

KOSTEL SV. VÁCLAVA V JEZBOŘICÍCH (OKR. PARDUBICE) A POČÁTKY POHŘBÍVÁNÍ U NĚHO

Jan FROLÍK – Michaela MÁCALOVÁ – Petra STRÁNSKÁ

Kostel sv. Václava v Jezbořicích je nejvýznamnější památkou této vsi a zároveň svědkem velmi zajímavé historie obce a jejího okolí (foto 1). Tomu neodpovídalo dosavadní poznání starší historie především kostela. Příležitost k získání nových poznatků znamenalo vyhloubení statických sond u kostela, který dlouhodobě trpí statickými poruchami a vztlínající vlhkostí. Statické sondy měly přinést informace potřebné pro vypracování projektu, a to zejména o založení kostelních zdív a stavu starších opatření pro odvlhčení základů. Sondy byly vyhloubeny archeologicky a využity k získání poznatků o počátcích církevní stavby a pohřbívání. Archeologický výzkum provedl Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. (J. Frolík) ve spolupráci s firmou Osina Archeo s.r.o. (P. Pinc). Geodetické práce provedla společnost Geo.cz z Chotovin u Tábora. Výzkum proběhl v období 1. 8. 2006 až 17. 8. 2006¹⁾ a navázalo na něj geofyzikální měření v ploše zaniklé přístavby na jižní straně kostela (R. Krivánek).

Kostel sv. Václava stojí uprostřed dnes již nepoužívaného hřbitova na hraně terasy nad Podolským potokem, která je v těchto místech převýšena asi o 20 m. Areál kostela a přilehlé fary ležel původně oddělen od vlastního jádra vsi situované jižněji. Sondy archeologického výzkumu byly vyměřeny u západní části kostela, která je staticky nejnarušenější (obr. 2).

Jezbořice nejsou dosud příliš frekventovaným archeologickým nalezištěm. „*U mlýna Hyhlikova pod kopcem jezbořickým*“ bylo při odkopávání hlíny nalezeno mladohradištní pohřebiště, ale nález bývá také lokalizován na území sousedních Klešic.²⁾ Ve Východočeském muzeu v Pardubicích

1) Jan FROLÍK, *Záchranné výzkumy u středověkých kostelů na Chrudimsku a Pardubicku*, Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 68, 2007, s. 48–49.

2) Karel CHYTIL, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese chrudimském*, XI, Praha 1900; Václav DÍVIŠ, *Bronzy středověké z Jezbořic a Jesenčan*, Památky archeologické 28, 1916, s. 33–34.

jsou uloženy dva nevelké soubory mladohradišní keramiky, oba bez bližší lokalizace.³⁾ Jižně od kostela se nacházelo tvrziště,⁴⁾ které však bylo rozvezeno a zplanýrováno již v 19. století.⁵⁾

Foto 1: Jezbořice (okr. Pardubice), kostel sv. Václava. Celkový pohled od jihu v r. 2006. Foto J. Frolík.

V kostele i na hřbitově proběhly v minulosti výkopové práce archeologické povahy, povědomost o nich byla uchována v obtížně dosažitelných rukopisných materiálech. Největší zásah představovalo pátrání po hrobech v interiéru kostela v roce 1942 („*Osazení náhrobního kamene a otevření hrobek byly 21. listopadu zadány pardubickému sochaři Václavu Hlobilovi ... Dovolují si upozorniti, že ... byly v Jezbořicích otevřeny hrobky a na zákrok pana arch. B. Dvořáka bez vědeckého dozoru prohlédnuty. Kosti z obou hrobek byly vybrány ... byly vyzvednuté kamenné desky v lodi kostela ...*

3) Jan FROLÍK, *Chrudimsko v raném středověku*, rkp. diplomové práce, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha 1980, s. 114–115.

4) František Karel ROSŮLEK (ed.), *Pardubicko–Holicko–Přeloučsko, Díl II. Místopis*, Pardubice 1909, s. 301.

5) Pavel ZAHRADNÍK – František R. VÁCLAVÍK – Bohdan ŠEDA, *Stavebněhistorický průzkum kostela sv. Václava v Jezbořicích (PA)*, rkp. uložený v Oddělení záchranných výzkumů ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i. Pardubice 2005, s. 33.

*Předpokládal vid. pan farář p. Švimberský, že jsou to kameny nad hrobkami. Po vyzvednutí kamenů seznáno, že jsou to desky z oltářních stolů jednoduše profilované, zhotovené z pískovce. Pod deskami nenalezen žádný hrob, nýbrž násyp stavebního rumu míšený s kousky cihel a úlomky kamene. Při přehazování rumu, dříve než dostavila se komise, pátráno po zdivu hrobek a přišlo se na části kostí porůznu rozhozené v rumovišti. Ve hloubce 1 m pod dlažbou nalezena lebka mladého muže s ranou na temeni a s hnáty nohou při lebce, což bylo důkazem, že s hroby v místech bylo před časem nepietně nakládáno. Což dosvědčovaly i zbytky kostry mladého děvčátka v rumovišti pohozené. Nalezené kosti se pietně zabalily a uložily v místech, kdy byly nalezeny“).*⁶⁾ Všechny starší archeologii inspirované výkopové práce spojuje absence odborného postupu a ztráta tehdy nalezených předmětů.

Nálezová situace

Při výzkumu v roce 2006 byly vyhloubeny celkem 4 sondy po obvodu kostela (obr. 2). Sonda I byla situována na západní straně opěráku u severní stěny lodě kostela, a to u přechodu mezi její původní a prodlouženou částí. Sonda II byla vyměřena u západní strany kostela, a to v koutě mezi touto stěnou a severním zpevňujícím pilířem. Sonda III byla umístěna u jihozápadního nároží lodě kostela, její severní stranu tvořilo jihozápadní nároží lodě a jižní strana přízděného opěráku, stranu východní pak základ schodiště na kruchtu. Sonda IV byla vyměřena u jižní strany lodě kostela v místech u zazděného vstupu. Západní stranu tvořila východní strana opěráku na východní straně předsíně.

Před popisem jednotlivých nálezových situací je třeba učinit několik poznámek. Archeologický výzkum na vrcholně středověkém a raně novověkém hřbitově (nehledě ke hřbitovům užívaným do současnosti) znamená, že značnou část zkoumané mocnosti bude tvořit tzv. hřbitovní vrstva, tj. vrstva vzniklá v důsledku hloubení dalších a dalších hrobů na místě, kde se již před tím pohřbívalo. Důsledkem je vznik vrstvy s množstvím ojedinelých lidských kostí a množství torz jednotlivých hrobů a také skupin lidských kostí, u nichž není hned zřejmé, zda jsou v intencionální poloze či nikoliv. Dalším rysem, z hlediska čitelnosti terénní situace problematickým, je jen ojedinelá možnost rozeznat v ploše hrobové jámy. Na rozsah (plochu) hrobové jámy lze zpětně usuzovat z polohy kosterních ostatků v intencionální poloze. O něco lepší bývá čitelnost hran hrobových jam na řezech. Určování vzájemného vztahu různě hluboko uložených kosterních ostatků je možné jenom na základě jejich překrývání se na plánech. Velmi obtížné je potom posouzení vztahu

6) P. ZAHRADNÍK – F. R. VÁCLAVÍK – B. ŠEDA, *Ježbořice*, s. 28.

v případě, že je mezi kostrami pouze malá mezera, ale nejsou navzájem porušeny. Počítat je nutné i se situací, že hrobová jáma zasahuje do sondy jenom okrajovou částí, ale vlastní kostra zůstala mimo zkoumanou plochu. Špatná čitelnost rozhraní hrobových jam ještě znamená, že k zásypu hrobu je možno vztáhnout pouze nálezy učiněné při preparaci kostry. Jiné je nutné považovat za obsah výše zmíněné hřbitovní vrstvy. Vlastní hřbitovní vrstva v sobě skrývá z hlediska stratigrafie určitý paradox. Jeví se obvykle stejnorodě a zároveň se může nacházet pod zkoumanými hroby, v jejich zásypu a také je překrývat. Uvedený stav je právě důsledkem homogenizace vrstvy a nečitelnosti rozhraní. Ve skutečnosti v sobě hřbitovní vrstva naopak zahrnuje velké množství jednotlivých událostí (převážně hloubení hrobů), jejichž úplnému zjištění a správnému popsání brání výše uvedené problémy.

Sonda I

Sonda I měla rozměry $1,5 \times 1,5$ m. Podloží (uloženina 112) v sondě byla okrová spraš v úrovni 268,75 až 269,65 m n. m., přičemž tyto hodnoty je potřeba považovat za druhotně snížené (obr. 3). I nejvyšší hodnota se nachází v úrovni základové spáry loď kostela. Pokud bychom považovali za původní úroveň terénu základový ústupek loď kostela, bylo by to na úrovni asi 270,0 m n. m. Původní úroveň podloží byla snížena pohřbíváním, které představuje nejstarší stratigrafickou fází nálezové situace. Do podloží byl zahluoben hrob H20, z něhož se dochoval fragment hrobové jámy o rozměrech 0,9 a 0,32 m s částí jižní stěny (obr. 4). Hrob byl překryt a jeho výplň tvořila hřbitovní vrstva (uloženina 107 – světle šedá jílovitá hlína s malou příměsí kamenů a úlomků malty). V úrovni podloží byly zjištěny také části hrobu H19, který byl porušen základovým zdívkem lodi kostela (zdívo 1902), takže z něho zůstala dochována část levé dolní i horní končetiny (obr. 5). Hrobová jáma se nerýsovala. Stratigraficky mladší byl hrob H18 (obr. 6) překrývající H19 a hrobovou jámu hrobu H20. I tento hrob byl porušen základovým zdívkem lodi kostela. V tomto případě byl alespoň zčásti rozlišen zásyp hrobové jámy (uloženina 111 – charakterem blízká uloženině 107), ale nikoliv její hrany.

Následovalo vybudování lodi kostela (přesněji její západní části – zdívo 1902). Jedná se o lomové zdívo stavěné z místního špatně opracovatelného kamene spojované světle bělavě šedou jemnou maltou (foto 2). Výška základového zdíva činí 0,42 m a od nadzemního zdíva, zděného v odhalené nejspodnější části stejně, odděleného základovým ústupkem o proměnlivé šíři (0,07 až 0,2 m).

Foto 2: Jezbořice (okr. Pardubice), kostel sv. Václava. Sonda I, zeď 1902.
Pohled od severu. Foto P. Pinc.

Ve zbývající ploše sondy je nejstarší uloženinou již zmíněná hřbitovní vrstva/uloženina 107 o dochované maximální mocnosti 0,6 m. Při uvážení nejvyšší dochované úrovně činila její původní mocnost nejméně 0,9 m. Do této vrstvy byly zahlobeny další hroby (H25 – hrobová jáma nerozeznána; H24 – hrobová jáma nerozeznána a H23 – hrobová jáma nerozeznána – obr. 7). Ze všech se dochovala pouze torza koster v původním uložení. Z hlediska vzájemného vztahu lze doplnit, že H24 byl starší než H23. Následovala trojice stratigraficky mladších hrobů (H06, H07 a H08 – obr. 8), které se dochovaly na rozhraní hřbitovní vrstvy 107 a mladší uloženiny 102 (mladší fáze hřbitovní vrstvy). Nad úrovní vrstvy 107 byla podél zdi 1902 vypreparována téměř úplná kostra hrobu H17 se zbytkem hrobové jámy (0,94 m × 0,6 m), jejíž jižní stěnu tvoří zdivo 1902 (obr. 9). V případě tohoto hrobu byla rozeznána hrobová výplň (uloženina 109 – světle šedohnědá jílovitá hlína s malou příměsí kamenů a úlomků malty).

Výrazný zásah do terénní situace znamenalo vyhloubení výkopu (kontext 1503) pro opěrák lodi kostela, který tvořil východní stěnu sondy (obr. 3). Vkop byl široký až 0,75 m. Výkop porušil hroby H06, H08, H17, H18, H23 a H24. Do tohoto výkopu bylo vloženo základové zdivo (1901) o výšce 1,35 m se základovou spárou na úrovni 268,7 m n. m. Zdivo z lomového kamene ve vrstvách o výšce 0,3 až 0,4 m bylo zděno na žlutou a rezavě hnědou maltu z hrubého písku. Zdivo má dva ústupky, níže položený o šíři 0,32 m vyplňoval nejhlubší část výkopu v místech, kde byla úroveň podloží snížena při hloubení hrobových jam. Druhý ústupek odděloval základové a nadzemní zdivo v šíři 0,3 m. Základové zdivo je neuměle provázáno se zdí lodi kostela, jehož líc byl zčásti odsekán pro lepší propojení (foto 3). Na základové zdivo nasedá zdivo nadzemní (1900) – z lomového kamene a s pravoúhle osekávanými pískovcovými kameny na nárožích, zděné na hnědožlutou rozpadavou maltu (foto 3). Vkop byl vyplněn a základové zdivo překryl šedohnědý písčitý jíl (uloženina 106). Se stavební činností souvisí také vrstvička (mocnost 0,08 m) světle šedého písčitého jílu uložená na základovém ústupku zdiva lodě (zeď 1902) a překrývající výplň hrobu H17 (uloženina 110). Obdobně vyhlížející vrstva (uloženina 103 – mocnost 0,16 m) se uložila také na základovém ústupku opěráku (tj. překryla zdivo 1900 a 1901). Do výplně hrobu H17 byl zapuštěn dětský hrob H10 s hrobovou jámou (výkop 1504, výplň 108 – tmavě hnědá prachová hlína s příměsí malých kamenů, úlomků cihel a malty) o rozměrech 0,8 × 0,4 m (šířka není úplná). Dochovaná (neúplná) hloubka hrobové jámy činí jenom 0,2 m (obr. 10). Vztah tohoto hrobu k uloženině 110 nelze určit, pravděpodobnější je varianta, že ji hrob H10 narušil.

Foto 3: Jezbořice (okr. Pardubice), kostel sv. Václava. Sonda I. Vpravo zeď 1902, k níž je dodatečně přizděn opěrák (základ 1901, nadzemní zdivo 1900). Pohled od západu. Foto P. Pinc.

Další vývoj je spojen s pohřbíváním a vznikem mladší hřbitovní vrstvy (uloženina 102 – světle šedohnědý prachový jíl s malou příměsí malty, kamenů a ojediněle úlomků cihel) o mocnosti až 1,35 m, z níž část tvoří výplně nerozeznávaných hrobových jam hloubených do starších uloženin (zejména 107) nebo do podloží. Povrch této vrstvy je na úrovni 270,2 až 270,35 m n. m. Přímo s touto vrstvou souvisí pouze dva hroby. Stratigraficky starší je hrob H02, u něhož nebyla rozeznána hrobová jáma (obr. 11). Lze určit její maximální hloubku (1 m). Překryt byl dětským hrobem H01 s poměrně velkou hrobovou jámou (výkop 1502, rozměry 0,82 × 0,6 m, hloubka až 0,8 m – obr. 12) a s rozeznanou výplní (uloženina 105 – tmavě hnědá prachová hlína s příměsí malých kamenů, úlomků mláty a zlomků cihel). Ze situace na západním řezu a narušení některých hrobů (H02, H06, H07, H17, H20, H23, H24) vyplývá existence dalšího hrobu (H31), jehož hrobová jáma (výkop 1505) zasahovala do plochy sondy jenom svým východním koncem. Hrobová jáma byla v sondě I nejhlubší (1,35 m) a z pohřbů stratigraficky nejmladší. Nejmladším zásahem v sondě byla kůlová jamka (výkop 1501, výplň 104 – černohnědá jílovitá hlína s příměsí malty, kamenů a zlomků střešní krytiny) vypreparovaná v jejím severovýchodním rohu s oválným horním okrajem (0,54 × 0,34 m), kruhovým dnem (průměr 0,2 m) a hloubkou 0,25 m (obr. 13).

Na povrchu uloženiny 102 se nacházela vrstva světle šedohnědé jílovité hlíny, opět s příměsí kamenů, malty a zlomků střešní krytiny (uloženina 101). Na ní byla podél stěn kostela umístěna betonová deska o šířce 0,6 m. Stratigrafii uzavírá vrstva drnu (uloženina 100 – obr. 14).

Sonda II

Sonda II měla rozměry 1,9 × 1,5 m. V sondě bylo dosaženo podloží pouze podél severní stěny sondy (v úrovni 268,9 až 269,3 m n. m.). Podloží tedy klesá směrem k západu. Na zbylé ploše bylo dosaženo pouze báze uloženiny 201 (viz níže – obr. 15). Na podloží byla postavena zeď 2902 konstruovaná z místního lomového kamene na pevnou kvalitní světle šedohnědou maltu z hrubého písku (foto 4). Zeď byla odhalena v neúplné výšce 0,5 m. Probíhala podél východní stěny sondy, do níž zasahovala v neúplné šířce 0,4 m. Základová spára nebyla odhalena ani na úrovni 269,15 m n. m. K ní byla kolmo přizděna zeď (2901) z lomového kamene na žlutohnědou maltu z hrubého písku. Dochovaná délka zdi ve směru V–Z činila 1,05 m, maximální šířka činila 0,8 m (obr. 16). Zachycené torzo je základovou partií neznámé konstrukce. Zeď je navíc narušena (ubourána) na severní a západní straně a pravděpodobně také na straně jižní (foto 5).

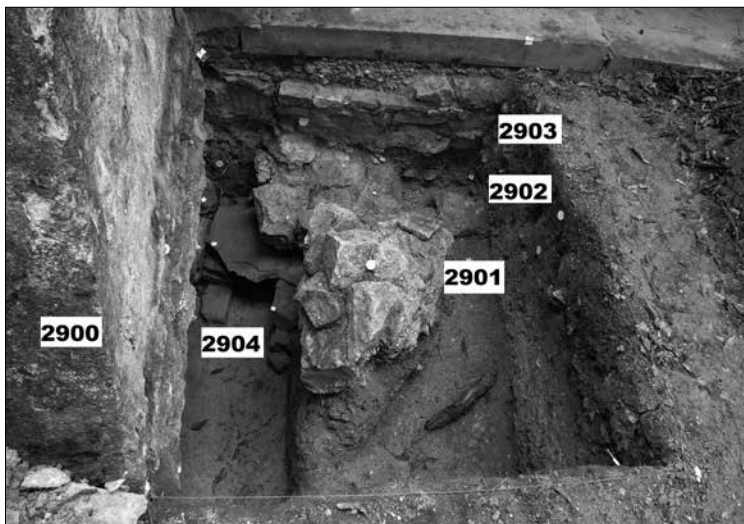

Foto 4: Jezbořice (okr. Pardubice), kostel sv. Václava. Sonda II.
Celkový pohled do sondy od západu se zdivy 2900 až 2904.
Foto P. Pinc.

Foto 5: Jezbořice (okr. Pardubice), kostel sv. Václava. Sonda II.
Výpreparované torzo zdi 2901 (uprostřed), za ním zdivo 2902.
Pohled od západu. Foto J. Frolík.

Zdi 2901 a 2902 byly částečně překryty vrstvou světle šedohnědého písčitého jílu s malou příměsí kamenů (uloženina 201) o maximální mocnosti 0,65 m. Tato uloženina vyrovnala původní spád terénu směrem k západu. Do této vrstvy byl vyhlouben výkop (2501) pro trativod o hloubce 1,15 m u západní stěny sondy a 0,8 m u východní stěny sondy (tj. západního průčelí kostela). Výkop zároveň narušil (prokopal) zdivo 2902. Do výkopu byl vložen kanálek (zdivo 2904), jehož stěny byly vyzděny z lomového zdiva a následně byl zaklopen plochým kamenem (foto 6). Výška kanálku/trativodu činila 0,3 m, šířka 0,4 m. Uvnitř vznikla dutina o rozměrech 0,2 × 0,3 m. Kanálek se dochoval v místech, kde procházel zdívem 2902, pod které byl částečně zasunut. Výkop pro trativod byl v části, kde se dochoval, zasypan světle šedou jílovitou hlínou s příměsí kamenů (uloženina 206). V ploše sondy podél její severní stěny se ve výkopu nedochoval nebo ani nebyl vybudován a výkop byl zasypan světle šedou písčitou hlínou s příměsí malých kamenů a úlomků malty (uloženina 203). Její složení dovoluje, aby jí voda odváděná trativodem prosakovala i bez zděné konstrukce.

V dalším vývoji byl výkop překryt hlinitými vrstvami s příměsí kamenů a úlomků malty (uloženina 204) nebo i příměsí úlomků cihel a uhlíků (uloženina 205). Do nich byl vyhlouben výkop (výkop 2500) pro postavení zdi 2903 (lomové zdivo na světle šedou maltu s příměsí cihel, které zarovnávají hrany). Zdivo se dochovalo do výše 0,5 m podél východní stěny a do sondy zasahuje v šíři maximálně 0,1 m (foto 4). Založeno bylo nad zdívem 2902, mezi nimi byla registrována vrstva stavební sutě o mocnosti 0,1 až 0,3 m. Ke zdi 2903 byla v další fázi přizděna další zeď 2900 tvořící severní stěnu sondy (opěrák zpevňující severozápadní roh kostela). Jednalo se o lomové zdivo na maltu (pevná světle šedohnědá z hrubého písku), ale mělce založené (základ o výšce 0,5 m). Poslední stavební aktivitou bylo položení novodobého obrubníku na ubouranou zeď 2903 (tj. východní hranu sondy). Stratigrafii v ploše sondy uzavřela vrstva povrchového drnu (uloženina 200 – obr. 17).

Hroby nebyly v této sondě objeveny, ojedinělé druhotně přemístěné lidské kosti byly evidovány v uloženině 201.

Sonda III

Sonda měla rozměry 3 × 1,2 m. Podloží tvořila spraš (uloženina 313) v úrovni 268,86 až 269,48 m n. m. V celé ploše sondy je však snížena v důsledku hloubení hrobových jam (obr. 18). Původní úroveň nelze určit. Nejstarší aktivity jsou spojeny s pohřbíváním. Hroby zde vytvořily až

pětinásobnou superpozici. V jihovýchodním rohu sondy byl zjištěn hrob H30 (obr. 19) zasahující do sondy svou severní polovinou. Vypreparována byla hrobová jáma o neúplných rozměrech 1,7 × 0,4 m s plochým dnem mírně stoupajícím východním směrem a maximální dochovanou hloubkou 0,3 m. Vyplněna byla světle šedohnědou prachovitou hlínou s příměsí malých kamenů a úlomků malty. Stratigraficky na stejné pozici, ale bez kontaktu s hrobem H30 se nacházely hroby H26, H27, H28 a H29 (obr. 19). Hrob H26 byl zjištěn pod základem opěráku (zdivo 3901), který zpevňoval jihozápadní nároží kostela a byl jím porušen. Stratigraficky nad ním ležela kostra hrobu H27, jehož hrobová jáma se také nerýsovala a byla také porušena základovou zdí jako hrob H26. Hrobová jáma se nerýsovala ani na řezu, ale zásyp nad kostrou se dochoval do výše 0,16 m. V jihovýchodním rohu sondy byl objeven hrob H29, jehož hrobová jáma se nevýrazně rýsovala na řezu (neúplná šířka 0,48 m, dochovaná výška zásypu 0,1 m). Mezi hroby H29 a H27 byl dodatečně vložen hrob H28, z něhož zasahovala do sondy jen západní část hrobové jámy o šíři jen 0,3 m a dochované hloubce 0,16 m. Výplň hrobové jámy se mírně odlišovala od okolních hrobových jam (uloženina 314 – světle šedohnědá prachová hlína s příměsí malých kamenů).

Následovala pětice stratigraficky mladších hrobů (H11, H12, H13, H14 a H16), které se zčásti navzájem porušují (obr. 20 a obr. 21). Nejstarším z nich je hrob H16, následně porušený hrobem H14. Hrob H14 byl překryt hrobem H13, který se nacházel nad hrobem H27 a byl porušen stejnou základovou zdí 3901 stejně jako hroby H26 a H27. Hrob H13 byl stratigraficky starší než H12, jehož torzo bylo vypreparováno u východní stěny sondy. Hrobová jáma se nevýrazně rýsovala pouze na řezu (šířka 0,45 m, rozeznatelná, ale neúplná hloubka 0,3 m). Bez kontaktu s ním byl v jihovýchodním rohu sondy hrob H11, překrývající starší H29. Také u tohoto hrobu byla hrobová jáma rozeznána jenom na řezu (šířka 0,48 m, neúplná hloubka 0,3 m). Všechny popsané hroby byly překryty hřbitovní vrstvou (uloženina 307 – světle šedohnědá jílovitá hlína s příměsí malých opukových kamenů) o mocnosti až 0,85 m s nejdříve dochovanou úrovní 270,34 m n. m. V době existence uloženiny 307 (a výše uvedených hrobů) do ní byl vyhlouben výkop pro opěrný pilíř zpevňující jihozápadní nároží lodě kostela (zdivo 3901). Zdivo z lomového kamene na světlou rezavě hnědou maltu z hrubého písku bylo zděno do výkopu, tak že ho zcela vyplnilo. Jeho nároží bylo i v základu zpevněno velkými, neuměle opracovanými kameny. Zdivo se směrem k základové spáře zužovalo (foto 7).

Foto 6: Jezbořice (okr. Pardubice), kostel sv. Václava. Sonda II. Odvodňovací kanálek (zdivo 2904). Pohled od západu. Foto P. Pinc.

Foto 7: Jezbořice (okr. Pardubice), kostel sv. Václava. Sonda III. Vpravo opěrák zpevňující jihozápadní nároží lodě kostela (2. pol. 16. stol. – zdivo 3901), vlevo další zpevňující opěrák (1815 – zdivo 3902). V sondě hroby H27 až H29. Pohled od jihu. Foto J. Frolík.

Ke stejné stratigrafické fázi patří v sondě III ještě vrstva světle hnědošedé písčité hlíny s příměsí úlomků malty a malých kamenů (uloženina 309), zjištěná u západní stěny sondy a zabíhající pod základy kostela.

Předěl ve vývoji pohřbívání znamená hrob H15 s odlišnou orientací ve směru S–J (obr. 21). Jeho hrobová jáma, zahloubená do výplně hrobu H30, se rýsovala pouze na řezu (výkop 3503, maximální šířka 0,55 m, dochovaná hloubka 0,3 m). Vyplněna byla hnědou jílovitou hlínou s příměsí úlomků malty a malých kamenů (uloženina 310). Na řezu bylo rozeznáno ještě podobné zahloubení do výplně hrobu H30 o šíři 0,65 m a dochované hloubce 0,42 m (uloženina 311 – světlá šedoběžová písčitá hlína s malou příměsí úlomků malty). Je možné, že se jedná o severní část hrobové jámy, jejíž převážná část se nacházela mimo sondu III (H34). Jde-li o část hrobu, byl by orientován stejně jako hrob H15. Východně od popsaného zahloubení byla na řezu a následně i v ploše zjištěna část jámy (?) o délce 0,3 m a zahloubení do podloží v rozsahu 0,22 m. Na toto zahloubení navazuje směrem k povrchu nevýrazné rozhraní, které indikuje hrobovou jámu o celkové hloubce až 0,8 m. Kosterní ostatky zachyceny nebyly, ale přesto je tento útvar považován za část hrobové jámy (H33). Kostí se mohou nalézat mimo plochu sondy a západním směrem mohly být odstraněny při kopání mladších hrobů (H09).

Další změnu ve vývoji znamenalo vyhloubení rozměrné hrobové jámy hrobu H09 (výkop 3502). Její neúplné rozměry činily 2,2 m a 0,85 m. Západní konec a jižní hrana se nacházely mimo zkoumanou plochu (obr. 22). Jáma měla ploché dno a téměř kolmé stěny, její na řezu rozeznatelná hloubka činila 0,4 m. Nad hrobem H09 byl o 0,1 m výše vypreparován dětský hrob H05, jehož uložení v rakvi dokládaly hřeby v původní pozici (obr. 23). Hrobová jáma byla vyplněna světle hnědošedou prachovou hlínou s malou příměsí úlomků malt a malých kamenů (uloženina 304). Jen nepatrně se odlišovala od hřbitovní vrstvy, do níž byly H05 a H09 zapuštěny (uloženina 305 – světle šedá prachová hlína s příměsí kamenů, úlomků malty a cihel, mocnost až 1,1 m). Povrch terénu tak dosahoval úrovně až 270,34 m n. m. a mírně se svažoval k západu na úroveň 269,84 m n. m. Terén byl vyrovnán až 0,3 m silnou vrstvou šedohnědé jílovité hlíny s příměsí kamenů, úlomků cihel a malty (uloženina 303). Do ní byla zahloubena hrobová jáma (výkop 3501) s plochým dnem a téměř kolmými stěnami o hloubce až 0,85 m. Na jejím dně byly vypreparovány části dvou koster – staršího hrobu H03 a mladšího H04 (obr. 24). Hrobová jáma byla zasypána světle šedohnědou písčitou hlínou a úlomky malty a kameny (uloženina 308). Do povrchu zásypu hrobové

jámy byla následně zahloubena kúlová jamka (výkop 3500) o průměru 0,23 m a hloubce pouhých 0,08 m (obr. 25).

Povrch terénu byl zvýšen další vrstvou o mocnosti až 0,5 m (uloženina 302 – tmavě šedohnědá jílovitá hlína). Do ní byl u západního konce sondy zahlouben výkop pro další opěrák, zpevňující západní konec loď kostela, do něhož bylo vloženo lomové zdivo, spojované světlou šedobělavou pevnou maltou, tak, že výkop zcela vyplnilo (zdivo 3902 – foto 7). Základová spára byla vypreparována na úrovni 269,2 m n. m. Na východním konci sondy byl do vrstvy 307 vyhlouben výkop pro zdivo schodiště vedoucí na kruchtu (zdivo 3903 – zděno z pískovcových kvádrů a cihel na světle šedou maltu z jemného písku). Výkop byl následně vyplněn světle šedohnědou písčitou hlínou (uloženina 306). Na povrchu vrstvy 301 se uložil plošně omezený proplást šedé písčité hlíny s velkou příměsí malty, zřejmě doklad stavebních úprav (uloženina 301). Stratigrafii uzavírá povrchový drn (uloženina 300 – obr. 26).

Sonda IV

Sonda měla původně rozměry 2 × 0,9 m a byla vyměřena v koutě mezi opěrákem východně od vchodu do kostela (předsině) a jižní zdi kostela. Posléze byla rozšířena západním směrem podél zdiva opěráku a vstupu do předsině o plochu 2,1 × 0,5 m. Podložím dosaženým pouze v ploše původní sondy je spraš (uloženina 407) v úrovni 269,64 až 270,18 m n. m. Na převážné části plochy je úroveň podloží snížena, ale v jižní části sondy je v nejvyšší dochované úrovni pravděpodobně blízká původnímu stavu (obr. 27). Na malé ploše se u severního okraje sondy dochovala nad podložím světlá šedožlutá prachová hlína (uloženina 414) o mocnosti 0,08 m. Do této vrstvy byla založena základová zeď jižní strany kostela (zdivo 4907 – lomová zeď z opuky !/ spojovaná světlou žlutošedou prachovou hlínou s příměsí drobků malty). Zeď se dochovala ve výši 0,2 m (foto 8). Těsně k této zdi přiléhala jáma (výkop 4504) dochovaná v ploše jako kruhová úseč o hloubce 0,12 m (obr. 28). Západní strana jámy byla obložena dvěma plochými kameny postavenými na úzkou stranu. Pravděpodobně se jedná o zbytek hrobové jámy s torzem (?) kamenného obložení (hrob H32), přičemž kosterní ostatky byly odstraněny při hloubení mladšího hrobu H22. Jáma byla vyplněna světlou okrově hnědou jílovitou hlínou (uloženina 411 – foto 9). Na zeď 4907 bezprostředně nasedala a hrob H32 porušovala zeď z lomového kamene spojovaná rezavě hnědou maltou z hrubého písku o výšce 0,4 m (zdivo 4901).

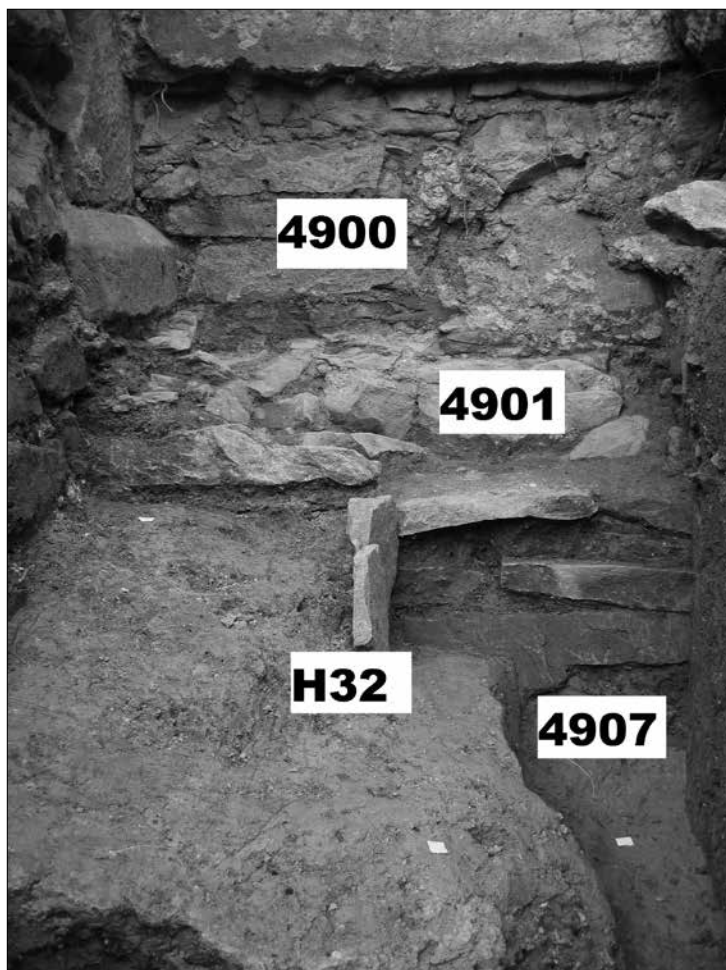

Foto 8: Jezbořice (okr. Pardubice), kostel sv. Václava. Sonda IV. Základové zdivo lodi kostela 4901, překrývající starší zeď 4907. Nahoře mladší plenta 4900. V popředí na výšku postavené kameny obložení hrobu H32. Foto J. Frolík.

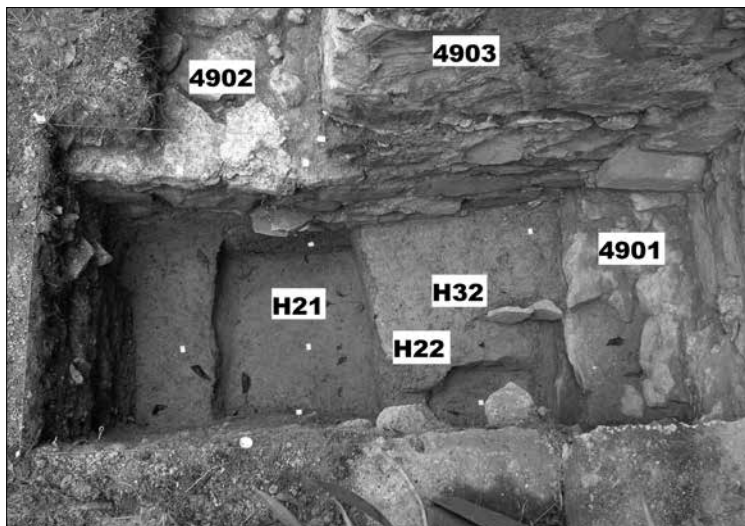

Foto 9: Jezbořice (okr. Pardubice), kostel sv. Václava. Sonda IV. Vzadu zdivo přístavby na jižní straně kostela (4902) se zbytkem dveřního ostění (zcela vpravo). Vpravo základové zdivo (4901) lodi kostela. Nahoře novodobý opěrák (zdivo 4903). V ploše sondy hrobové jámy hrobů H21, H22 a H32. Foto P. Pinc.

Podél západní hrany sondy byl do podloží vyhlouben výkop pro zeď ve směru sever – jih (zdivo 4902), zděnou z lomového kamene (křemen, opuka) s použitím světlé šedobělé malty z jemného písku (obr. 29). Zeď byla 1 až 1,1 m široká a dochovala se do výše 0,45 m (foto 9). Nevelký vkop byl na východní straně zdi vyplněn světle šedým písčitým jílem (uloženina 412) a překryt tenkou (0,05 m) tmavě šedou jílovitou hlínou (uloženina 406). Součástí této zdi byl dveřní portál, z něhož se těsně u jižní zdi lodě kostela dochovala v nadzemním zdivu část pravého ostění s okosením (foto 10). Vzhledem k pozici portálu je zjevné, že zeď 4902 souvisela s jižní zdí kostela, i když styk obou zdí je překryt mladší přízdívkou.

Po postavení zdi 4902 vznikla uloženina 405 o mocnosti až 0,5 m, kterou je možné ztotožnit se hřbitovní vrstvou (světle šedohnědá jílovitá hlína). Tato vrstva se zahlubovala do podloží ve formě až 0,3 m hlubokého výkopu s (neúplnými) rozměry 0,4 × 0,6 m. Na této ploše však nebyly zjištěny kosterní ostatky, proto je interpretace objektu jako hrobu nejistá.

Foto 10: Jezbořice (okr. Pardubice), kostel sv. Václava. Sonda IV.
Detail patky gotického dveřního ostění ve zdi přístavby na jižní straně
kostela (zdivo 4902). Foto J. Frolík.

V severní části sondy byl hrob H32 porušen mladším hrobem H22, který zasahoval do sondy pouze západní částí zřejmě obdélné hrobové jámy (výkop 4502). Zkoumaná část jámy měla neúplné rozměry 0,6 m (šířka) × 0,25 m (obr. 28) a dochovanou hloubku 0,4 m. Hrobová jáma byla vyplněna světle šedohnědou jílovitou hlínou s příměsí drobných kamenů a ojedinělými úlomky malty a cihel. Hrob H22 byl porušen jižněji situovaným hrobem H21 (obr. 28), který byl zahloben až do podloží. Hrobová jáma, která procházela celou šířkou sondy, aniž by byly zachyceny její konce (výkop 4503), měla šířku až 0,65 m a dochovanou hloubku 0,64 m. Hrob byl vyplněn světle šedožlutým písčítým jílem s příměsí kamenů a uhlíků (uloženina 404). Severozápadní roh sondy a zčásti také hrobová jáma hrobu H22 byla překryta vrstvou světle hnědého prachového jílu o mocnosti až 0,1 m (uloženina 403). Tato vrstva také překryla korunu zdi 4901 a opírala se o zeď 4902. Její vznik mohl souviset se zánikem nadzemní části zdi 4902 a doplněním torza této zdi do podoby opěráku (zdivo 4903 – lomové zdivo z křemence, pískovce a opuky, přičemž některé pískovce jsou užity druhotně, světle šedobělavá malta z jemného písku). Se vznikem zdi 4903 souvisí také přizdění plenty/přizdívký (zdivo 4900) na jižní stěnu kostela a na základové zdivo (4901). Zdivo 4900 je lomového charakteru s tendencí k řádkování (nepravidelné řádky o výšce 0,08 až 0,12 m) a se světle šedobělavou maltou z hrubého písku.

Terén v původní ploše sondy byl následně zvýšen vrstvou charakteru zahliněné stavební destrukce (uloženina 402 – světle šedá písčítá hlína s příměsí kamenů, úlomků malty a cihel) a dosáhl úrovně 270,55 až 270,65 m n. m. Do této vrstvy se zahlubovaly dvě kúlové jamky (obr. 30), v severní části sondy jamka 4501 (nepravidelný ovál o rozměrech 0,25 × 0,35 m, hloubka 0,17 m) a v jižní části sondy kúlová jamka 4500 (kruhová o průměru 0,4 m a hloubce 0,18 m). Na vrstvě 402 se uložila světle šedohnědá jílovitá hlína (uloženina 401), která překryla také korunu ubourané zdi 4902 a vyplňovala i obě popsané kúlové jamky. Následovala vrstva povrchového drnu (uloženina 400), narušená podél zdi kostela výkopem, vyplněným světle šedou písčitou hlínou s příměsí zlomků cihel, opukových kamínků a úlomků malty (uloženina 400). Překryta byla 0,15 silnou vrstvou betonu, která odváděla dešťovou vodu od zdí kostela. Stratiografický vývoj se tím v původní ploše sondy uzavřel (obr. 31).

V rozšířené části sondy (tj. západně od zdi 4902) bylo zjištěno, že tato zeď byla rozšířena na západní straně přizdívkou o šíři až 0,45 m (zdivo 4904) z lomového kamene a s rezavě hnědou rozpadavou maltou (obr. 29). Zeď byla zahlobena do světle šedožlutého písčitého jílu s malou příměsí

kamenů, úlomků malty a cihel (uloženina 408) o neúplné mocnosti 0,3 m (v této úrovni byla archeologická sondáž ukončena). Do této vrstvy byl zahloben základ prahu v předsíni kostela (zdivo 4906) z lomového zdiva s korunou z opracovaných pískovců. Do stejné vrstvy byla ještě zapuštěna cihlová hrobka (zdivo 4905), která zasahoval do hrobky pouze svým severovýchodním rohem. Vkop této hrobky byl vyplněn tmavě šedohnědým písčítým jílem s příměsí úlomků malty (uloženina 413). Stratigrafický vývoj v této části sondy uzavírá vrstva povrchového drnu (uloženina 400 – obr. 31).

Popis jednotlivých hrobů

Hrob 01 (sonda I – obr. 12). Hrob orientovaný V–Z v obdélné hrobové jámě se zaoblenými rohy, která se zahlubuje do dna větší čtvercové jámy se zaoblenými rohy (výkop 1502). Celková hloubka hrobové jámy 0,47 m. Kostra v natažené poloze na zádech s rukama složenýma do klína, pravá noha pokrčena. Lebka dislokována, stejně jako větší část hrudníku. Novorozeneček, infans I (0 měsíc, 10. lunární měsíc), tělesná výška pod 50 cm.

Hrob 02 (sonda I – obr. 11). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma nerozeznána. Kostra v natažené poloze a s nataženýma nohama. Dochovány dolní končetiny (pravý femur, kosti obou bérců a drobné kosti obou nohou). Prostorové transformace pozůstatků dokládají absenci primárního dutého prostoru. Neurčitelný jedinec, dospělý.

Hrob 03 (sonda III – obr. 24). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma se zaobleným rohem, kolmými stěnami (hloubka 0,84 m) a plochým dnem (úroveň 269,1 m n. m.). Dochovány kosti pravého bérce a drobné kosti pravé nohy. Dítě, infans III (12–13 let).

Hrob 04 (sonda III – obr. 24). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma rozeznána zčásti na řezu (ploché dno v úrovni 269,1 m n. m.). Dochován zlomek levé tibie a drobné kosti obou nohou. Dítě, infans II–III (6–8 let).

Hrob 05 (sonda III – obr. 23). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma nerozeznána (výkop 3502, v jehož rámci byl hrob nalezen, náleží staršímu hrobu H09). Zjištěná hloubka hrobové jámy činila 0,5 m. Kostra byla původně uložena v natažené poloze a s nataženýma nohama. Hřebíky v původní poloze dokládají uložení v dřevěné rakvi. Dochovány: kost skalní, kosti pánevní, pravý femur, tibie a zlomek dlouhé kosti. Novorozeneček, infans I (1–2 měsíce).

Hrob 06 (sonda I – obr. 8). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma rozeznána torzovitě na jižní straně, stěna nepravidelná, dno vanovité. Severní strana porušena mladšími hroby. Hrob je porušen výkopem pro operák.

Pohřbený byl uložen na zádech s nataženýma nohama a rukama zkrříženýma na břiše. Dochovány obratle, žebra, pravý humerus, ulna, zlomek lopatky, kosti klíční, drobné kosti levé ruky, obě kosti pánevní, oba femury. Dítě, infans III (8–10 let), tělesná výška podle Oliviera 133,5 cm.⁷⁾

Hrob 07 (sonda I – obr. 8). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma nerozeznána. Uložení nebožtíka nelze rekonstruovat. Dochovány pouze drobné kosti obou nohou. Nalezeny z větší části v neanatomické poloze – pravděpodobně druhotně rozházeny. Muž, dospělý (nad 30 let).

Hrob 08 (sonda I – obr. 8). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma nerozeznána. Pohřbený byl uložen na zádech s nataženýma nohama. Hrob byl poškozen nejméně dvěma mladšími hroby (na východu a západě). Dochovány: distální konec pravého femuru, proximální konce obou tibií, zlomek pravé pately a drobné kosti pravé nohy umístěné v odlehle neanatomické pozici vůči dlouhým končetinovým kostem. Prostorové transformace kostí levé dolní končetiny naznačují absenci dutého prostoru. Pozůstatky dvou jedinců, oba dospělí (30–50 let).

Hrob 09 (sonda III – obr. 22). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma obdélná se zaobleným severovýchodním rohem, na plochem dně pod kostrou tmavší zbarvení obdélného tvaru indikující pravděpodobně užití rakve. Hloubka hrobové jámy činila nejméně 0,45 m. Jedinec ležel na zádech, s lebkou na levém spánku a rukama složenýma přes břicho. Dochována lebka ve fragmentech a většina kostí postkraniálního skeletu. Polohové transformace kostry jsou překvapivě dichotomické – pravá polovina skeletu dokládá absenci dutého prostoru, levá polovina kostry naopak. Nebožtík byl pravděpodobně do rakve uložen asymetricky, pravou polovinou těla těsněji naléhající na bok rakve. Žena, adultus II (25–40 let), tělesná výška podle Sjøvolda nadprůměrná (158,8 cm);⁸⁾ v chrupu tři intravitální ztráty, slabá spondylóza II. stupně na Th 6–8.

Hrob 10 (sonda I – obr. 10). Hrob orientovaný V–Z, obdélná hrobová jáma se zaobleným západním koncem. Hrobová jáma přiléhala východním koncem k základovému zdivu opěráku a překrývala jeho základový vkop. Hloubka hrobové jámy činila nejméně 0,21 m. Jedinec byl uložen v rakvi, zjištěno bylo větší kompaktní prkno nad kostrou a několik fragmentů pod kostrou a podél její jižní strany. Pohřbený byl uložen na zádech s levou rukou nataženou a pravou směřující do klína. Nohy byly dislokovány.

7) Georges OLIVIER, *Pratique anthropologique*, Paris 1960.

8) Torstein SJØVOLD, *Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation*, Human Evolution 5, 1990, s. 431–447.

Dochovány fragmenty lebky a většina kostí postkraniálního skeletu. Novorozenec, infans I (2–3 měsíce), tělesná výška cca 50,3 cm.

Hrob 11 (sonda III – obr. 20). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma rozeznána pouze na řezu (ploché mírně šikmé dno v úrovni 269,52 až 269,0 m n. m.; stěny šikmé, max. rozeznaná mocnost zásypu 0,26 m). Zemřelý byl pohřben v natažené poloze s nataženýma nohama a rukama podél těla. Dochovány levá ulna a radius, obě kosti pánevní, oba femury, několik obratlů, kost křížová a drobné kosti nohy. Dítě, infans II–III (5–7 let), tělesná výška cca 121,5 cm.

Hrob 12 (sonda III – obr. 20). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma rozeznána pouze na řezu (mísovité dno na úrovni 269,52 m n. m.; šikmé stěny, zásyp rozeznán v max. mocnosti 0,3 m). Pohřbený byl uložen na zádech. Dochována fragmentární lebka, několik žebere a krční obratle. Dítě, infans II–III (6–7 let); na dočasných zubech 3 kazy (54, 64, 65), na stropu obou očnic rozsáhlé okrsky *cribra orbitalia*.

Hrob 13 (sonda III – obr. 20). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma nerozeznána, části plochého dna na řezu (úroveň 269,6 m n. m.). Hrob byl narušen pilířem zpevňujícím jihozápadní roh lodi kostela. Kostra ležela na zádech s rukama přes břicho. Dochována fragmentární lebka a kosti horní poloviny skeletu. Dítě, infans III (6–8 let); jeden zubní kaz.

Hrob 14 (sonda III – obr. 20, 21). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma nerozeznána. Porušil hrob H16 a nepatrně porušen hrobovou jámou hrobu H09. Pohřbený ležel na zádech s rukama zkříženýma na bříše. Dochována lebka ve fragmentech, většina kostí horní poloviny těla a proximální epifyzy kostí stehenních. Dospívající jedinec, juvenis (okolo 15 let).

Hrob 15 (sonda III – obr. 21). Hrob orientovaný S–J, hrobová jáma zčásti rozeznána pouze na řezu (ploché dno v úrovni 268,98 m n. m.; téměř kolmé stěny, zásyp hrobové jámy dochován v max. mocnosti 0,32 m). Zemřelý byl pohřben na zádech. Vpravo od krční páteře v místech nedochované lebky objevena skupina pěti bronzových špendlíků a malé fragmenty textilu. Z kostry dochován zlomek mandibuly, obě kosti klíční, zlomky lopatek a kosti hrudní, žebra, obratle krční a pět hrudních. Na sternálních koncích obou kostí klíčních a na krčních obratlích zelené zbarvení oxidy mědi. Žena, matusus I–II; v chrupu 3 intravitální ztráty, spondylartróza na krčních obratlích, spondylóza II. stupně na hrudních obratlích.

Hrob 16 (sonda III – obr. 20, 21). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma nerozeznána. Poškozen hrobem H14 a narušil hrob H27. Torzovitě zachované části horní poloviny skeletu naznačují pohřbení v natažené poloze na zádech. U levé paže železný hřebík, ale souvislost s eventuální rakví je

nejasná. Dochována lebka ve fragmentech, krční obratle a levý humerus, jehož příslušnost ke skeletu je pouze pravděpodobná. Neurčitelný jedinec, adultus II; jeden zubní kaz.

Hrob 17 (sonda I – obr. 9). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma rozeznána pouze na řezu. Mísovitě dno dochováno o šíři 0,55 m (úroveň 269,4 až 269,46 m n. m.), jižní stěnu tvořila základová zeď lodi kostela (1902), zásyp hrobové jámy dochován v max. mocnosti 0,46 m. Hrob poškozen vkopem pro základ opěráku. Zemřelý byl uložen na zádech s pravou rukou složenou na břicho, levá ruka odstraněna výkopem pro hrob H06. Dochovány obě kosti klíční, pravá lopatka, pravá horní končetina, drobné kosti rukou, obratle, žebra, obě kosti pánevní, zlomky femurů. Žena, adultus I (okolo 20 let), tělesná výška podle Sjøvolda velká (160,9 cm).⁹⁾

Hrob 18 (sonda I – obr. 6). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma nerozeznána. Hrob poškozen zdívkou lodi kostela (1902). Pod kostrou vypreparován pruh dřeva (mezi nohama, pod pánví, pod páteří a pod /nedochovanou/ lebku), ale nelze určit, zda se jedná o stopy rakve nebo jiné, jednodušší úpravy. Pohřbený byl uložen na zádech v natažené poloze, s nataženýma nohama. Levá ruka složena na břicho. Dochovány kosti levé poloviny trupu, oba humery a obě kosti pánevní. Dítě, infans III (7–8 let), tělesná výška 126,0 cm.

Hrob 19 (sonda I – obr. 5). Hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma nerozeznána. Hrob poškozen zdívkou lodi kostela (1902). Nebožtík byl položen na zádech a s nataženýma nohama. Polohu rukou nelze určit. Dochována levá ulna, radius, fibula a drobné kosti levé nohy. Dospívající jedinec, juvenis (14–16 let).

Hrob 20 (sonda I – obr. 4), hrob orientovaný V–Z, dochována část rovné a šikmé jižní stěny hrobové jámy a část plochého dna (úroveň 269,25 až 269,33 m n. m.; hrobový zásyp dochován v max. mocnosti 0,3 m). Nebožtík byl pohřben na zádech. Dochován pouze zlomek lopatky a část pravé kosti stehenní. Spíše muž, dospělý (nad 35 let).

Hrob 21 (sonda IV – obr. 28), hrob orientovaný V–Z, dochována část obdélné (?) hrobové jámy s mírně šikmými stěnami a plochým dnem (úroveň 269,62 až 269,66 m n. m.). Hrobová jáma byla zahlobena 0,24 m do podloží, celková hloubka na řezu činila 0,64 m. Zemřelý byl pohřben na zádech v natažené poloze. V zásypu hrobové jámy za hlavou další lebka ze staršího pohřbu. Z pohřbeného dochována lebka ve fragmentech a horní polovina trupu, včetně zlomků obou humerů. Neurčitelný jedinec, maturus I–II; ageneze horního premoláru, silná úsada zubního kamene,

9) Tamtéž.

osteochondróza na C obratlích, spondylartróza na zubu čepovce, spondylóza II.–III. stupně na C obratlích, omartróza. Lebka v zásypu: fragmenty lebky dospívajícího nebo mladého dospělého jedince, juvenis – adultus I.

Hrob 22 (sonda IV – obr. 28), hrob orientovaný V–Z, dochován západní konec obdélné hrobové jámy s kolmými stěnami a plochým dnem (úroveň 269,84 m n. m.), dochovaná hloubka jámy 0,43 m. Poloha zemřelého neurčitelná. Dochovány pouze fragmenty plochých lebečních kostí. Dítě, infans II (3–5 let?).

Hrob 23 (sonda I – obr. 7), hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma s výjimkou části plochého dna nezjištěna. Hrob poškozen vkopem pro opěrák. Zemřelý byl pohřben na zádech s nataženými nohama. Dochovány distální epifyzy obou femurů, kosti obou bérců a drobné kosti pravé nohy. Spíše žena, adultus I–II. V zásypu hrobu příměs (drobné kosti ruky a nohy, zlomek hlavice humeru, distální epifyza pravé fibuly, pravý talus) – dospělí jedinci.

Hrob 24 (sonda I – obr. 7), hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma s výjimkou části plochého dna nezjištěna. Vzhledem k uvažované délce kostry musel být hrob poškozen výkopem pro opěrák. Kostra byla uložena na zádech s nataženou levou rukou. Dochován pouze zlomek pravé kosti kyčelní, metakarpální kůstky a články prstů pravé ruky. Neurčitelný jedinec, dospělý.

Hrob 25 (sonda I – obr. 7), hrob orientovaný V–Z. Hrobová jáma s výjimkou části plochého dna nezjištěna a nebyla rozoznána ani na řezu. Hrob je poškozen vkopem pro základové zdivo opěráku. Nebožtík byl položen na zádech s nataženou pravou rukou. Dochován pouze pravý radius, ulna, zlomek pravé kosti klíční, zlomek žebra a drobné kosti pravé ruky. Neurčitelný jedinec (spíše žena – dle gracility kostry), adultus I–II.

Hrob 26 (sonda III – obr. 19), hrob orientovaný V–Z. Hrobová jáma s výjimkou části plochého dna nezjištěna. Hrob je poškozen zdívkou pilíře zpevňujícího jihozápadní roh lodě kostela. Pohřbený ležel na zádech s nataženými nohama. Dochovány kosti obou bérců, drobné kosti obou nohou, jedno žebro. Dítě, infans II (0,5–1 rok). Při preparaci vyzdvížena příměs – zlomek kosti týlní plodu a prstový článek nohy dospělého jedince.

Hrob 27 (sonda III – obr. 19), hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma s výjimkou rovného dna nezjištěna úroveň 269,45 m n. m., zásyp hrobové jámy dochován v max. mocnosti 0,14 m. Hrob je poškozen zdívkou pilíře zpevňujícího jihozápadní roh lodě kostela. Nebožtík byl pohřben na zádech s nataženými rukama i nohama. Dochovány kosti trupu a obě kosti pánevní. Prostorové transformace kostry naznačují přítomnost primárního dutého prostoru. Žena, adultus I–II (20–35 let), tělesná výška podle Sjøvolda podle

délky humeru střední (153,4 cm);¹⁰⁾ sakralizace L5. Příměs: zlomek dolní čelisti dítěte (infans II).

Hrob 28 (sonda III – obr. 19), hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma patrna na řezu (ploché dno o šíři 0,22 m a šikmými stěnami, dno 269,4 m n. m., zásyp hrobové jámy dochován v max. síle 0,16 m). Poloha zemřelého neurčitelná. Dochována pouze fragmentární lebka a několik krčních obratlů. Dítě, infans II (3–4 roky). Jako příměs zjištěn druhý krční obratel dospělého jedince.

Hrob 29 (sonda III – obr. 19), hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma kromě části plochého dna nezjištěna (úroveň 269,46 m n. m., zásyp hrobové jámy dochován v max. výšce 0,1 m). Hrob poškozen hrobem H09. Pohřbený byl uložen na zádech s nataženými nohama a rukama složenými do klína. Dochovány zlomky obratlů, drobné kosti obou rukou, kosti pánevní, části femurů a kost křížová. Dítě, infans III (10–12 let), tělesná výška cca 137,0 cm.

Hrob 30 (sonda III – obr. 19), hrob orientovaný V–Z, hrobová jáma (v sondě pouze její severovýchodní část) s mírně šikmými a mírně nepravidelnými stěnami, dno ploché stoupající východním směrem (268,84 až 269,0 m n. m.), zahlobnena do podloží až 0,22 m. Pod kosterními ostatky zjištěny nepravidelné plochy rozloženého dřeva. Zemřelý byl pohřben v natažené poloze na zádech s nataženými nohama a levou rukou podél těla. Dochovány pouze některé kosti levé poloviny skeletu a kost hrudní. Spíše muž (robusticita kostí), maturus–senilis; perforatio processus xiphoidi na kosti hrudní.

Hrob 31 (sonda I – obr. 3), hrob orientovaný V–Z. Hrobová jáma rozeznána na řezu a na dně sondy (ploché dno v úrovni 268,96 m n. m., rovné téměř kolmé stěny, zásyp rozeznán v max. mocnosti 0,8 m). V jámě nebyly zjištěny kosterní ostatky, pravděpodobně zůstaly mimo zkoumanou plochu.

Hrob 32 (sonda IV – obr. 28), hrob orientovaný V–Z. Dochován pouze západní zaoblený konec hrobové jámy, stěny jsou mírně šikmé, dno ploché (úroveň 270,03 m n. m., max. dochovaná mocnost zásypu 0,12 m). U stěny jámy dva ploché kameny postavené na výšku (obložení?). Kosterní ostatky nezjištěny, pravděpodobně odstraněny při hloubení hrobu H22.

Hrob 33 (sonda III – obr. 18), hrob nejasné orientace, dochována pouze severovýchodní část hrobové jámy o šířkovém rozměru 0,3 m a se dnem (úroveň 269,3 m n. m.) mírně skloněným k západu a šikmo se rozevírající stěnou. Nežřetelná hrana dokládá mocnost zásypu 0,8 m. Kosterní ostatky

10) Tamtéž.

nezjištěny, mohly být odstraněny při hloubení hrobu H30 nebo zůstaly mimo zkoumanou plochu.

Hrob 34 (sonda III – obr. 18), hrob orientovaný S–J. Doložen pouze na řezu, hrobová jáma s plochým dnem (úroveň 268,97 m n. m., max. dochovaná mocnost zásypu 0,42 m). Stěny jámy kolmé. Kosterní ostatky nezjištěny, pravděpodobně zůstaly mimo plochu sondy.

Nálezy

Během archeologického výzkumu bylo získáno relativně nevelké množství archeologických nálezů, z nichž přesnější chronologickou informaci poskytuje pouze keramika. Pro hodnocení celkového prostředí mají význam nálezy železné, zlomky skla a některé další jednotlivosti.

Keramika

Keramické zlomky náležejí z převážné části několika technologickým skupinám. Základem pro jejich vyčlenění je především zastoupení slídnatého ostříva v keramické hmotě a na povrchu střepu. Ostatní rysy jsou obdobné, tj. převážně tenkostěnná keramika s oxidačním výpalem. Barva střepu je obvykle v odstínech hnědé barvy (od světle hnědé až po černohnědou). Slídnaté ostřívo se objevuje jako významná příměs ve hmotě střepu nebo jenom na povrchu v podobě větších plochých šupinek. Větší množství slídy spojujeme s obdobím 13.–14. století (s možným přesahem i do období předcházejícího). Vedle toho registrujeme technologickou skupinu s malou příměsí slídy v podobě velmi drobných šupinek patrných spíše na povrchu střepu. Tato skupina je průběžná ve smyslu doložení ve 13.–15. století. Ve stejném období se objevuje také keramika zcela bez slídy, opět průběžná ve stejném období. V mladším období (14.–15. století) je ostřívo jemné až nepozorovatelné.¹¹⁾ Jednoznačnou pozici mají zlomky světlé, obvykle červeně malované keramiky (13.–14. století), dále šedé keramiky s redukčním výpalem, která nastupuje od pokročilejšího 14. století. Objevuje se i oxidačně vypálená keramika obvykle světlých barev s příměsí písčitého

11) Jan FROLÍK, *Nález raně středověké keramiky ze Sečské přehrady na Chrudimsku*, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové 17/1, 1990, s. 70–77; Jan FROLÍK – Jiří SIGL, *Chrudimsko v raném středověku, Vývoj osídlení a jeho proměny*, Hradec Králové 1995, s. 69–78; Jan FROLÍK – Jiří SIGL, *Chrudim v pravěku a středověku, Obrazy každodenního života*, Chrudim 1998, s. 88–93; Jan FROLÍK – Zdeněk HAZLBAUER – Petr CHARVÁT – Radka ŠUMBEROVÁ – Martin TOMÁŠEK, *Čáslav – místo pro život*, Svědectví archeologie, Praha 1999.

ostřiva a kvalitním výpalem, typická pro 14.–16. století. Nastupující raně novověkou keramiku představují zlomky s glazurou na vnitřní straně (od 16. století). Objevuje se také keramické zboží typu Husova ulice,¹²⁾ které známe také od pokročilého 15. a v 16. století.

V sondě I byly keramické zlomky získány z uloženin 102 a 107 (hřbitovní vrstvy), 106 (výplň vkopu pro opěrák), 108 (H10), 109 (H17) a 111 (H18). Z mladší fáze hřbitovní vrstvy (uloženina 102) bylo získáno celkem 35 převážně drobných zlomků (159 g. – obr. 32/1–10). Největší část (10 zl.) náleží keramické skupině s velkou příměsí slídy. Pro datování jsou důležité dva okrajové zlomky (jednoduše profilovaný okraj, pravděpodobně z malého džbánu, nepravé okruží – obr. 32/1, 3) světlé keramiky se stopami červeného malování, oba zařaditelné do 13.–14. století. Do stejného období spadá i okrajový zlomek v podobě nepravého okruží s malou příměsí slídy v keramické hmotě (obr. 32/2). K mladší části souboru patří zlomky šedé redukčně vypálené keramiky (4 zl.) ze 14.–15. století a také 3 zlomky z nádob glazovaných na vnitřní straně (16.–17. století) a jeden zlomek keramiky typu Husova ulice ze stejného období.

Nejpočetnější soubor pochází z uložení 107 (starší etapa hřbitovní vrstvy), celkem 36 zlomků (95 g. – obr. 32/11–22). Největší část náleží keramické skupině bez příměsí slídy (16 zl.), následovaná skupinou s hojnou příměsí tohoto ostřiva převážně na povrchu (8 zl.). Profilace okrajů z této uložení ukazuje na 13. století (malý vzhůru vytažený – obr. 32/15), dále na 13.–14. století (obr. 32/11, 13), event. 14.–15. století (obr. 32/12). Zastoupena je i světlá, obvykle červeně malovaná, keramika, a to okrajovým zlomkem s profilací nepravého okruží (obr. 32/19). Mezi nejmladší prvky patří malý zlomek šedé redukčně pálené keramiky (14.–15. století). U náleží ze hřbitovních vrstev je nezbytné předpokládat promíšení a existenci keramiky jako druhotné příměsí. I při tomto konstatování platí, že keramika z uložení 107 se jeví celkově jako starší (13.–14. století s menší příměsí keramiky 15. století) a keramika z uložení 102 jako mladší (obsahuje prvky až 16.–17. století).

Jedenáct drobných (22 g.) nezdobených zlomků bylo objeveno v uložení 106. Náleží skupině bez slídy (5 zl.) a jemné keramice (6 zl.). Nevýrazný soubor datujeme podle přítomnosti druhé skupiny do 14.–15. století.

Důležité jsou nálezy z výplní hrobových jam. Stratigraficky nejmladší je hrob H10, z jehož výplně byl vyzdvižen zlomek ode dna šedé redukčně pálené nádoby (obr. 32/23), který je možno datovat do období 14.–16. sto-

12) Jan FROLÍK – Jiří SIGL, *Soubor pozdně středověké keramiky z Chrušdmi – Husovy ulice*, Studies in Postmediaeval Archaeology 1, 1990, s. 269–284.

letí. Soubor 7 keramických zlomků (obr. 32/24–26) pochází z hrobu H17 (uloženina 109). Část náleží jemné keramice (4 zl.), část zlomkům se slídou na povrchu (2 zl.) nebo zcela bez slídy (1 zl.). Výzdoba rytou šroubovicí a technologické provedení dovoluje pouze širší zařazení do 13.–15. století. Stratigraficky nejstarší keramika byla získána z výplně hrobu H18 (uloženina 111) sestávající z pouhých 4 zlomků (17 g.). Převážně náleží drobným zlomkům keramiky se slídou uplatňující se na povrchu (3 zl. – obr. 32/27, 29). Pro datování je důležitý drobný zlomek světlé keramiky datovaný do 13. století (obr. 32/28).

V sondě II byly keramické zlomky nalezeny v uloženinách 201, 203 a 206, přičemž uloženina 201 představuje stratigraficky nejstarší dosaženou úroveň a zbývající dvě uloženiny zásyp mladšího trativodu. Z uloženiny 201 bylo získáno celkem 31 zlomků (214 g.), v nichž je zastoupena šedá redukčně vypálená keramika s jednoduchými nebo ven přehnutými okraji (obr. 33/1–3). Objevuje se i charakteristická výzdoba radélkem (obr. 30/4, 8, 12, 13), kterou datujeme do 15. století. Přibližně stejně je oxidačně pálená vrcholně středověká keramika obvykle světlých barev, kterou reprezentují 4 okrajové zlomky pokliček, zařaditelné do 14.–15. století (obr. 33/5, 7, 9, 10). Nejmladší prvek představují 3 zlomky keramiky glazované na vnitřní straně a glazovaný zlomek ucha nádoby (obr. 33/6). Neobvykle působí v prostředí hřbitova okrajový zlomek čelní stěny komorového kachle s profilací typickou spíše pro kachle z 16. století (obr. 33/14).¹³⁾ Obdobný charakter má keramický soubor z uloženiny 203 (11 zlomků; 150 g.). Výrazně v něm převažují zlomky šedé redukčně vypálené keramiky (9 zl.), výzdoba je provedena radélkem (obr. 33/16, 17). Datování směřuje do 15. století. Okrajový zlomek pokličky (obr. 33/15) náleží ke skupině bez slídnatého ostřiva, podle profilace do 14.–15. století. Ke stejné skupině patří i zlomek zdobený rýhou z uloženiny 206 (obr. 33/11). Z této uloženiny byl získán ještě jeden zlomek světlé oxidačně pálené vrcholně středověké keramiky (z uloženiny 206 dohromady 31 g.).

Sonda III poskytla nejrozmanitější zastoupení keramických zlomků, tj. ze hřbitovních vrstev (uloženiny 307 a 305), mladších planýrek (uloženiny 302 a 303) a výplní hrobových jam (H05 a H09 – uloženina 304; H03 a H04 – uloženina 308; H30 – uloženina 312).

Největší množství zlomků bylo získáno ze hřbitovní vrstvy 307 (40 zl.; 155 g.). Mezi keramickými skupinami je nejvíce zastoupena skupina bez slídy ve hmotě (19 zl.) zahrnující 6 okrajových zlomků (obr. 34/1, 3–7),

13) Jan FROLÍK, *Kachle Chrudimska*, Sbírký Regionálního muzea v Chrudimi, řada historická 5/II, Chrudim 2003, s. 71–73, 98.

z toho tři z pokliček, jeden jednoduše profilovaný a dvě nepravá okruží, starší ze 13.–14. století (obr. 34/1) a o něco mladší ze 14. století (obr. 34/3). Z ostatních zlomků je třeba upozornit na fragment z výdutě světlé keramiky, zdobené vývalkovou šroubovicí (obr. 34/11) ze 13.–14. století a malý zlomek redukčně vypálené keramiky (14.–15. století). Celkově převažuje v hřbitovní vrstvě relativně starší keramika 13.–14. století. Mladší datování (15.–17. století) vykazují dva zlomky (11 g.) ze hřbitovní vrstvy 305 (jeden redukčně vypálený – obr. 34/22; jeden oboustranně glazovaný okrajový zlomek pravděpodobně z trojnožky – obr. 34/21).

Nepočtený a smíšený soubor pochází z uložení 303 (3 nezdobené zlomky; 11 g. – jeden jemný bez slídy; jeden šedý redukčně pálený; jeden s glazurou na vnitřní straně), pokrývající období 14.–16. století. Stejný charakter má jen nepatrně větší soubor z mladší uložení 302 (4 nezdobené zlomky; 12 g. – jeden jemný bez slídy, jeden bez slídy s hrubším písčítým ostřivem; jeden redukčně vypálený, jeden s glazurou na vnitřní straně), který zahrnuje období 13.–16. století).

Z výplně překrývajících se hrobů H05 a H09 (uloženina 304) bylo získáno 6 zlomků (30 g.), z nichž 4 náleží skupině bez slídy v keramické hmotě, mezi nimi tři podle převažujících hnědých odstínů keramiky 13.–14. století. Vrcholně středověkou oxidační keramikou reprezentuje okrajový zlomek pokličky (obr. 34/19) ze 14.–15. století. Stejně starý je šedý redukčně pálený zlomek výdutě zdobený rytou šroubovicí (obr. 34/20). Podle toho by hroby náležely nejpozději do 15. století, stratigrafická pozice však ukazuje na mladší období a zlomky jsou druhotně přemístěné. Z výplně hrobové jámy hrobů H03 a H04 (uloženina 308) pocházejí pouze 3 zlomky (19 g.), z toho dva náleží světlé oxidačně pálené vrcholně středověké keramice (obr. 34/18) a zbývající šedé redukčně pálené keramice. Podle toho by výplň hrobů byla datována nejpozději do 15. století, ale stratigrafické důvody opět ukazují na mladší datování. Poslední výplň, která obsahovala nálezy, je uložení 313 (H30), ze které byl získán pouze jeden keramický zlomek (12 g.) výdutě nádoby s příměsí hrubšího písku a bez slídy v keramické hmotě ze 13. až 14. století. Na mladší datování hrobu (14.–15. století) ukazuje zlomek cihly z této uložení.

Nevelké množství keramických zlomků bylo objeveno v sondě IV (celkem 16 zlomků; 216 g.), a to z uložení 401, 402 a z výplně hrobu H22 (uloženina 404). Uložení 404 poskytla celkem 9 zl. (177 g.), z nichž 4 zlomky náleží keramické skupině s velkou příměsí slídy. Jedním z nich je zlomek ucha zdobený vrypy (obr. 35/4), který je možno zařadit již do 13. století. Keramickou skupinu s jemnou hmotou a šupinkami slídy na

povrchu (obr. 35/3) zastupuje větší zlomek z výdutě, zdobený nevýraznou vývalkovou šroubovicí, datovatelný do 14. století. Relativně starší prvek představuje zlomek pravděpodobně z tuhové zásobnice (13.–14. století) a fragment výdutě světlé keramiky, obvykle červeně malované, stejného stáří.

V uložení 402 byly nalezeny pouze 4 zlomky (17 g.) výrazně smíšeného charakteru (zlomek světlé červeně malované keramiky; zlomek dna oxidačně pálené vrcholně středověké keramiky; okrajový zlomek misky či malé trojnožky s přehnutým okrajem a glazurou na vnitřní straně – obr. 35/1, pokrývající období 15.–17. století). Intruzí je fragment novodobého květináče. Obdobně smíšený je soubor z uložení 401 (3 zlomky; 22 g. – jednoduše profilovaný okrajový zlomek bez příměsi slídy v keramické hmotě /obr. 35/1/; zlomek z výdutě nádoby s glazurou na vnitřní straně obroušený do malého kolečka, zlomek novodobého květináče) s datací 14. až 20. století.

Zmínit je třeba i masivnější okrajový zlomek nádoby s výlevkou (28 g. – obr. 34/23) v netypickém provedení s přetahem a ještě slídnatým povrchem, získaný sběrem. Datování je možné jenom do širšího rozmezí 13.–15. století.

Kovy

Kovové předměty se z převážné většiny omezují na nálezy hřebíků z jednotlivých uložení nebo výplní hrobů. Nejvýznamnějším nálezem je však soubor sedmi bronzových špendlíků – šesti celých a jeden fragmentární, nalezené v oblasti krku zemřelého uloženého v hrobě H15 (obr. 35/5–11). Bronzové špendlíky se stávají běžnou součástí oděvu od pokročilého 15. století a ve století následujícím. Původně se k nám dostávají jako drobná produkce z jihoněmeckých dílen (především Norimberka), následně byly vyráběny i u nás. Jejich evidence v archeologickém prostředí je závislá na pečlivosti odkryvu. Setkáváme se s nimi v prostředí městském,¹⁴⁾ hradním¹⁵⁾ a také na hřbitovech.¹⁶⁾ Nálezy z Jezbořic náleží k typu s pěchovanou hlavičkou.¹⁷⁾

Během výzkumu byly nalezeny ve vrstvách celkem 102 hřebíky a 1 skoba. Nalezeny byly pouze v menšině hrobů (H01 – 1 hřebík, H03 + H04 – 3 hřebíky, H05 – 7 hřebíků, H10 – 9 hřebíků, H21 – 4 hřebíky,

14) J. FROLÍK – J. SIGL, *Chrudimsko*, s. 99.

15) Jan FROLÍK – Jan MUSIL, *Katalog archeologických nálezů z hradu Košumberka. 1. díl: Kovové předměty*, Praha 2015, s. 16–17.

16) Martin OMELKA – Otakara ŘEBOUNOVÁ – Věra ŠLANCAROVÁ, *Špendlík – před hradbou a za hradbou*, *Archaeologia Historica* 36, 2011, s. 523–540.

17) Tamtéž, s. 529–533.

H27 – 1 hřebík, H30 – 4 hřebíky). Převážně se jedná o hřebíky ze zásypů hrobových jam, takže s vlastním pohřbem nemohou souviset. Jednoznačný doklad rakve známe jenom ze tří hrobů (H05 – nálezy hřebíků v původní poloze /obr. 23/; H10 – kromě hřebíků také zbytky dřeva; H18 – zbytky dřeva bez hřebíků). Velikostně se jedná o menší hřebíky, které mohly být použity jak pro výrobu rakví, tak při opravách dřevěných konstrukcí na kostele. Druhé variantě by nasvědčovala přítomnost ve vrstvách spjatých se stavebními úpravami (uloženina 306 – 15 hřebíků nebo zlomků; uloženína 201 – 21 hřebíků). Ze souboru se vymykají pouze tři předměty – nález skoby (uloženina 401) a velkého hřebíku /krováku/ (uloženina 305). Oba předměty souvisí se stavebními úpravami. Třetím předmětem je recentní hřebík z uloženína 100.

Sklo a stavební materiál

Drobné zlomky skla byly získány převážně z povrchových vrstev a z vrstev spojených se stavebními úpravami (uloženiny 100, 102, 201, 203, 302, 303). Jedná se o ploché zlomky novověkého okenního skla (13 zl.) a malé fragmenty blíže neurčitelných nádob (3 zl.). Získán byl také zlomek okenního terčíku, který nelze datovat přesněji než do středověku nebo raného novověku (1 zl., uloženína 305). Dva silně zkorodované zlomky, snad také z okenních terčíků, byly objeveny ve výplni hrobu H09. Zajímavé jsou 2 zlomky silně prokorodovaného plochého skla (13 g.) z uloženína 203, které pro stupeň své koroze mohou být středověkého původu (z oken?).

Zlomky stavebního materiálu nás informují především o krytině kostela. Překvapivě málo je nálezů prejzů – pouze 1 zlomek ze hřbitovní vrstvy 102, kam se dostal nejspíše druhotně. Zlomky ploché střešní krytiny byly nalezeny v uloženínách 303, 102 a 107. Nález ze hřbitovní vrstvy 107 ukazuje, že plochá krytina byla na kostele používána již v 16. století nebo dříve. Do stejného období klademe svědectví o používání cihel (2 zlomky z výplně/uloženiny 106 vkopu pro dodatečně přistavěný opěrný pilíř – 1900 + 1901) v sondě I.

Z uloženína 305 (hřbitovní vrstva) a 308 (výplň hrobů H03 a H04) pochází zlomky gotických pískovcových žeber (obr. 34/24), v jednom případě ohořelý. Je pravděpodobné, že pocházejí z vybourané klenby, snesené po požáru kostela v r. 1791. Ze stejných uloženína pochází také zlomky červeně malovaných omítek.

Historie stavby a stavebně historický vývoj

Kostel se poprvé připomíná v roce 1349 v listině, která obsahuje seznam far nově založeného litomyšlského biskupství. V dalších dvou listinách

souvisejících se stejnou událostí z let 1350 a 1351 zmínka o Jezbořicích chybí. Místo toho se v těchto listinách objevuje kostel na Chlumku, který se v jiné souvislosti připomíná již k roku 1295. Možnost ztotožnění kostela na Chlumku s kostelem v Jezbořicích přesvědčivě vyvrátil F. Šebek.¹⁸⁾ Proto zůstává zpráva z roku 1349 nejstarší bezpečnou zmínkou o kostele. Samotné Jezbořice jsou doloženy mnohem dříve, a to již k roku 1131 v listině biskupa Jindřicha Zdíka jako součást statku olomouckého biskupství. Z listiny dále vyplývá, že obec (biskupský statek) koupil Zdikův předchůdce Ota od knížete Oty II. Ves tedy existovala nesporně nějakou dobu před rokem 1131. Vzhledem k vlastníkovému statku se zdá být pravděpodobné, že církevní stavba je mnohem staršího data než rok 1349.

Součástí biskupského statku zůstaly Jezbořice až do roku 1491, kdy byly připojeny k pardubickému panství, v té době pernštejnskému. S ním se také staly součástí komorního statku. Z celého tohoto období však nejsou žádné zprávy o podobě a stavu kostela. O stavebních aktivitách nebo úpravách kostela nepřímě svědčí zvon Gallus datovaný do roku 1601 a křtitelnice z roku 1600. Význam kostela pro zdejší komunitu dokládají náhrobní kameny z 16. století. Zprávy o farářích pocházejí až z pobělohorském období, kdy byly spojeny farnosti v Jezbořicích a Mikulovicích.¹⁹⁾ K roku 1729 se poprvé objevují zprávy o statických problémech a jejich řešení („*Kostel sklenutý gotickým způsobem, kde se však zdívo nyní dost odchyluje od lunet, takže by bylo nutné vtáhnout 7 železných klestín, jež by byly v kostele vidět, jakož i na epištolní straně u presbytáře stejně jako na druhé straně přiložit jeden pilíř.*“ – popis kostelů stavebního písaře J. H. Dienebiera).²⁰⁾ V roce 1769 se Jezbořice opět osamostatnily jako expozitura, farnost byla obnovena v roce 1871.

V roce 1791 kostel vyhořel. Následkem tohoto požáru byla v roce 1815 snesena klenba a nahrazena rákosovým stropem. Zajímavost přinesl rok 1845, kdy byl objeven zazděný gotický portál na jižní straně kostela. Proto dal farář v těchto místech kopat, ovšem bez výsledku („... *otvor zazděný bývalého tu někdy gotického průchodu tak se objevil, nechal jmenovaný duchovní v naději nějakých starobylostí, jak se bez ublížení stavby dělali dalo, dále kopati, však ale ustav brzo v podniknutí tom, žádných důkazů o cíli bývalém průchodu tomto posud nedosáhl, toliko jen z tesaných ka-*

18) František ŠEBEK, *Kostel sv. Václava na Chlumku u Pardubic v listině z roku 1295*, Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 3–12.

19) P. ZAHRADNÍK – F. R. VÁCLAVÍK – B. ŠEDA, *Jezbořice*, s. 3.

20) Tamtéž, s. 4.

*menů utvořený, drobným kamenem uvnitř zazděný výklenek odhalil.“*²¹⁾ Přesto tato zpráva zůstává zprávou o nejstarší „archeologické“ aktivitě na lokalitě. Během 19. a počátku 20. století je zaznamenáno větší množství drobných oprav, ale statické problémy jsou zmíněny až v roce 1922 (trhlina ve štítové zdi, zdivu /západního/ přístavku a sakristie). Souvislost s nedostatečným odvodněním konstatuje až zpráva z roku 1940 a požaduje zřídit „... vodotěsný rigol kolem obvodového zdiva na šíři aspoň 1,50 m, a to buď z nepravidelných kamenných desek uložených do betonového lože, nebo z oblázků rovněž takto uložených ... k vysušení vnitřku by bylo žádoucí zřídit vysoušecí systém Knapen (vlození keramických kanálků do zdiva ...“²²⁾ Vysušení a odvodnění kostela bylo provedeno v roce 1941 („... položen drén, trubky, jimiž vody odtékají do lesíka, jiné směrem ke škole, zřízen rigol a do stěn kostela vloženy vypalované roury, dle tak zvaného Knapen-System.“)²³⁾ V poválečném období byl konstatován špatný stav kostela (např. v roce 1992), ale k žádné opravě nedošlo.

Stavebně historický průzkum kostela konstatoval, že nejstarší dochované části stavby (presbytář a obvodové zdivo východní části lodě) pocházejí z poslední čtvrtiny 14. století,²⁴⁾ tj. až z období po nejstarší písemné zmínce z roku 1349. Jižně od lodi se nacházela jakási přístavba, indikovaná zazděným dveřním ostěním ve stěně lodi a torzem jiného ostění v opěrném pilíři západně od zmíněného zazděného průchodu. Poloha tohoto torza ukazuje, že zaniklá (pří)stavba pokračovala v neznámém rozsahu západním směrem.²⁵⁾ Další stavební úpravy kostela jsou doloženy na přelomu 15. a 16. století. Presbytář byl doplněn o sanktuář a sedile a celý kostel byl zaklenut žebrovou klenbou. Zároveň měla být stavba prodloužena západním směrem, a to prostým probouráním původní západní stěny, z níž byly ponechány výběhy zdiva na severní a jižní straně. Přístavba byla plochostropá a přístupná portálem od jihu. K severní straně lodí byla připojena sakristie, v její jižní stěně se dnes nachází portál, původně umístěný v západní stěně (prodloužené) lodí kostela. Datování této stavební fáze na základě uměleckohistorických kritérií se pohybuje od období po roce 1486 (sedile) až po první čtvrtinu 16. století (portál sakristie). Zdá se, že uvedené stavební aktivity lze nejspíše spojit s činností Pernštejnů po připojení Jezbořic k jejich panství.²⁶⁾

21) Tamtéž, s. 10.

22) Tamtéž, s. 25.

23) Tamtéž, s. 27.

24) Tamtéž, s. 49.

25) Tamtéž, s. 45.

26) Tamtéž, s. 46.

Další stavební úpravy jsou datovány do druhé poloviny 16. století a byla při nich zaklenuta před tím prodloužená část lodě kostela. Po vnějším obvodu byly k lodi přizděny opěráky, možná z důvodu vypořádat se se statickými poruchami. Ty by dokládaly také dva masivní pilíře, připojené k západní straně lodi. Prostor mezi nimi byl upraven do podoby jakéhosi přístavku. Tehdy byl také zřízen nový vchod/schodiště na zpěváckou tribunu a před jižní portál byla přistavěna předsíň.²⁷⁾ Ve třicátých letech 18. století byly přistavěny dva opěrné pilíře k jižní straně. Sakristie na severní straně byla zřejmě zbořena po roce 1769 a nová vystavěna v ose presbytáře, zazděno bylo do té doby otevřené přízemí západního přístavku a byl doplněn západní štít. V roce 1815 byly vybourány klenby v celém kostele a nahrazeny lehčí bedněnou konstrukcí s podbitím a nahozeným rákosem.²⁸⁾ Přízemní zeď západního přístavku byla ve druhé polovině 19. století odstraněna. Dějiny stavebních úprav kostela se víceméně uzavírají úpravami v letech 1940 až 1942, při nichž byl do obvodových stěn kostela vložen odvětrávací systém a po obou stranách stavby byly vykopány odvodňovací rýhy.²⁹⁾

Interpretace nálezové situace

Prozkoumané situace je možné poměrně jednoznačně interpretovat, i když celkově obsahují jen malé množství archeologických nálezů a ještě méně těch, které poskytují možnost přesného chronologického zařazení. Pro určení stáří většiny nalezených hrobů je důležitější jejich stratigrafická pozice (vztah k jiným hrobům a vztah ke zdívům kostela) než nálezový obsah pocházející téměř bez výjimky ze zásypů hrobových jam.

V sondách I, III a IV je odkrytá terénní situace do jisté míry obdobná. V těchto sondách bylo dosaženo podloží, ale jeho úroveň byla druhotně snížena pohřbíváním. V sondě I lze odhadnout, že původní úroveň podloží na úrovni asi 270,0 m n. m. Nejstarší zaznamenanou aktivitou je pohřbívání (hroby H18, H19 a H20). Datování těchto tří hrobů se odvíjí od skutečnosti, že dva z nich jsou porušeny základovým zdívem lodi kostela (zdivo 1902 – obr. 36). Keramický materiál ze zásypu hrobu H18 (uloženina 111) náleží 13. století, takže postavení zdiva 1902 proběhlo v tomto století nebo o něco později. Zdivo samotné je obtížné přímo chronologicky zařadit, protože odhalená část základu nevykazuje žádné znaky (architektonický článek,

27) Tamtéž, s. 46.

28) Tamtéž, s. 47.

29) Tamtéž, s. 48.

způsob skládání zdiva apod.) upřesňující datování. Horní hranici pro datování představuje H17, který byl vyhlouben po postavení zdi a jehož výplň poskytla jako nejmladší zlomky ze 14.–15. století. Superpozice hrobů H18 až H20 a jejich stejná orientace ukazuje na existenci starší stavby, podle které jsou orientovány, i na delší dobu pohřbívání.

S etapou existence zdi 1902 lze spojit pohřbívání doprovázené vznikem hřbitovní vrstvy 107 (hroby H06, H07, H08, H23, H24, H25) a s jistou pravděpodobností také hrob H10. Závěr této etapy je vymezen postavením opěráku (zdiva 1901 a 1900). Opěrák byl dodatečně přistavěn k lodi kostela, podobně jako další pilíře na této části lodi kostela. Stavebně historický průzkum datuje tuto aktivitu do druhé poloviny 16. století. Tomu neodporují ani nálezy ze hřbitovní vrstvy 107, z výplně hrobů H17 (uloženina 109) a H10 (uloženina 108) nebo z výplně základového vkopu pro zeď přizděného opěráku (1901).

Po postavení opěráku pokračovalo v ploše sondy I kontinuálně pohřbívání, vytvářející hřbitovní vrstvu o mocnosti až 1,3 m (uloženina 102) a narušující úroveň starších hrobů. Této mladší etapě náleží hroby H01, H02 a H31. Jejich datování vyplývá ze stratigrafické situace, nepočtený archeologický materiál je převážně druhotně až mnohonásobně přemístěný. Pokud bychom vycházeli z nejmladších keramických zlomků, bylo by pohřbívání ukončeno v 17. století. Další vývoj je spojen se stavební činností, jejímž dokladem je uloženina 101 a položení betonového okapového chodníku v roce 1941.³⁰⁾

Také v sondě III je nejstarší doložená aktivita spojena s pohřbíváním. Při ní došlo ke snížení původní úrovně podloží, jehož rozsah nelze určit. Není totiž dochován žádný detail terénní situace, který by jí dovolil alespoň nepřímo či přibližně určit. K první etapě pohřbívání náleží hroby H13, H16, H26, H27, H28, H29 a s velkou mírou pravděpodobnosti také hroby H14 a H30. K této skupině mohou patřit ještě hroby H11 a H12. Spojuje je vztah ke starší hřbitovní vrstvě (uloženina 307), z jejíž nejvyšší úrovně lze odvodit úroveň terénu v době pohřbívání (270,25 m n. m.). Počátek pohřbívání v sondě 3 je možné určit pouze rámcově na základě nálezů z uloženin 307 a 312 (13.–14. století s možným přesahem do 15. století). Stratigraficky starou aktivitu představuje také uložení vrstvy 309 v západní části sondy. Její přesnou dataci nedovoluje absence materiálu. Pravděpodobná je souvislost se hřbitovní vrstvou 307, ale mohlo by se jednat i o doklad starší (sidlištní?) aktivity.

30) Tamtéž, s. 27.

V době existence hřbitovní vrstvy 307 do ní bylo vloženo zdivo mohutného opěráku, který zpevnil jihozápadní nároží lodě kostela (zdivo 3901) a náleží stavební etapě z druhé poloviny 16. století (obr. 36), tj. stejné, v jaké byl připojen k lodi kostela opěrák v sondě I (zdiva 1900 a 1901). S tím pravděpodobně souvisí také změna ve způsobu pohřbívání, reprezentovaná hrobem H15, který má jinou orientaci (sever–jih) než všechny ostatní pohřby. Tento hrob také jako jediný poskytl vybavení zemřelého v podobě sedmi bronzových špendlíků, které u krku spínaly pohřební šat (rubáš). Jejich datování (15.–16. století) odpovídá době zmíněných stavebních úprav kostela. Podle rozměru na řezu mohl mít stejnou orientaci také hrob, reprezentovaný výkopem vyplněným uloženinou 311 (H34), a také hrob H33. Tyto tři hroby narušily úroveň starší hřbitovní vrstvy 307. Převrstveny byly mladší etapou pohřbívání a mladší hřbitovní vrstvou (uloženiny 304 a 305 – 15.–17. století), se kterou souvisí také hroby H05 a H09, tentokrát již s obvyklou západovýchodní orientací. Na hřbitovní vrstvě 304 + 305 se uložila vrstva související s některou další stavební aktivitou (uloženina 303), po níž pohřbívání ještě pokračovalo (hrob H03 a H04). Další uloženinu (302), která překryla hrobovou jámu H03 a H04, můžeme charakterizovat jako stabilizovaný povrch kolem hřbitova, existující po určité (delší?) dobu. Porušena je dvěma aktivitami. Na východním konci sondy je to zřízení schodiště na kruchtu (zdivo 3903) nejspíše v 18. století a na západním konci přizdění dalšího mohutného opěráku (zdivo 3902) k jeho staršímu předchůdci (zdivo 3901). Ten je datován k roku 1815.³¹⁾ Pohřbívání tedy skončilo v ploše sondy III před tímto datem.

Sonda IV umožnila poznat alespoň částečně terénní situaci na jižní straně lodě kostela. I zde byla původní úroveň terénu snížena především v důsledku pohřbívání. Dochovaná zdiva a jejich vkopy naznačují, že se nacházela někde na výšce 270,2 m n. m. Oproti ostatním sondám tvoří nejstarší doklad lidské aktivity vrstva/uloženina 414, pokud se nejedná o torzo původního půdního horizontu. Do této vrstvy byla založena zeď 4907 z plochých opukových kamenů spojovaných hlínou s lícem ve směru východ–západ (obr. 36). Zeď nevykazuje žádné prvky, podle nichž by mohla být datována. U zdi se začalo pohřbívát, jak naznačuje torzo hrobové jámy s fragmentem kamenného obložení (H32). Kamenné obložení je v této souvislosti archaickým prvkem, který naznačuje datování hrobu do mladohradištního období (11.–12. století) s možným přesahem do 13. století. Absence datovacího materiálu ve výplni hrobu (uloženina 411) nedovoluje tento předpoklad jednoznačně potvrdit.

31) Tamtéž, s. 47.

Přesně datovat nelze ani zeď 4901, která překryla zeď 4907 a poškodila hrob H32. Také u této zdi se jedná o zdivo základové. Zdivo 4901, zděné na maltu, považujeme za základové zdivo jižní lodě kostela, datované stavebně historicky do 14. století. Zdivo 4907 musí být starší, ale nelze určit o kolik. Pro zeď 4901 je důležité, že do nadzemní části byl vložen dveřní portál, dokládající, že jižně od lodě se nacházela jakási přístavba.

Stavební vývoj pokračoval přizděním zdi na maltu kolmo na zeď kostela, tj. ve směru sever–jih (zdivo 4902). Zdivo odhalené v délce 2 m pokračuje jižním směrem v neznámém rozsahu. Do zdi byl zasazen dveřní portál s okoseným ostěním, jehož severní část s patkou se zachovala těsně u zdi kostela. Uvedená situace ukazuje, že přístavba na jižní straně měla nejméně dva prostory.³²⁾

Východně od zdi 4902 byl terén prohlouben (až o 0,35 m) a vyplněn vrstvou hřbitovního charakteru (uloženina 405). Vzhledem k tomu, že jižní zeď kostela a zdivo 4902 vymezují část interiéru, nemuselo zahloubení vzniknout jako důsledek hloubení hrobových jam (z uloženi 405 nebyly získány nálezy). Úroveň terénu dosáhla výšky až 270,35 m n. m. V případě, že se jednalo o interiér, nedochovala se podlahová úroveň a byly do ní vyhloubeny nejméně dva hroby (H21 a H22). Nálezy z hrobové výplně mladšího hrobu (H21, uloženi 404) je možno datovat do 14. století, ale oba hroby mohou být i mladší, protože keramické fragmenty představují druhotně přemístěný materiál.

Následný vývoj je spojen se stavebními úpravami, při nichž byla zbořena zeď přístavky 4902 s výjimkou části ostění výše uvedeného dveřního portálu. Tyto aktivity jsou spojeny s úpravami lodě kostela na přelomu 15. a 16. století.³³⁾ Zánik přístavby na jižní straně indikuje zazdění průchodu z lodě kostela. V interiéru zbořené přístavby se uložila vrstva charakteru stavebního odpadu (402). Při této úpravě mohla zaniknout i předpokládaná podlaha. Vývoj zákoutí se zdívem 4902 byl zřejmě složitý, protože bylo západním směrem rozšířeno přístavbou (zdivo 4904), nejspíše v souvislosti se zřízením předsíně před jižním vstupem do kostela ve druhé polovině 16. století. Přízdívka pokračovala jižním směrem za linii dnes dochovaného zdiva, takže se zdá, že určitý úsek zdiva 4902 stál ještě po zboření většiny přístavby. Finální úpravu tohoto místa představuje úprava do podoby opěráku (zeď 4903), který překryl výše zmíněné gotické dveřní ostění a umožnil jeho zachování. Tento stavební zásah je kladen do třicátých

32) Tamtéž, s. 45.

33) Tamtéž, s. 46.

let 18. století a musel být spojen se zkrácením předsíně, protože při tom zanikla i část zdiva 4904.

Při některé z těchto úprav byla jižní zeď lodi kostela rozšířena přízdívkou či plentou (zdivo 4900). Úroveň terénu se zvýšila na výšku 270,55 m n. m., tj. po úroveň koruny odbouraného zdiva 4902. Vývoj zdiv v předsíni kostela zůstává nedostatečně poznáný (vzhledem k malému rozsahu sondáže). Doložena je finální úprava prahu (zdivo 4906) a také zapuštění nejméně jedné cihlové hrobky (zdivo 4905) do terénu před ním. Poslední úprava proběhla v roce 1941 (betonový okapový chodník).

V sondě II byla zjištěna odlišná terénní situace, protože zde nejsou doloženy pohřební aktivity, ale především stavební vývoj západního průčelí kostela. Podloží bylo v sondě odhaleno pouze v její severní části a klesá západním a jižním směrem. Počátek stavebních aktivit v sondě představuje zdivo 2902 ve směru sever–jih, které ztotožňujeme se západním průčelím přístavby před západní průčelí kostela, datované do druhé poloviny 16. století (obr. 36). To je v dobrém souladu s datováním uložení 201, která zeď 2902 zčásti překryla a v níž jsou nejmladší fragmenty (zlomek kachle) datovány do 16. století. Před toto zdivo byla předsazena další stavební konstrukce (zdivo 2901) neznámého rozsahu a účelu. Ohledně datování je možné pouze konstatovat, že je mladší než zeď 2902. V dalším vývoji byl zdivem 2902 zřízen průraz a zdivo bylo částečně podkopáno, aby do něho mohl být vložen kamenný trativod (zdivo 2904), pokračující západním směrem jenom jako výkop zasypaný sypkým materiálem. Po zvýšení úrovně terénu bylo nad zdivo 2902 vloženo mladší zdivo 2903, které ztotožňujeme se zazdívkou dosud otevřené západní stěny přístavku s datováním po roce 1769. V další etapě byly boční stěny přístavku prodlouženy západním směrem dvěma opěráky (severní z nich zdivo 2900) a zazdívka z roku 1769 vybourána a vstup do kostela doplněn o obrubník.

Antropologická charakteristika kostrových pozůstatků

Od 13. století pohřební ritus kontrolovala církev a základní pravidla pohřbívání u farních kostelů se po několika staletí prakticky neměnila.³⁴⁾ Proto považujeme za smysluplnější hodnotit kostrové pozůstatky a sledovat případné rozdíly ve struktuře pohřbů v rámci jednotlivých sond (I–IV) a nikoliv podle pohřebních horizontů (A, B, C). Vzhledem ke vzdálenosti

34) Josef UNGER, *Pohřební ritus a zacházení s těly zemřelých v českých zemích (s analogiemi jinde v Evropě) v 1.–16. století*, in: Jaroslav MALINA (ed.), *Panorama biologické a sociokulturní antropologie*, Brno 2002.

sond a jejich umístění na opačných stranách kostela nepředpokládáme vzájemnou anatomickou souvislost izolovaných kostí z hřbitovních vrstev v jednotlivých sondách a hodnotíme je rovněž samostatně.

Sonda I – H01, H02, H06–H08, H10, H17–H20, H23–H25

Sonda II – žádné hroby

Sonda III – H03–H05, H09, H11–H16, H26–H30, H33, H34

Sonda IV – H21, H22, H32

A) Před 1350 (hroby H18, H19, H20, H22, H32)

B) 1350–1550 (hroby H06–H08, H11–H14, H16, H17, H21, H23–H30)

B/C) (H10, H15, H33, H34)

C) Po 1550 /do asi 1815/ (hroby H01–H05, H09, H31)

Demografická struktura

V tabulkách (tab. 1, 2) uvádíme demografickou strukturu jedinců z hrobů a přibližný počet jedinců podle izolovaných kostí v hřbitovní vrstvě.

Hroby obsahovaly pozůstatky 31 jedinců – 16 (51,6 %) nedospělých a 15 (48,4 %) dospělých (6 žen, 3 mužů a 6 neurčitelných jedinců). Nálezově nejbohatší byly sondy I a III se 14, resp. 15 jedinci. Hroby ze sondy III (H26, H27, H28) obsahovaly ještě přimíšené kosti dalších 4 jedinců (2 nedospělých a 2 dospělých). Mezi oběma sondami jsme zjistili rozdíly v demografické struktuře pohřbených. Zatímco v sondě I převažovali dospělí nad nedospělými v poměru 64 % : 34 %, v sondě III tomu bylo naopak, poměr dospělých k nedospělým činil 33 % : 67 %. V sondě II nebyly nalezeny žádné hroby a v sondě IV pouze pozůstatky nedospělého a dospělého jedince a jako příměs lebka dalšího jedince.

Podobně „bohatá“ na kostrové pozůstatky byla i hřbitovní vrstva v jednotlivých sondách. Minimální počet jedinců v sondě I činil 9 (5 /55,5 %/ nedospělých a 4 /45,5 %/ dospělí), v sondě III 11 (7 /63,6 %/ nedospělých a 4 /36,4 %/ dospělí). V sondě II byly nalezeny pozůstatky minimálně 4 jedinců (3 /75,0 %/ nedospělí a 1 /25,0 %/ dospělý) a sonda IV obsahovala pozůstatky 3 jedinců (1 /33,3 %/ nedospělý a 2 /66,6 %/ dospělí). Celkem byly v hřbitovní vrstvě nalezeny pozůstatky minimálně dalších 27 osob (16 /59,3 %/ nedospělých a 11 /40,7 %/ dospělých).

Celý soubor z Jezbořic obsahoval pozůstatky minimálně 58 jedinců, z čehož bylo 32 (55,2 %) nedospělých a 26 (44,8 %) dospělých. Mezi dospělými se podařilo identifikovat pouze 3 muže a 6 žen. Mezi sběry pak podle mandibuly a kostí pánevních ještě další 2 muže a 2 ženy. Mezi sondami byly pozůstatky rozděleny následovně:

Tab. 1: Jezbořice, demografická struktura pozůstatků v hrobech (Sonda I–IV)

Sonda I										
	nedospělí		muži		ženy		neurčitelní		celkem	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
infans I	2	40,0							2	14,3
infans III	2	40,0							2	14,3
juvenis	1	20,0							1	7,1
	5	100,0							5	35,7
adultus I					1	33,3			1	7,1
adultus I–II					2	66,7			2	14,3
adultus II – maturus II			2	100,0			2	50,0	4	28,6
adultus–maturus							2	50,0	2	14,3
celkem dospělí			2	22,2	3	33,3	4	44,4	9	64,3
celkem	5	35,7	2	14,3	3	14,3	4	28,6	14	100,0
Sonda III										
	nedospělí		muži		ženy		neurčitelní		celkem	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
infans I	1	10,0							1	6,7
infans II	2	20,0							2	13,3
infans II–III	2	20,0							2	13,3
infans III	4	40,0							4	26,7
juvenis	1	10,0							1	6,7
	10	100,0							10	66,7
adultus I–II					1	33,3			1	6,7
adultus II					1	33,3	1	100,0	2	13,3
maturus I–II					1	33,3			1	6,7
maturus II – senilis			1	100,0					1	6,7
celkem dospělí			1	20,0	3	60,0	1	20,0	5	33,3
celkem	10	66,7	1	6,7	3	20,0	1	6,7	15	100,0
Sonda IV										
	nedospělí		muži		ženy		neurčitelní		celkem	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
infans II	1	100,0							1	50,0
	1	100,0							1	50,0
maturus I–II							1	100,0	1	50,0
celkem dospělí							1	100,0	1	50,0
celkem	1	50,0					1	50,0	2	100,0
Sonda I–IV										
celkem	nedospělí		muži		ženy		neurčitelní		celkem	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
	16	51,6	3	9,7	6	19,4	6	19,4	31	100,0

Tab. 2: Jezbořice, přibližný počet jedinců podle jednotlivých kostí – hřbitovní vrstvy v jednotlivých sondách

Sonda I										
sběry	dospělí			nedospělí			celkem		dospělí	nedospělí
	<i>dx</i>	<i>sin</i>	<i>páry</i>	<i>dx</i>	<i>sin</i>	<i>páry</i>	<i>min</i>	<i>max</i>		
dolní čelist	4			1 (inf II)			5	5	4	1
horní čelist	3						3	3	3	
lopatka		2		2 (inf II, juv)			4	4	2	2
klíční kost	1	2			1 (inf II)		3	4	3	1
kost pažní		3		2 (inf II–III, plod)			5	5	3	2
kost loketní	2				3 (inf I, 2× inf II)		5	5	2	3
kost vřetení	1	3		1 (novor)			4	5	4	1
kost pánevní	1	1					1	2	2	
kost stehenní	1	1				2 (plod 7a½ l. m., inf I)	3	4	2	2
kost holenní	2	2			1 (inf II)		3	5	4	1
kost lýtková	1	2					2	3	3	
celkem	minimálně 5 nedospělých (plod, 2× inf II, 1× inf I, 1× juvenis) a 4 dospělí									
Sonda II										
sběry	dospělí			nedospělí			celkem		dospělí	nedospělí
	<i>dx</i>	<i>sin</i>	<i>páry</i>	<i>dx</i>	<i>sin</i>	<i>páry</i>	<i>min</i>	<i>max</i>		
dolní čelist	1						1	1	1	
horní čelist										
lopatka										
klíční kost	1				1 (inf II)		2	2	1	1
kost pažní										
kost loketní		1			1 (inf III)		2	2	1	1
kost vřetení				1 (inf II)	1 (inf II)		1	2		2
kost pánevní				1 (inf II)	2 (inf II, juv)		2	3		3
kost stehenní										
kost holenní				1 (inf III)	1 (inf II)		1	2		2
kost lýtková	1						1	1	1	
celkem	minimálně 3 nedospělí (inf II, inf III, juvenis) a 1 dospělý									

Sonda III										
sběry	dospělí			nedospělí			celkem		dospělí	nedospělí
	<i>dx</i>	<i>sin</i>	<i>páry</i>	<i>dx</i>	<i>sin</i>	<i>páry</i>	<i>min</i>	<i>max</i>		
dolní čelist	4			3 (inf I, 2× inf II)			7	7	4	3
horní čelist	1			1 (inf II)			2	2	1	1
lopatka	1			2 (inf II–III, juv)	3 (3× inf III)		4	6	1	5
klíční kost		1			1 (inf III)		2	2	1	1
kost pažní	1	1			5 (novor, 2× inf II, inf III, juv)		6	7	1	5
kost loketní										
kost vřetenní	4	3		3 (inf II–III, 2× inf III)	3 (novor, inf I, inf II)		7	13	7	6
kost pánevní	1	1			2 (inf I, inf II)		3	4	2	2
kost stehenní	1				1 (novor)		2	2	1	1
kost holenní	1			1 (inf III)	2 (novor, juv)		3	4	1	3
kost lýtková										
celkem	minimálně 7 nedospělých (novor, 2× inf II, 3× inf III, juvenis) a 4 dospělí									
Sonda IV										
sběry	dospělí			nedospělí			celkem		dospělí	nedospělí
	<i>dx</i>	<i>sin</i>	<i>páry</i>	<i>dx</i>	<i>sin</i>	<i>páry</i>	<i>min</i>	<i>max</i>		
dolní čelist										
horní čelist										
lopatka										
klíční kost	1	2					2	3	3	
kost pažní				1 (inf I)			1	1		1
kost loketní		1					1	1	1	
kost vřetenní										
kost pánevní					1 (inf I–II)		1	1		1
kost stehenní					1 (inf I)		1	1		1
kost holenní										
kost lýtková		1					1	1	1	
celkem	minimálně 1 nedospělý (inf I) a 2 dospělí									

Sonda I – 23 jedinců; 10 (43,5 %) nedospělých a 13 (56,5 %) dospělých
 Sonda II – 4 jedinci; 3 (75,0 %) nedospělí a 1 (25,0 %) dospělý
 Sonda III – 26 jedinců; 17 (65,4 %) nedospělých a 9 (34,6 %) dospělých
 Sonda IV – 5 jedinců; 2 (40,0 %) nedospělí a 3 (60,0 %) dospělí

Věk dospělých bylo vzhledem k fragmentárnosti pozůstatků obtížné blíže stanovit, obecně lze konstatovat, že ženy umíraly převážně do 40 let, zatímco muži dosáhli věku vyššího (nad 50 let).

Rozložení věku u nedospělých jedinců znázorňuje tabulka 3. Bezmála polovinu tvořily děti zemřelé od narození do 4 let (46,1 %). Se stoupajícím věkem pak úmrtnost klesala. Nebyl nalezen ani jeden dospívající jedinec mezi 16. a 20. rokem života.

Tab. 3: Jezbořice, věkové složení nedospělých jedinců
 (hroby i sběry dohromady)

	n	%
plod	2	7,7
0–0,5 roku	5	19,2
do 2 let	3	11,5
do 4 let	2	7,7
do 8 let	7	26,9
do 12 let	4	15,4
do 16 let	3	11,5
celkem	26	100,0

Patologické nálezy

Nálezy patologických odchylek byly poměrně vzácné, což bylo dáno především značnou torzovitostí kostrových pozůstatků. Na jejich základě není možné obecně charakterizovat zdravotní stav dané populace.

K vývojovým odchylkám či varietám řadíme *perforatio corpus sterni* na kosti hrudní (H30), sakralizaci L5 (H27), výraznou *cristu hypotrochantericu* na kosti stehenní (H20), hypodoncii chrupu v důsledku ageneze třenového zubu (H21 – foto 11). Zubní patologie – kazy a intravitální ztráty se vyskytly u 5 jedinců (H09, H12, H13, H15, H16) a degenerativně produktivní změny na páteři různého stupně u 3 jedinců (H09, H15, H21). Ojediněle byly *cribra orbitalia* jako projev vývojové deficiencie u dítěte z hrobu H12 a artróza v ramenním kloubu u jedince z hrobu H21.

Foto 11: Jezbořice, kostel sv. Václava. Hrob H21. Hypodontie chrupu v důsledku ageneze (nevyvinutí) levého zubu třenového.
Foto P. Stránská.

Foto 12: Jezbořice, kostel sv. Václava. Hrob H16. Velmi silná abraze až ke kořenům u všech zubů třenových a levé první stoličky – pravděpodobně v důsledku opakované pracovní činnosti. Foto P. Stránská.

Zajímavý nález představuje asymetrická abraze zubů u neurčitelného jedince z hrobu H16 (foto 12). Horní přední zuby a zuby třenové byly obroušeny až ke kořenům, zatímco stoličky pouze středně silně. Mandibula se zuby se bohužel nedochovala. Jedná se nejspíše o abrazi v důsledku opakované pracovní činnosti.

Diskuse

Archeologické sondy přinesly především nové poznatky ke stáří kostela a jeho stavebním vývoji, i když rozsah výzkumu nebyl takový, aby objasnil všechny otázky. Pod základovým zdivem gotické fáze kostela bylo v sondě IV objeveno torzo zdi (4907) s lícem ve směru východ – západ, tedy stejným jako v případě mladší zdi. S určitou opatrností můžeme uvažovat o starším (románském?) předchůdci, který by se nacházel na místě východní části lodi kostela, event. na místě presbytáře (obr. 37). Úvahu o značném stáří této zdi podporuje i torzo hrobové jámy s kamenným obložením (H32). Z hlediska chronologie se pohybujeme v období 11.–12. století, což je v souladu s nejstarší zprávou o Jezbořicích roku 1131. Další výzkum by měl tuto interpretaci potvrdit objevením chronologicky citlivých archeologických nálezů.

Uvažovaná románská stavba byla v poslední čtvrtině 14. století nahrazena gotickou novostavbou³⁵⁾ v rozsahu východní části lodi kostela a presbytáře (zdívo 4901). Tato stavba byla na jižní straně doplněna o přístavek přístupný průchodem z lodě kostela (zdívo 4902), který pokračoval západním směrem, kam vedlo další dveřní ostění, částečně dochované ve hmotě mladšího opěráku na jižní straně kostela (zdívo 4903). Charakter této přístavby nám uniká. Nabízela by se stavba sloužící potřebám olomouckého biskupství jako vlastníka Jezbořic a v pozdější tradici modifikovaná do povědomí o existenci „*templářského kláštera*“ („*Praví se až posud, že by kostel sám na třikrát přistavován byl a z prvopočátku jen malá domácí kaple rytířů templářských s pěti okny, v spojení s klášterem tu býti měla, po čase pak až polou nynější lodě, tu kde ji klenutý oblouk rozděluje, k rozšíření přišel, až posledně teprve ostatní zadní díl lodě přistaven jest byl...*“; ze zprávy mikulovického děkana P. Josefa Františka Karla Devotyho z roku 1836).³⁶⁾ Nelze samozřejmě vyloučit, že přístavba sloužila k liturgickým účelům (kaple?), jak by mohly naznačovat pohřby v její ploše (nejméně hrob H21; i následný hrob H22 má ve výplni keramické zlomky ze 14. století). Datování zlomků nevylučuje ani hypotézu o starším původu hrobů, než je přístavba.

35) P. ZAHRADNÍK – F. R. VÁCLAVÍK – B. ŠEDA, *Jezbořice*, s. 49.

36) Tamtéž, s. 12–13.

Je-li úvaha o rozsahu přístavby správná, je zvláštní její pokračování západním směrem, které jakoby respektovalo objekt stojící v prodloužení lodě kostela. Sonda I se dotkla zdiva západní části lodě (zdivo 1902). Konstatován byl jeho archaický vzhled, ale určitější datovací kritéria získána nebyla s výjimkou zjištění, že porušila nejméně dva hroby (H18, H19) a další je starší na základě stratigrafie (H20). Nálezy z výplně hrobové jámy datují přístavbu do 13. století nebo doby o něco mladší. Stejně etapě náleží zdivo celé západní části lodě kostela. Tato část lodě nebyla původně vybavena opěráky, které byly všechny připojeny až dodatečně (podle stavebně historického průzkumu až ve druhé polovině 16. století). Podle archeologického výzkumu to platí i pro opěrák v sondě I na rozhraní obou částí lodě, který byl původně považován za integrální část etapy z poslední čtvrtiny 14. století (mohl být připojen již při úpravách po roce 1491). Totéž platí o opěráku na rozhraní obou částí na jižní straně kostela, který je několikrát upravovaným torzem zdiva přístavby jižně od kostela.

Pokud spojíme úvahu o tom, že přístavba na jižní straně respektovala stojící objekt s úvahou o značném stáří zdiva západní části lodě, nabízí se interpretace, že starší je západní část lodě a stavební etapa z poslední čtvrtiny 14. století k ní byla připojena dodatečně (a nahradila ještě starší církevní stavbu). Při této interpretaci se původně nemuselo jednat o součást kostela, ale o starší fázi objektu sloužícího potřebám olomouckého biskupství.

Z naznačených úvah by vyplývala následující posloupnost stavebních objektů. Nejprve byl postaven románský kostel (zdivo 4907). Zdivo spojované hlinou naznačuje, že se nemuselo jednat o objekt zděný, ale možná i dřevěný (na kamenné podezdívce). Následně k němu byla na západní straně připojena přístavba snad profánního charakteru. Její předgotické stáří by naznačovala prostá pravoúhlá podoba bez opěráků. V poslední čtvrtině 14. století byla románská stavba nahrazena kostelem s obdélnou lodí a polygonálním opěrákem a vybaveným opěráky tam, kde nebyla připojena přístavba (starší na západní straně a současná na jižní straně). Zřízení přístavby na jižní straně, snad profánního charakteru, by ukazovala na přetrvávající zájem olomouckého biskupství o Jezbořice, které byly vhodnou zastávkou na cestě z Olomouce do Prahy (obr. 37).

Zánik přístavby je spojen s přechodem Jezbořic do rukou Pernštejnů v roce 1491. Součástí stavebních úprav bylo kromě likvidace přístavby (včetně podlahových úrovní) také propojení gotické lodě kostela se starší západní přístavbou (po roce 1491) a také doplnění kostela o opěráky tam, kde chyběly, tj. především v západní části lodě (druhá polovina 16. století).

Prodloužená loď byla ještě protažena připojením přístavku k západní stěně kostela (zdíva 2902 a 3901).

Rozsah přístavby na jižní straně kostela především západním směrem zůstává neznámý. Jakási stavba existovala u západní strany loď kostela. Povědomost o ní je zachycena již dříve („*Zde sluší též připomenouti, že v rovné linii od schodů na kruchtě ze hřbitova vedoucích k nadzmiňené dřevěné zvonici jakýsi staré zděné základy viděti jest, kterých při kopání hrobů v novějším čase také v jinostranném směru více se nalézalo.*“ – zpráva mikulovického děkana P. Josefa Františka Karla Devotyho z roku 1836).³⁷⁾ Její existenci v podobě zdív a jejich destrukci (obr. 38) potvrdil také geofyzikální průzkum provedený i před obtížnou přístupností plochy pro měření (náhrobky, vegetace) v roce 2008. Datování této přístavby zůstává nejasné. Zařazení do středověku komplikují plány kostela z let 1729 a 1754.³⁸⁾ Plán z roku 1754 zachycuje přístavbu o dvou místnostech, z nichž západní čtvercového půdorysu je zaklenuta křížovou klenbou (obr. 39). Plán z roku 1729 však v těchto místech žádnou přístavbu nezaznamenává.

Podle vztahu k jednotlivým stavebním úpravám kostela a podle nepočteného archeologického materiálu se kolem kostela pohřbívalo nejméně v období 13. až 19. století. Hrob H32 naznačuje ještě starší počátky. Hroby nevybočují ze zvyklostí ukládání zemřelých, včetně polohy rukou a nohou. Výjimku představuje hrob (H15 a pravděpodobně také hroby H33 a H34) s odlišnou orientací (sever–jih) od obvyklé východ–západ. Hrob H15 je datován do 16. století (a podle stratigrafie i další dva hroby), v dalším období však následoval návrat k obvyklé orientaci. Jen u menší části hrobů můžeme posuzovat polohu nohou či rukou. Poloha rukou ukazuje u 13 posuzovatelných případů převažující oblibu skládat ruce na bříše (8 případů) proti pouze 2 případům s rukama nataženými podél těla; jednou je jedna ruka na bříše a druhá natažená, ve dvou případech známe polohu pouze jedné – natažené – ruky. Rakev nebyla běžnou záležitostí. Velké množství hřebíků ze hřbitovní vrstvy i z výplní některých hrobů nicméně ukazuje na jejich používání (i když je zřejmé, že část hřebíků pochází z oprav kostela), ale jednoznačné doklady byly zjištěny jen u menšiny hrobů (5 hrobů – hřebíky v intencionální poloze /H05/ nebo zbytky dřeva /H10, H18, H30/ nebo sklopení kostí pánevních jako důsledek tlení v dutém prostoru /H27/). Pohřeb přímo do země zase dokládají prostorové transformace kostrových pozůstatků například v H02 a H08.

37) Tamtéž, s. 12.

38) Tamtéž, s. 47, obrazové přílohy 5 a 6.

Nejvíce lidských pozůstatků se koncentrovalo v sondách I a III, jejich demografická struktura se vzájemně lišila. Zatímco v sondě I převažovali dospělí nad nedospělými, v sondě III to bylo naopak.

Soubor z Jezbořic obsahoval poměrně značné množství pozůstatků nedospělých jedinců, včetně nejmenších dětí – plodů a novorozenců do 0,5 roku (55,2 %; 12 % pohřbených tvořily novorozenci). Podobná situace byla zjištěna ve východních Čechách na hřbitovech u farních kostelů v Chraști/Chrašicích (52,0 %; 12 % novorozenci),³⁹⁾ v Kostelci u Heřmanova Městce (50,0 %, 17 % novorozenci),⁴⁰⁾ v Hrochově Týnci (51,1 %; 11,6 % novorozenci),⁴¹⁾ ale také například u kostela sv. Jindřicha na Novém Městě Pražském (59,4 %; ovšem pouze 3 % novorozenci),⁴²⁾ kde se pohřbívalo rovněž v průběhu celého středověku. Jiná situace byla zjištěna například v kostele sv. Václava v Ostravě (31,7 %; 3 % novorozenci),⁴³⁾ u kostela sv. Bartoloměje v Plzni (17,7 %; 0,8 % novorozenci),⁴⁴⁾ u zaniklého kostela sv. Jiří v Tasově (37,3 %; 2,5 % novorozenci).⁴⁵⁾ Zvýšená koncentrace nedospělých jedinců může být odrazem místních pohřebních praktik, pro toto tvrzení však nemáme dostatek relevantních podkladů.

Pohřbívání dětí (nedospělých jedinců) na vyhrazeném místě hřbitova bylo zjištěno také u dalších kostelů na Chrudimsku. Polohou se skupiny pohřbů s převažujícími dětmi odlišovaly. Na severní straně, blíže k severovýchodnímu nároží kostela, se dětské hroby koncentrovaly v zaniklém

39) Petra STRÁNSKÁ, *Středověké lidské kostrové pozůstatky ze hřbitova u kostela sv. Martina v Chrašicích, Antropologický posudek*, Archiv náleзовých zpráv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., Praha 2016, sign. TP-2016-1.

40) Jan FROLÍK – Petra STRÁNSKÁ – Jarmila ŠVĚDOVÁ, *Výzkum u kostela sv. Petra a Pavla v Kostelci u Heřmanova Městce (okr. Chrudim)*, Archeologie východních Čech 10, 2016, v tisku.

41) Petra STRÁNSKÁ, *Středověké až novověké kostrové pozůstatky z okolí kostela sv. Martina v Hrochově Týnci. Antropologický posudek*, Archiv náleзовých zpráv ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., Praha 2016, sign. TP-2016-3184.

42) Miluše DOBISÍKOVÁ – Vítězslav KUŽELKA – Petr VELEMÍN-SKÝ – Petr STAREC, *Archeologická dokumentace v areálu bývalého hřbitova u kostela sv. Jindřicha na Novém Městě Pražském*, Archaeologia Pragensia 13, 1997, s. 173–181.

43) Zdeněk TVRDÝ, *Antropologický rozbor kosterních pozůstatků z kostela sv. Václava v Ostravě*, Časopis Slezského zemského muzea, Série B, 2006, s. 33–35.

44) Erika PRŮCHOVÁ, *Pohřby nedospělých jedinců u kostela sv. Bartoloměje v Plzni*, Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 42, 2007, s. 153–162.

45) Robin PĚNIČKA, *Kostel sv. Jiří v Tasově, Antropologický výzkum kosterních pozůstatků*, rkp. rigorózní práce, Masarykova univerzita Přírodovědecká fakulta Ústav antropologie, Brno 2013.

benediktinském klášteře v Podlažicích.⁴⁶⁾ Naopak, tj. na jižní straně kostela, blíže k jeho jihozápadnímu rohu, se dětské pohřby soustřeďovaly u kostela sv. Jakuba v Přelouči.⁴⁷⁾ Větší množství dětských pohřbů na jižní straně kostela než na straně severní bylo pozorováno také u kostela sv. Jana Křtitele v Běstvině. Severní strana kostela však byla archeologicky mnohem méně dotčena archeologickým výzkumem.⁴⁸⁾ Na hřbitově u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi nebylo podobné soustředění dětských hrobů zjištěno, opět s výhradou malé prozkoumané plochy.⁴⁹⁾ Zjišťujeme tedy na kostelních hřbitovech (zvláště tam, kde bylo možno prozkoumat větší plochu) místa, kam byly dětské pohřby ukládány přednostně. Prozatím však není zřejmé, jakými kritérii se výběr konkrétního místa řídil.

Zastavíme se ještě u výskytu sídlištního materiálu, především kuchyňské keramiky, ve hřbitovní vrstvě. Přes značnou fragmentarizaci danou zřejmě intenzivním pohybem na hřbitově, je zřejmé, že pochází z většího počtu nádob a má celkově pestré tvarové složení (hrnce, pokličky, nádoby s uchem, trojnožka, mísa). Osídlení u kostelů se na Chrudimsku váže především na feudální sídla (doložená – Kostelec u Heřmanova Městce⁵⁰⁾ nebo předpokládaná – Hrochův Týnec,⁵¹⁾ Chrast/Chrašice,⁵²⁾ Běstvina⁵³⁾). Doložen je i výskyt sídlištního materiálu, přestože je jakékoliv sídlo

46) Jan FROLÍK, *Záchranný archeologický výzkum namísto zaniklého benediktinského kláštera v Podlažicích (okr. Chrudim)*, Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 56, 2004, s. 33–34.

47) J. FROLÍK, *Záchranné výzkumy u středověkých kostelů na Chrudimsku*. 48) Tamtéž.

49) Jan FROLÍK – Jan MUSIL, *Příspěvek k sociální identifikaci na příkladě hřbitova u kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi*, *Archaeologia Historica* 41, 2016, s. 243–262.

50) Jan FROLÍK – Jiří SIGL, *Počátky feudálního sídla u kostela sv. Petra a Pavla v Kostelci u Heřmanova Městce*, *Východočeský sborník historický* 3, 1993, 55–79.

51) Jan FROLÍK – Jarmila ŠVÉDOVÁ, *Záchranný archeologický výzkum u kostela sv. Martina v Hrochově Týnci (okr. Chrudim)*, Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 78, 2010, s. 49–50; Jan FROLÍK – Jan MUSIL, *Hrochův Týnec v proměnách staletí, svazek 3, Pravěk a středověk*, Hrochův Týnec 2011.

52) Jan FROLÍK, *Záchranný archeologický výzkum u kostela sv. Martina v Chrasti-Chrašicích (okr. Chrudim)*, *Východočeský sborník historický* 28, 2015, s. 5–42.

53) J. FROLÍK, *Záchranné výzkumy u středověkých kostelů na Chrudimsku*.

u kostela vyloučeno (Kočí,⁵⁴ Třebosice⁵⁵). V těchto případech je množství keramických zlomků mnohem menší. Někde je situace sídlištní komponenty u kostela neposuzovatelná, i když je zřejmé, že existovala (Lažany, zde i se sídlištními objekty).⁵⁶ Z tohoto hlediska se tedy náleзовá situace v Jezbořicích neodlišuje. Písemné prameny také naznačují možnou interpretaci sídlištní komponenty, kterou by byl objekt (objekty) sloužící potřebám olomouckého biskupství. V době nepřítomnosti osob z Olomouce byl jistě zajišťován provoz takového zázemí místním „personálem“. Na něj poukazuje existence purkrabího (ojediněle doložen k roku 1391).⁵⁷ Je také pravděpodobné, že sídlištní zázemí v neznámé podobě přetrvalo nebo alespoň zčásti existovalo i v době, kdy byly Jezbořice zastaveny místním feudálům (téměř nepřetržitě od 14. století).⁵⁸ Keramické zlomky však pocházejí převážně z období, kdy ještě nebyly Jezbořice zástavou. Jaká byla podoba objektu na jižní, event. západní straně kostela však nevíme. Zajímavé je, že z plochy této přístavby pocházejí větší (a provozem méně fragmentované) zlomky (sonda IV). Obdobná situace je i západně od uvažované přístavby (sonda II), kde se nepohrřbivalo.

Závěr

Záchranný archeologický výzkum u kostela sv. Václava v Jezbořicích přinesl doklady o možném románském původu zdejší církevní stavby. Potvrdil se tím předpoklad vyslovovaný na základě příslušnosti kostela k olomouckému biskupství, a to nejméně od první poloviny 12. století. Následný stavební vývoj byl velmi složitý. Kromě kostela s nejméně dvěma gotickými fázemi zde existovaly i přístavby využívané osobami z olomouckého biskupství, které také prošly přestavbami (také nejméně 2 fáze).

54) Jan FROLÍK, *Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na lokalitě Kočí (okr. Chrudim), kostel sv. Bartoloměje, Akce: odvodnění terénu při patě obvodového zdiya, I. etapa (dohoda 714052), IDAV 44707*, Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., Praha 2014, sign. TX-2014-5194; Jan FROLÍK, *Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na lokalitě Kočí (okr. Chrudim), kostel sv. Bartoloměje, Akce: odvodnění terénu při patě obvodového zdiya, II. etapa (dohoda 715081), IDAV 57793*, Archiv Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i., Praha 2016, sign. TX-2015-451.

55) Viktorie DANČOVÁ, *Záchranný archeologický výzkum u kostela Povýšení sv. Kříže v Třebosicích (okr. Pardubice)*, Chrudimský vlastivědný sborník 18, 2014, s. 197–226.

56) J. FROLÍK, *Záchranné výzkumy u středověkých kostelů na Chrudimsku*.

57) Petr VOREL, *Česká léna olomouckého biskupství ve 12.–16. století*, Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 70.

58) Tamtéž, s. 80–88.

V mladších obdobích se na stavbě začaly projevovat statické poruchy, řešené různými úpravami, v podstatě bez výsledku dodnes. V této souvislosti je zajímavé, že práce na odvodnění, popsané v roce 1941 („... *položen dren, trubky, jimiž vody odtékají do lesíka, jiné směrem ke škole, zřízen rigol a do stěn kostela vloženy vypalované roury, dle tak zvaného Knapen-Systém.*“),⁵⁹⁾ zřejmě nebyly zčásti vůbec provedeny. V žádné sondě nebyla zachycena zmíněná drenáž.

Pohřbívání probíhalo po celou dobu existence kostela, zřejmě však s různou intenzitou. Umístění hrobů, jejich vybavení či poloha zemřelých nevybočuje z obvyklých zvyklostí. Pozoruhodné je vysoké zastoupení dětí a nedospělých, které se opakuje u více východočeských kostelů. Definitivní závěr by vyžadoval větší plošný odkryv, aby se vyloučila náhodnost daná umístěním sondy.

Kostel sv. Václava v Jezbořicích se přiřazuje k církevním stavbám Chrudimska a Pardubicka, u nichž byla zaznamenána také sídelní komponenta, i když nikoliv podobě feudálního sídla (hradu či tvrze) nebo běžných sídlištních objektů. V Jezbořicích se jednalo o objekty užívané osobami olomouckého biskupství při zastávce na cestě do Čech. Objekty zanikly, jakmile zanikl účel, pro který byly zřízeny (Jezbořice přešly do světských rukou).

Archeologický výzkum poodhalil nejen složitou minulost kostela a jeho nejbližšího okolí, ale nastolil také mnoho nových otázek. Proto by měl pokračovat při rekonstrukci kostela, kterou si vyžaduje jeho špatný stavební stav.

Článek vznikl jako součást projektu 14-36938G „Středověká populace v centru a na venkově. Archeologie, bioarcheologie a genetika na pohřebištích Pražského hradu, středních a východních Čech“ podporovaného Grantovou agenturou ČR.

59) P. ZAHRADNÍK – F. R. VÁCLAVÍK – B. ŠEDA, *Jezbořice*, s. 27.

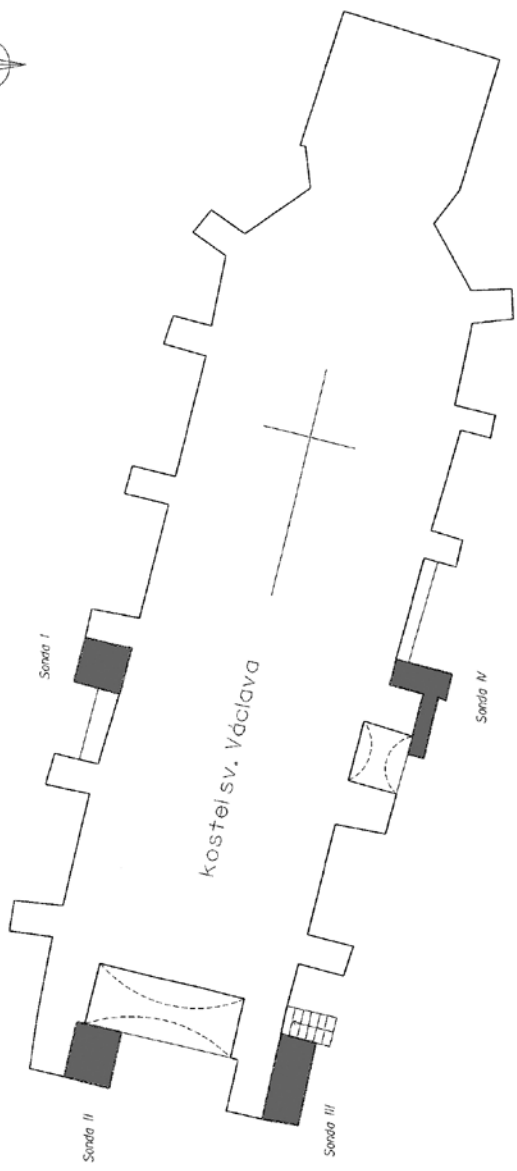
Příloha:

Číslo hrobu	Sonda	Výplň	Popis	Datování	Určení	Poznámka
H01	1	502/105	kostra	po 1550	infans I, novorozenec	Horizont C
H02	1	102	nohy	po 1550	neurčitelný, dospělý	Horizont C
H03	3	308	noha	před 1815, mladší než H09	infans III (12–13 let)	Horizont C 18. stol.
H04	3	308	noha	před 1815	infans II–III (6–8 let)	Horizont C 18. stol.
H05	3	502/304	kostra	po 1550, mlad- ší než H09	infans I, novorozenec	Horizont C 15. stol. a mladší
H06	1	107	torzo kostry	před 1550	infans III (8–10 let)	Horizont B
H07	1	107	skrumáž	před 1550	muž (nad 30 let)	Horizont B
H08	1	107	dolní končetiny	před 1550	2 dospělí (30–50 let)	Horizont B
H09	3	502/304	kostra	po 1550, mladší než H30	žena adultus II (25–40 let)	Horizont C 15. stol. a mladší
H10	1	504/108	kostra	před/po 1550	infans I novorozenec	Horizont B/C 15.–16. stol.
H11	3	307	pánev a nohy	po 1550, starší než H09	infans II–III (5–7 let)	Horizont B/C 15. stol.
H12	3	307	lebka	před/po 1550, mladší než H28	infans II–III (6–7 let)	Horizont B/C 15. stol.
H13	3	307	horní část kostry	před 1550, mladší než H27	infans III (6–8 let)	Horizont B 15. stol.
H14	3	307	horní část kostry	před 1550	juvenis (okolo 15 let)	Horizont B
H15	3	503/310	kostra	před/po 1550, mladší než H30	žena, matusus I–II	6 bronz. špendlíků, Horizont B/C 15.–16. stol.
H16	3	307	lebka	před 1550, starší než H09	neurčitelný adultus II	Horizont B 15. stol.
H17	1	109	horní část kostry	před 1550, mladší než H06, mladší než H18	žena adultus I (okolo 20 let)	Horizont B 14.–15. stol.

Číslo hrobu	Sonda	Výplň	Popis	Datování	Určení	Poznámka
H18	1	111	větší část kostry	před 1400, starší než kostel	infans III (7–8 let)	Horizont A 13. stol.
H19	1	111	ruka a noha	před 1400, starší než kostel	juvenis (14–16 let)	Horizont A
H20	1	107	noha	před 1400, starší než opěrák	spíše muž, dospělý (nad 35 let)	Horizont A
H21	4	503/404	horní část kostry	1350–1550, mladší než H22	neurčitelný maturus I–II	Příměs: neurčitelný, juvenis–adultus I Horizont B, 14. stol.
H22	4	502/409	lebka	1350–1550	infans II (3–5 let)	Horizont B 14. stol. nebo starší
H23	1	107	nohy	před 1550	žena, adultus I–II	Horizont B
H24	1	107	pánev + prsty	před 1550	neurčitelný, dospělý	Horizont B
H25	1	107	paže	před 1550	spíše žena, adultus I–II	Horizont B
H2	3	307	torzo kostry	před 1550	infans II (0,5–1 rok)	Horizont B
H27	3	307	torzo kostry	před 1550	žena, adultus I–II (20–35 let)	Horizont B
H28	3	314	lebka	před 1550	infans II (3–4 roky)	Horizont B
H29	3	314	spodní část kostry	před 1550	infans III (10–12 let)	Horizont B
H30	3	312	levá část kostry	před 1550	spíše muž, maturus–senilis	Horizont B 14. stol.
H31	1	102	bez kostí	po 1550	–	Horizont C
H32	4	411	bez kostí	12.–13. stol.	–	Horizont A0 mladohradištní
H33	3	305	bez kostí	před/po 1550	–	Horizont B/C 15./16. stol.
H34	3	311	bez kostí	před/po 1550	–	Horizont B/C 15./16. stol.

Obr. 1: Jezbořice (okr. Pardubice), výřez z katastrální mapy se zvýrazněným kostelem sv. Václava (podle Zahradník–Václavík–Šeda 2005).

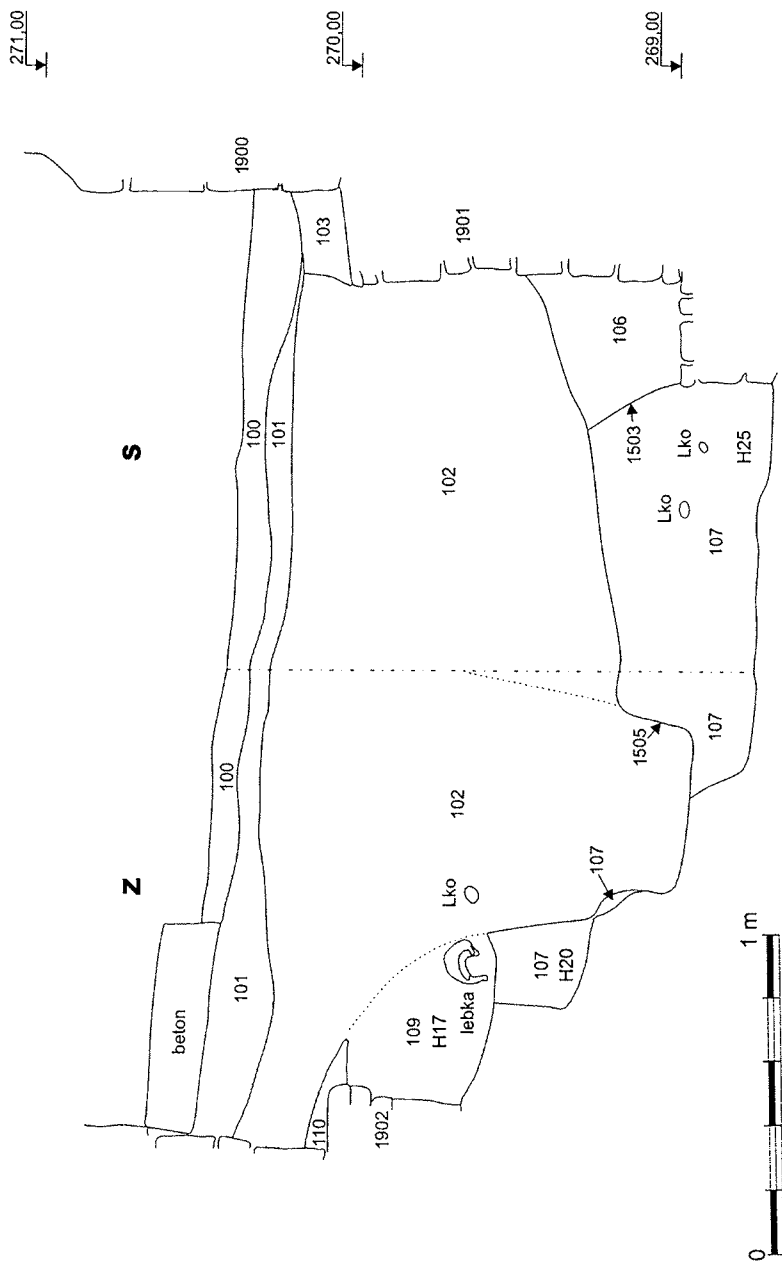

Jezbořice

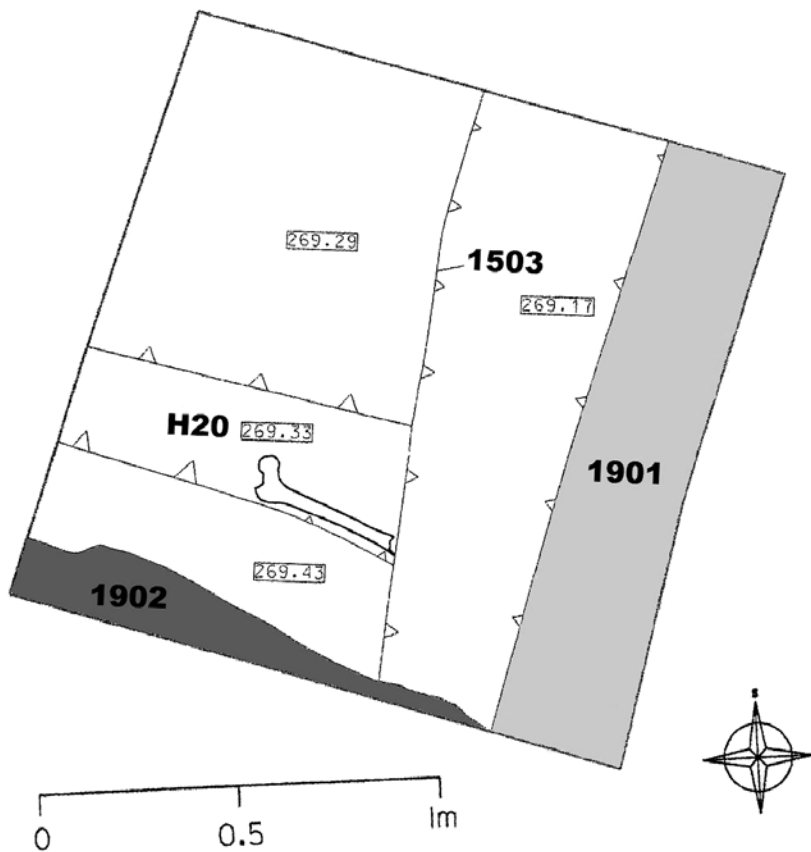
kostel sv. Václava

archeologický výzkum 2006

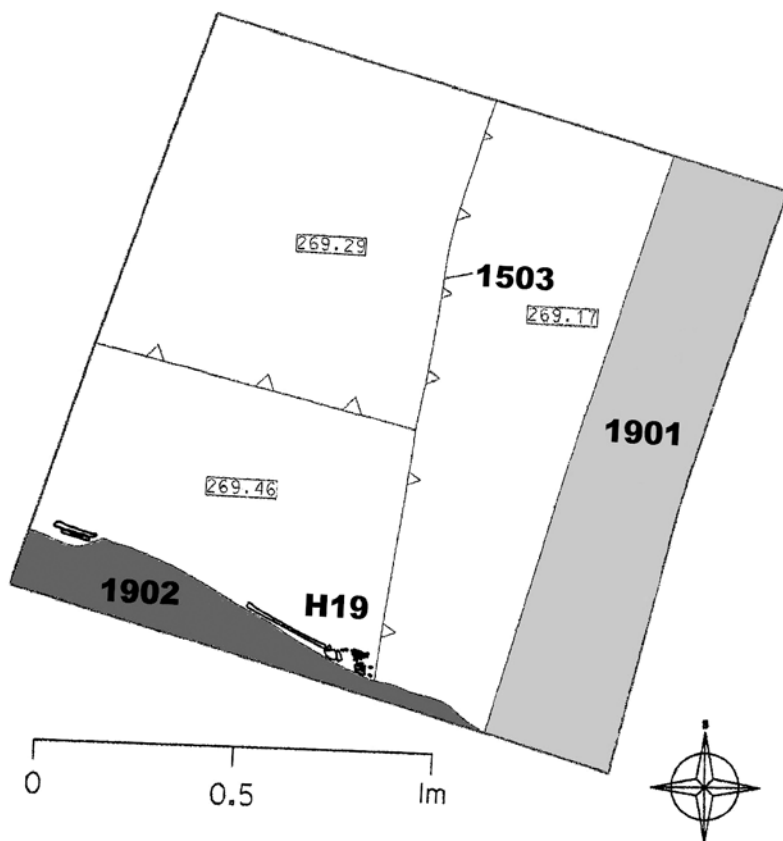
Obr. 2: Jezbořice, kostel sv. Václava. Plán se sondami archeologického výzkumu.
Výpracovala firma GEO.CZ.

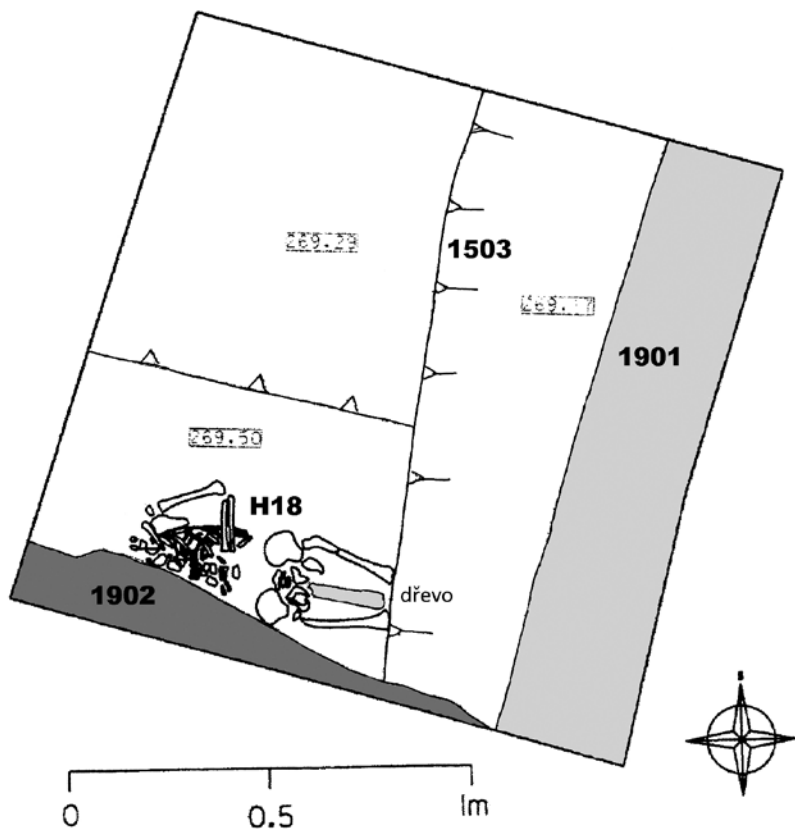
Obr. 3: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sondy I. Řez západní a severní stěnou sondy.
Kreslil J. Frolík, digitalizace M. Mácalová.

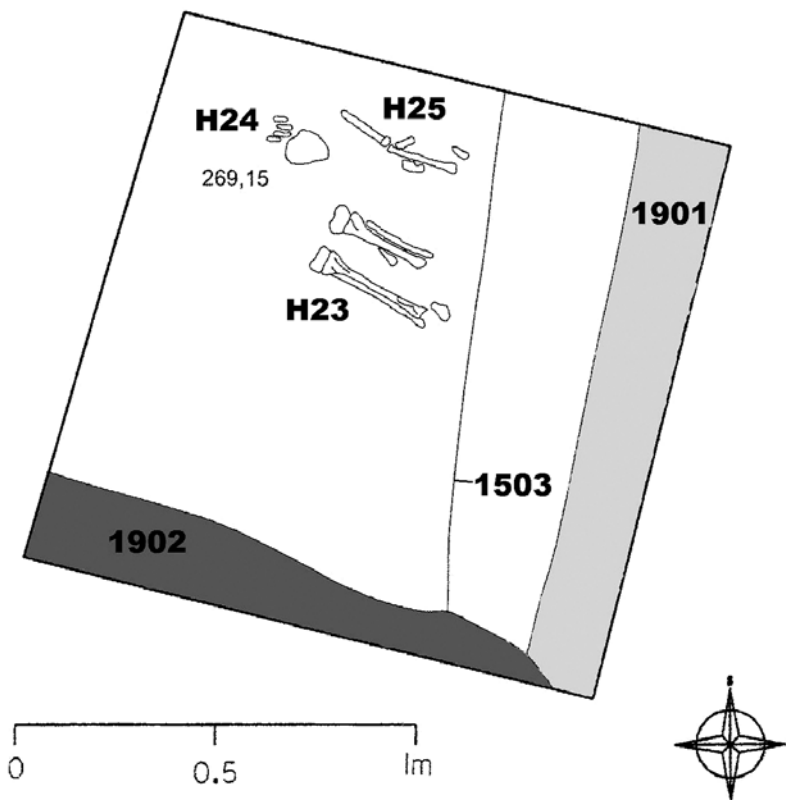
Obr. 4: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Hrob H20.
Zhotovila firma GEO.CZ.

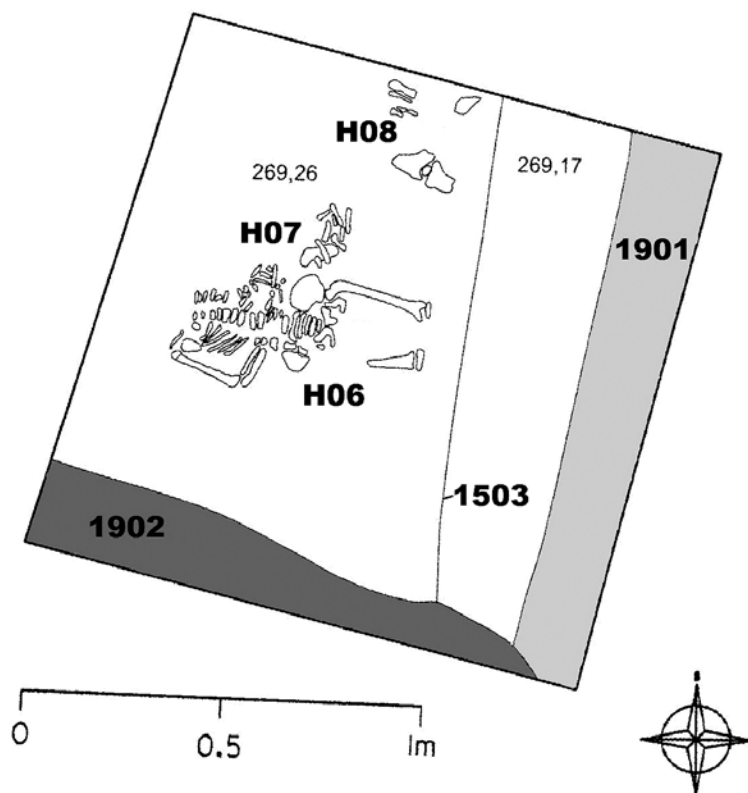
Obr. 5: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Hrob H19.
Zhotovila firma GEO.CZ.

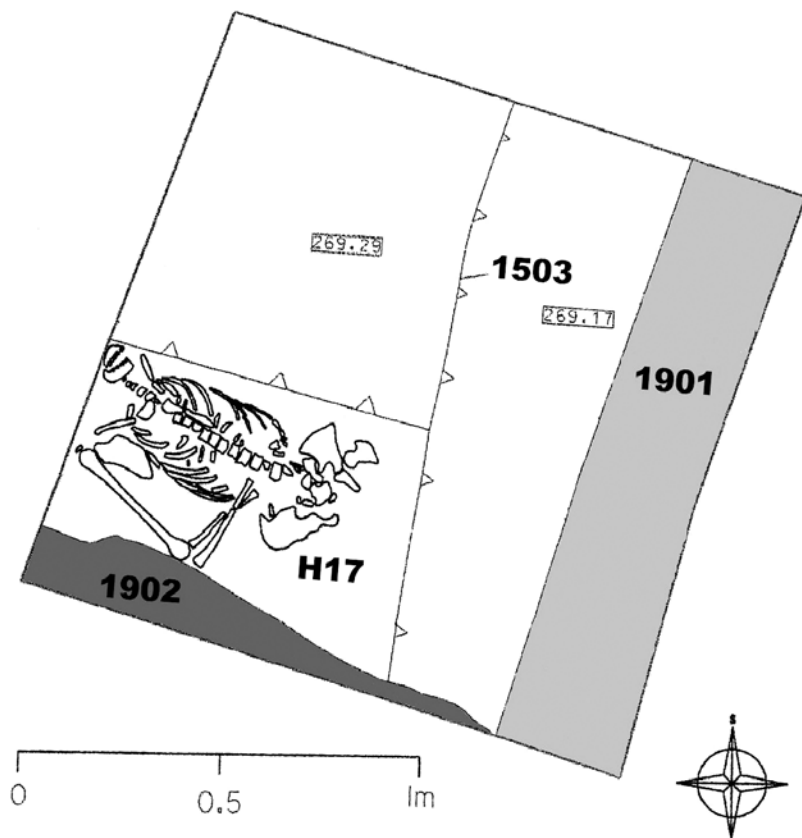
Obr. 6: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Hrob H18.
Zhotovila firma GEO.CZ.

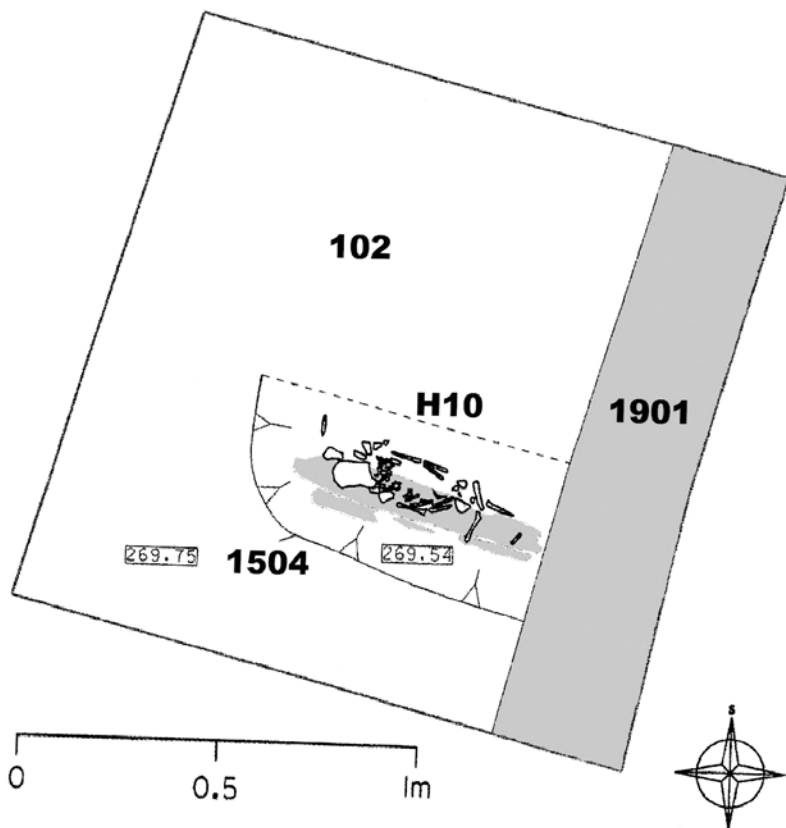
Obr. 7: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Hroby H23, H24 a H25.
Zhotovila firma GEO.CZ.

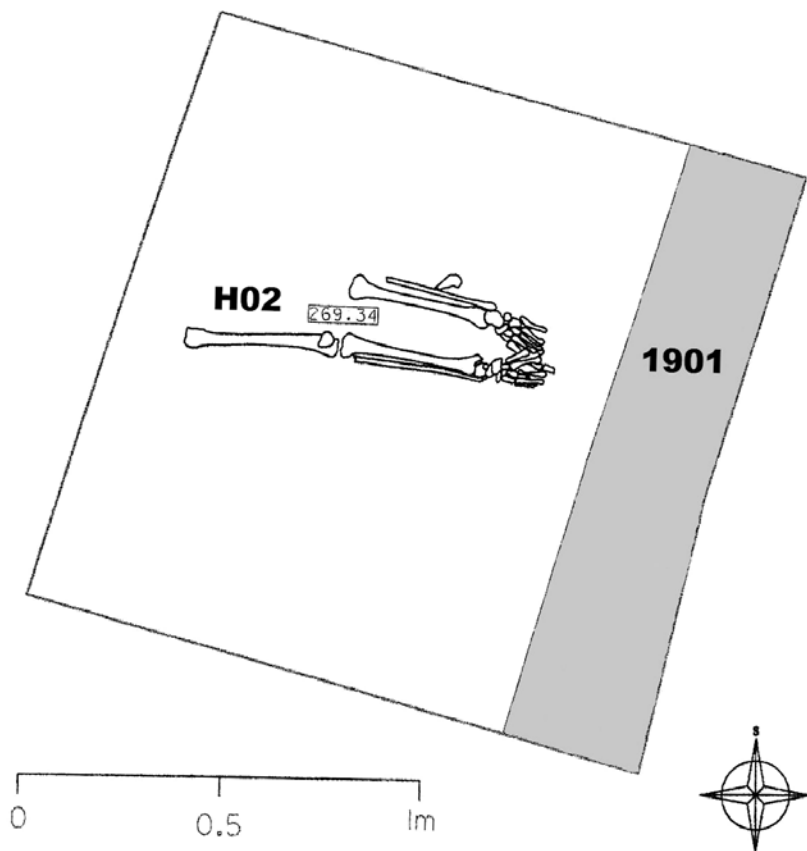
Obr. 8: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Hroby H06, H07 a H08.
Zhotovila firma GEO.CZ.

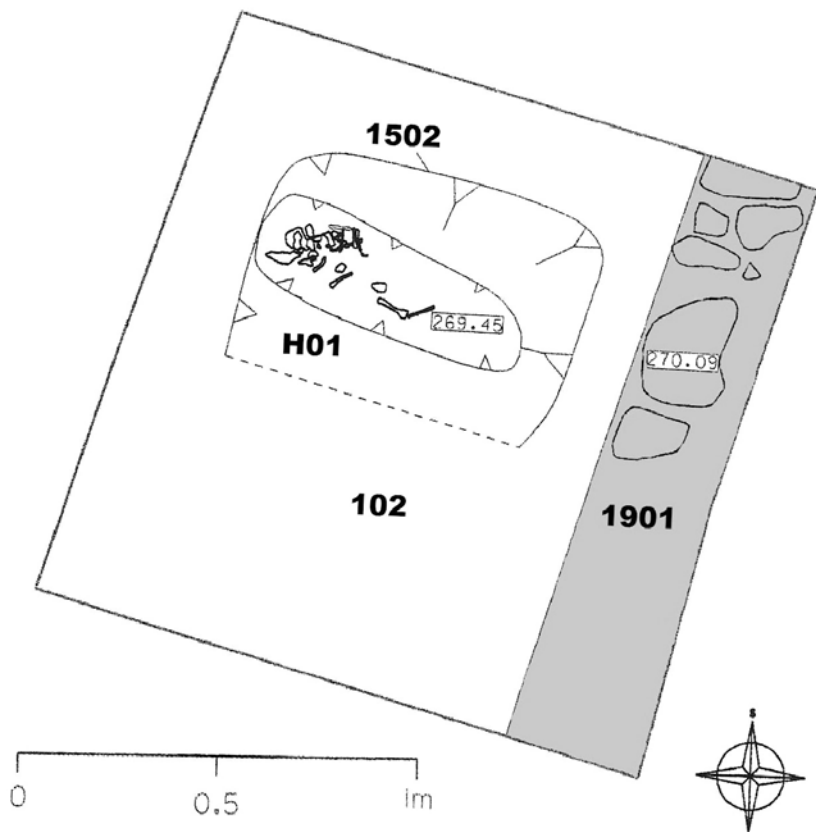
Obr. 9: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Hrob H17.
Zhotovila firma GEO.CZ.

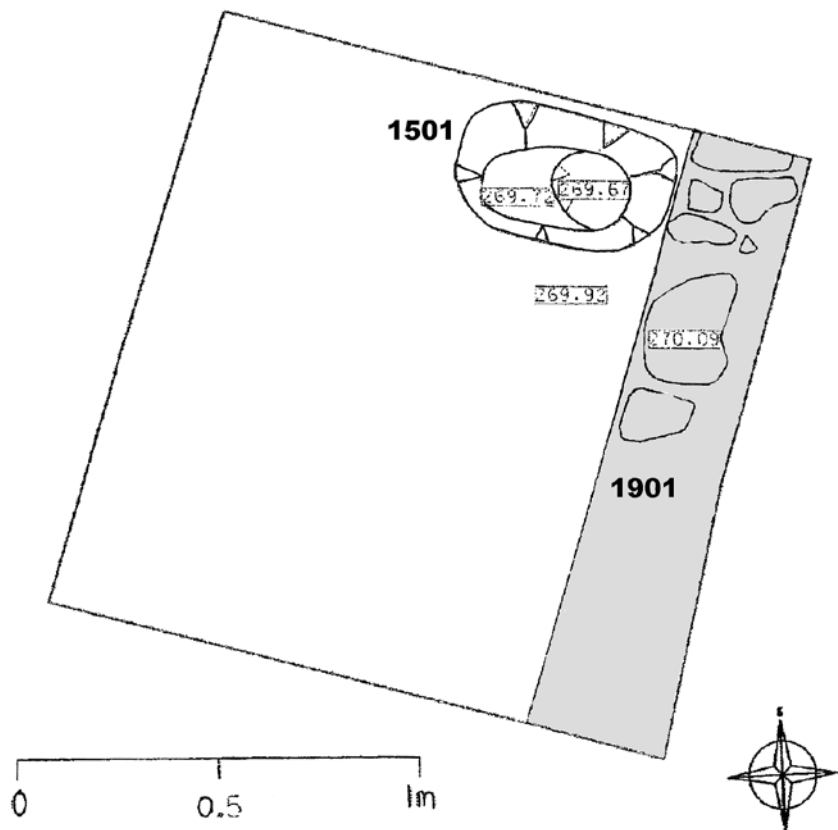
Obr. 10: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Hrob H10. Pod kostrou světle šedě vyznačen rozsah dochovaného dřeva z rakve.
Zhotovila firma GEO.CZ.

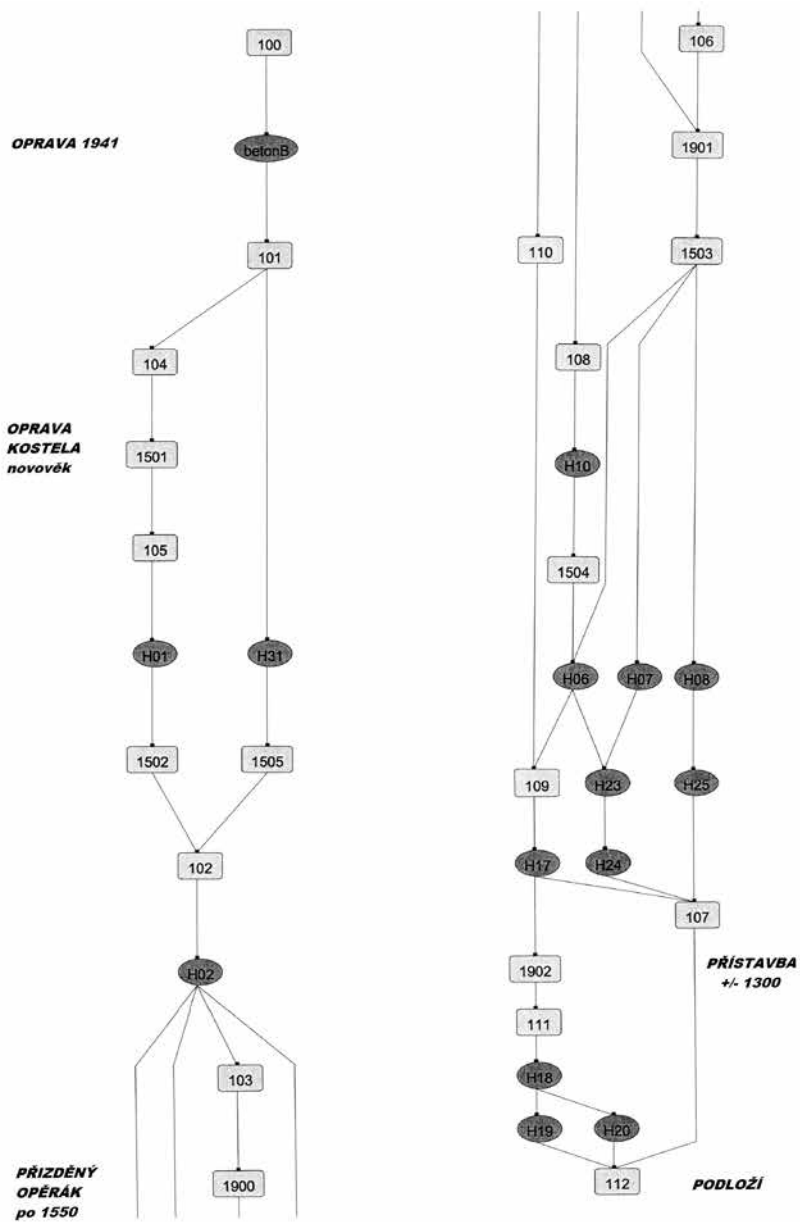
Obr. 11: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Hrob H02.
Zhotovila firma GEO.CZ.

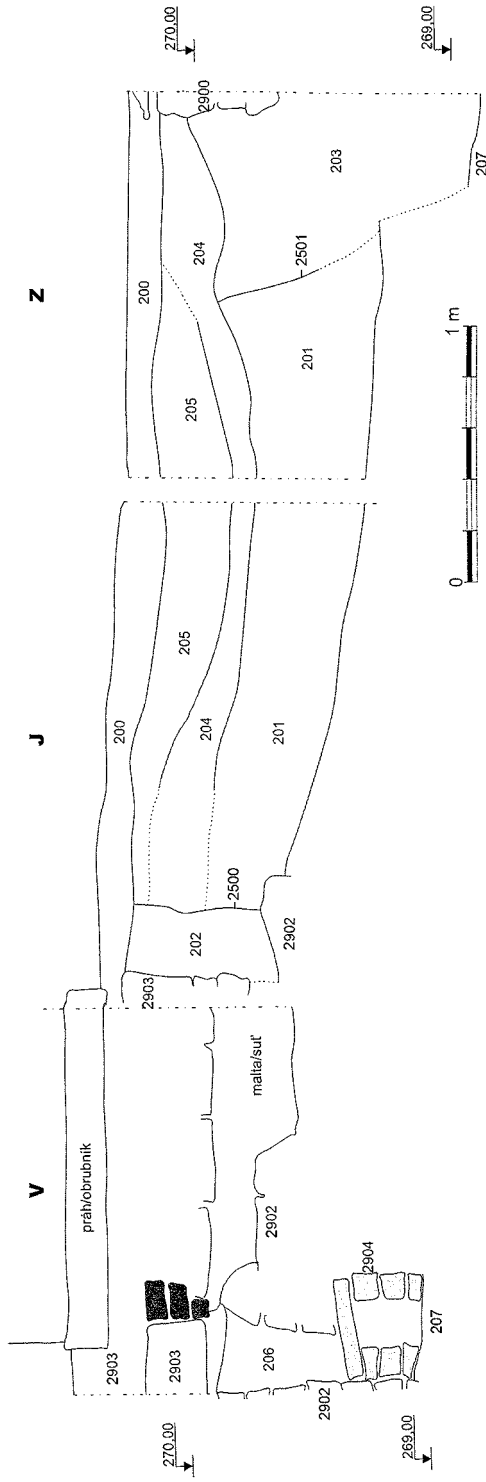
Obr. 12: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Hrob H01.
Zhotovila firma GEO.CZ.

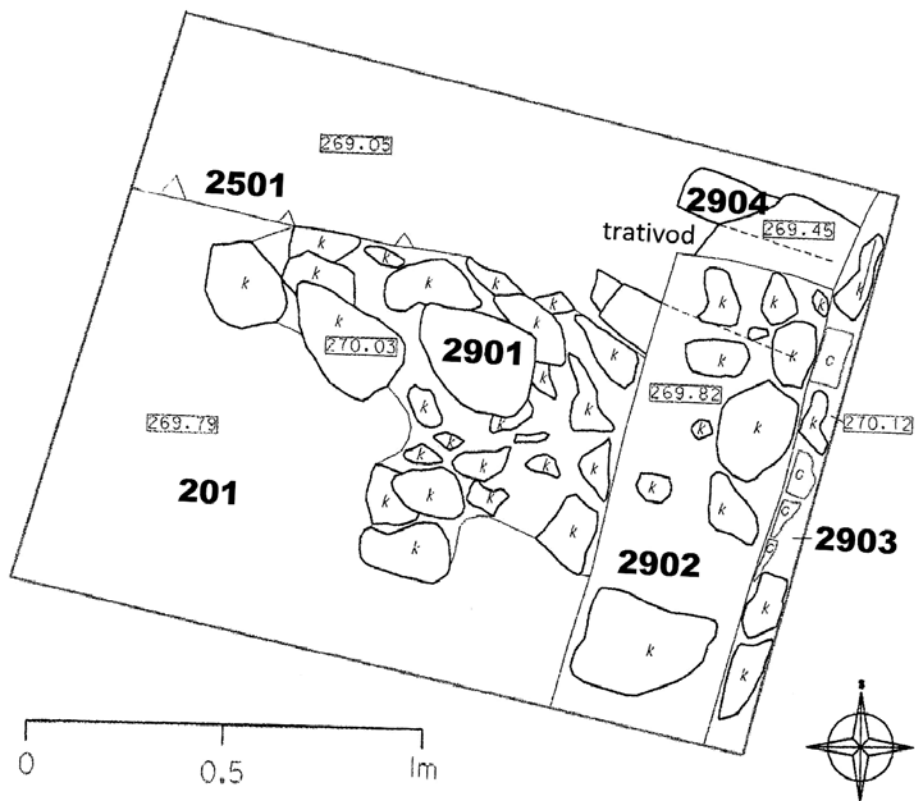
Obr. 13: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Kúlová jamka – výkop 1501.
Zhotovila firma GEO.CZ.

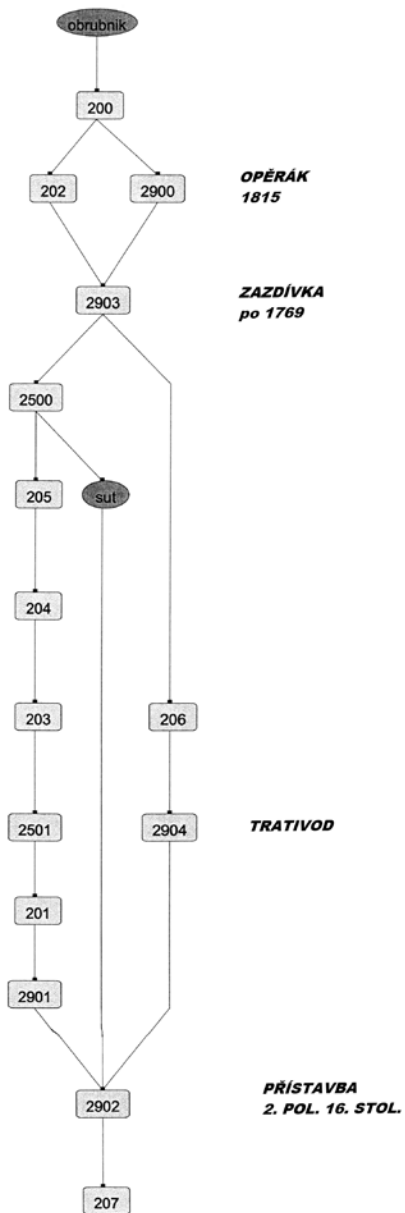
Obr. 14: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. Harrisův diagram stratigrafického vývoje. V programu Achr.Ed 1.4 sestavil J. Frolík.

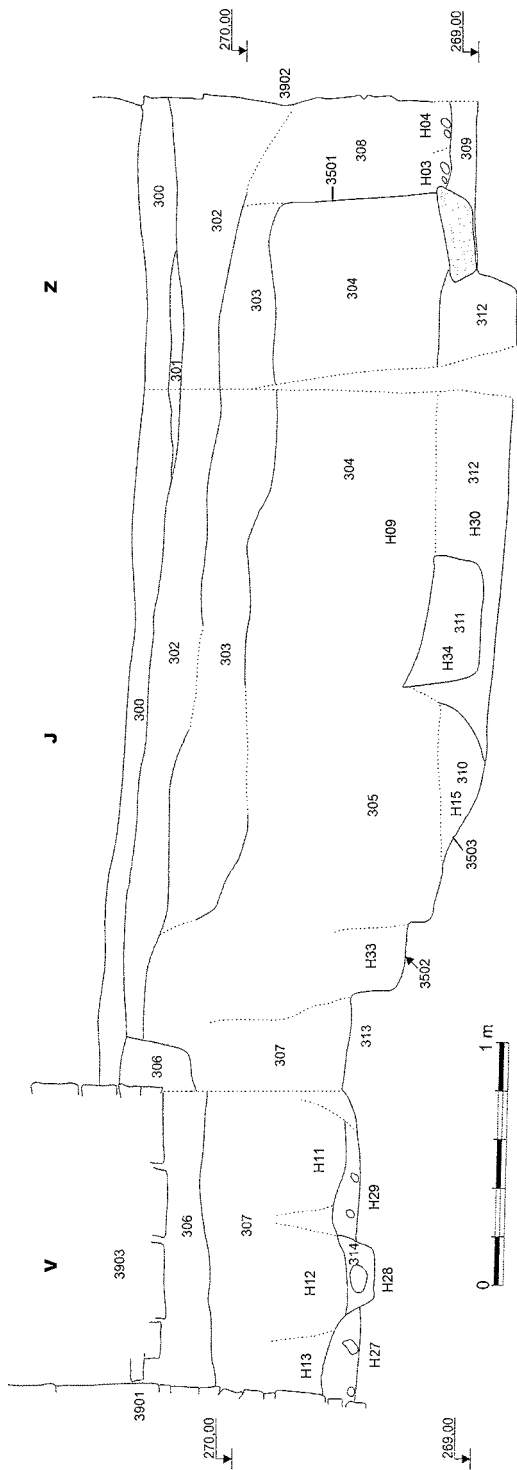
Obr. 15: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda II. Řez západní, jižní a východní stěnou sondy.
Kreslil J. Frolík, digitalizace M. Mácálová.

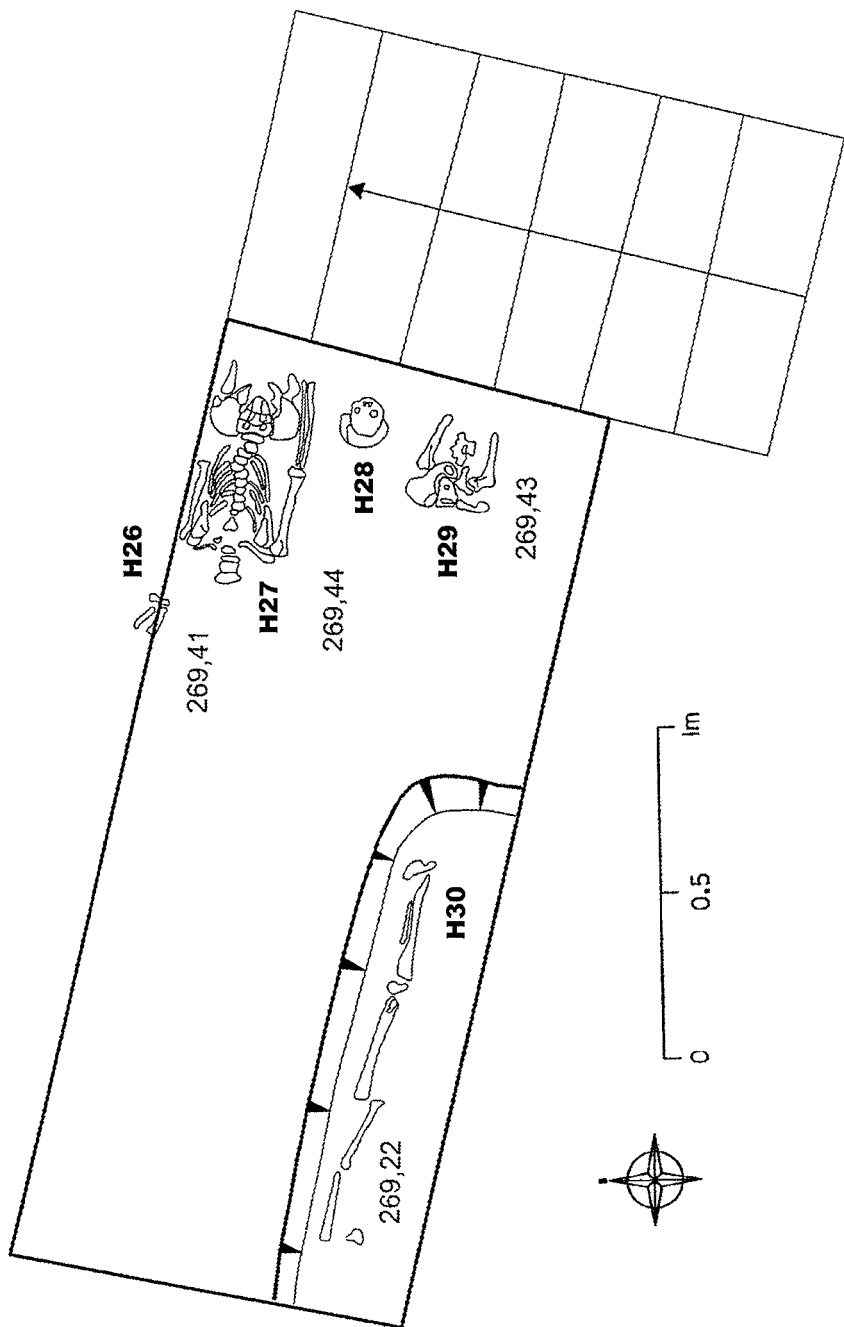
Obr. 16: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda II. Půdorys sondy s odhalenými zdivy (2901 až 2904). Zhotovila firma GEO.CZ.

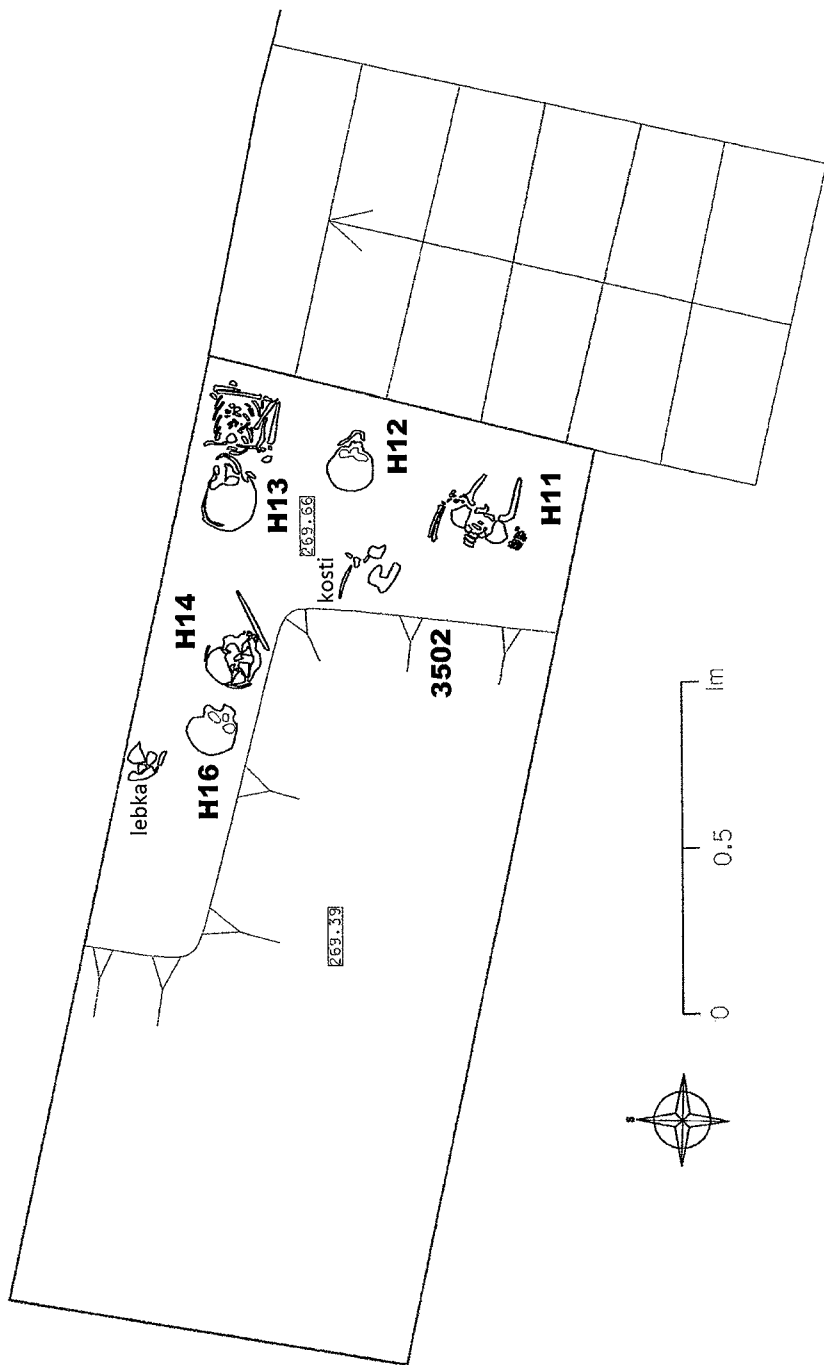
Obr. 17: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda II. Harrisův diagram stratigrafického vývoje. V programu Achr.Ed 1.4 sestavil J. Frolík.

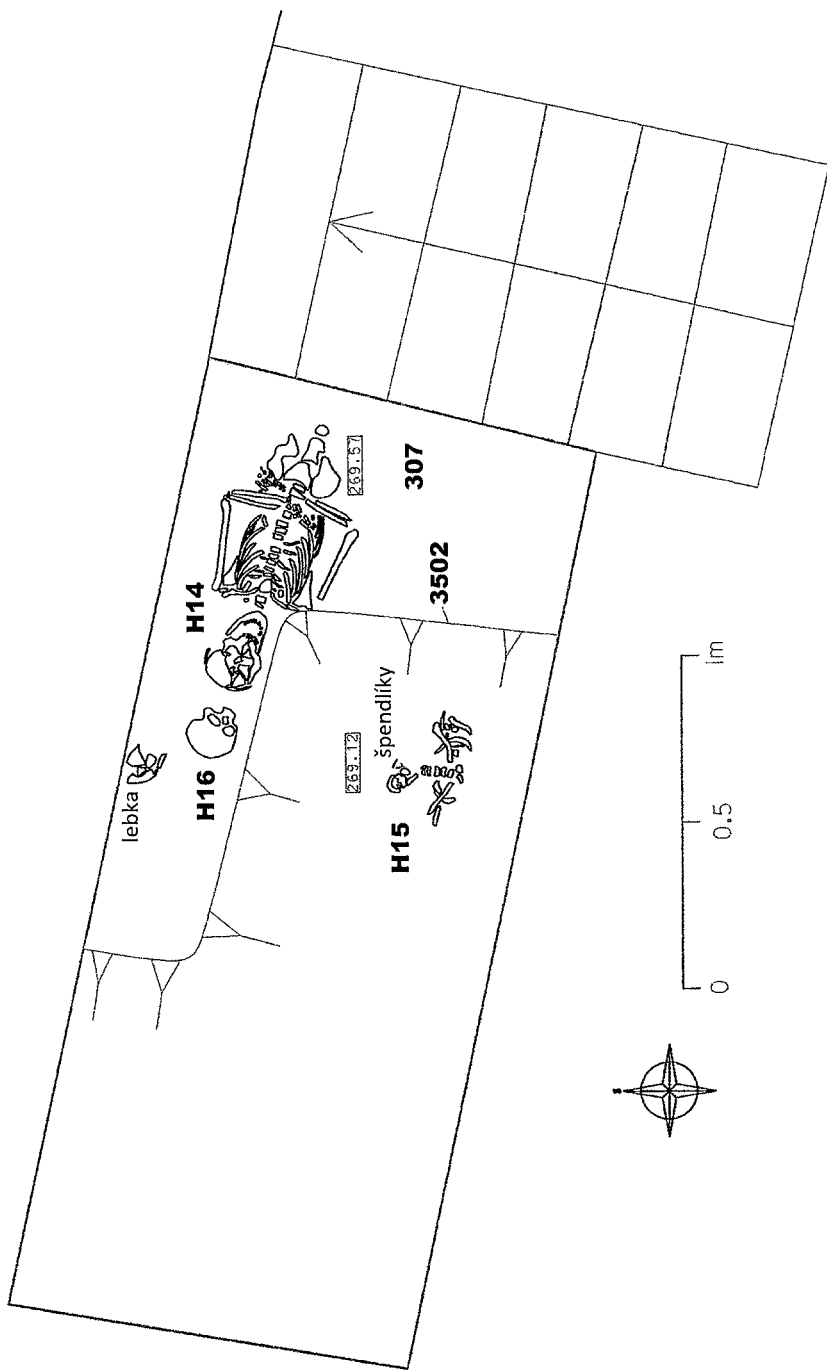
Obr. 18: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda III. Řez západní, jižní a východní stěnou sondy.
 Kreslil J. Frolík, digitalizace M. Macalová.

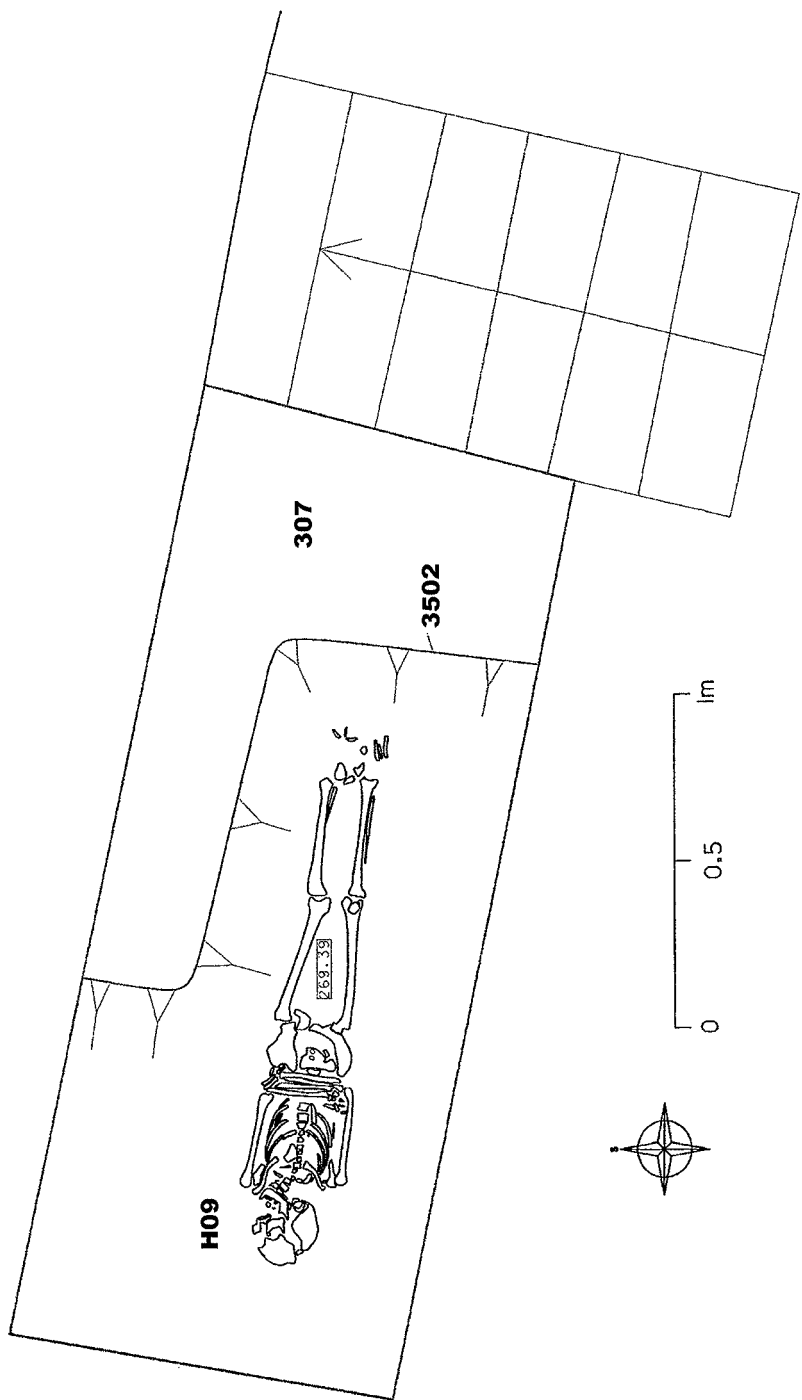
Obr. 19: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda III. Hroby H26, H27, H28, H29 a H30.
Zhotovila firma GEO.CZ.

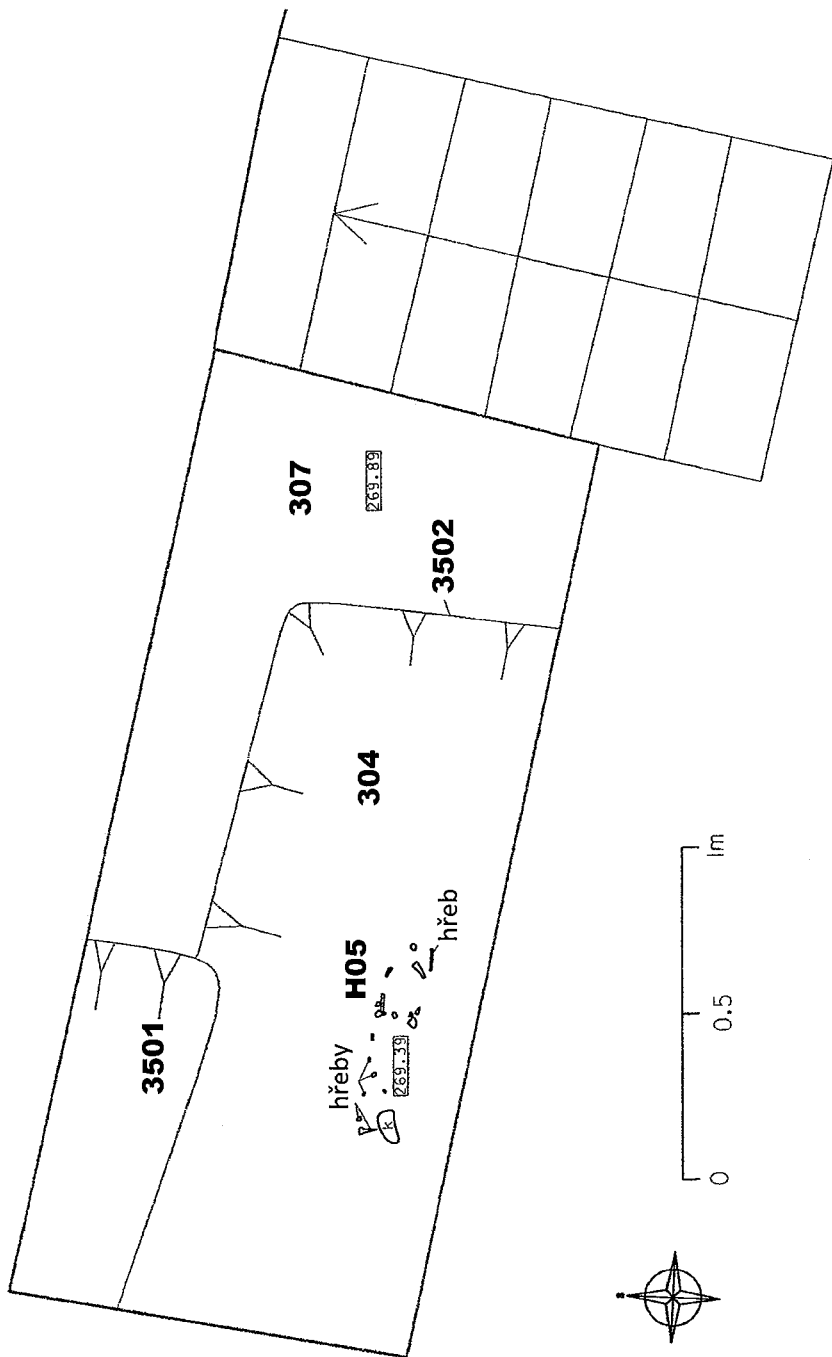
Obr. 20: Jezbořice, kostel sv. Václava, Sonda III. Hroby H11, H12, H13, H14 a H16.
Zhotovila firma GEO.CZ.

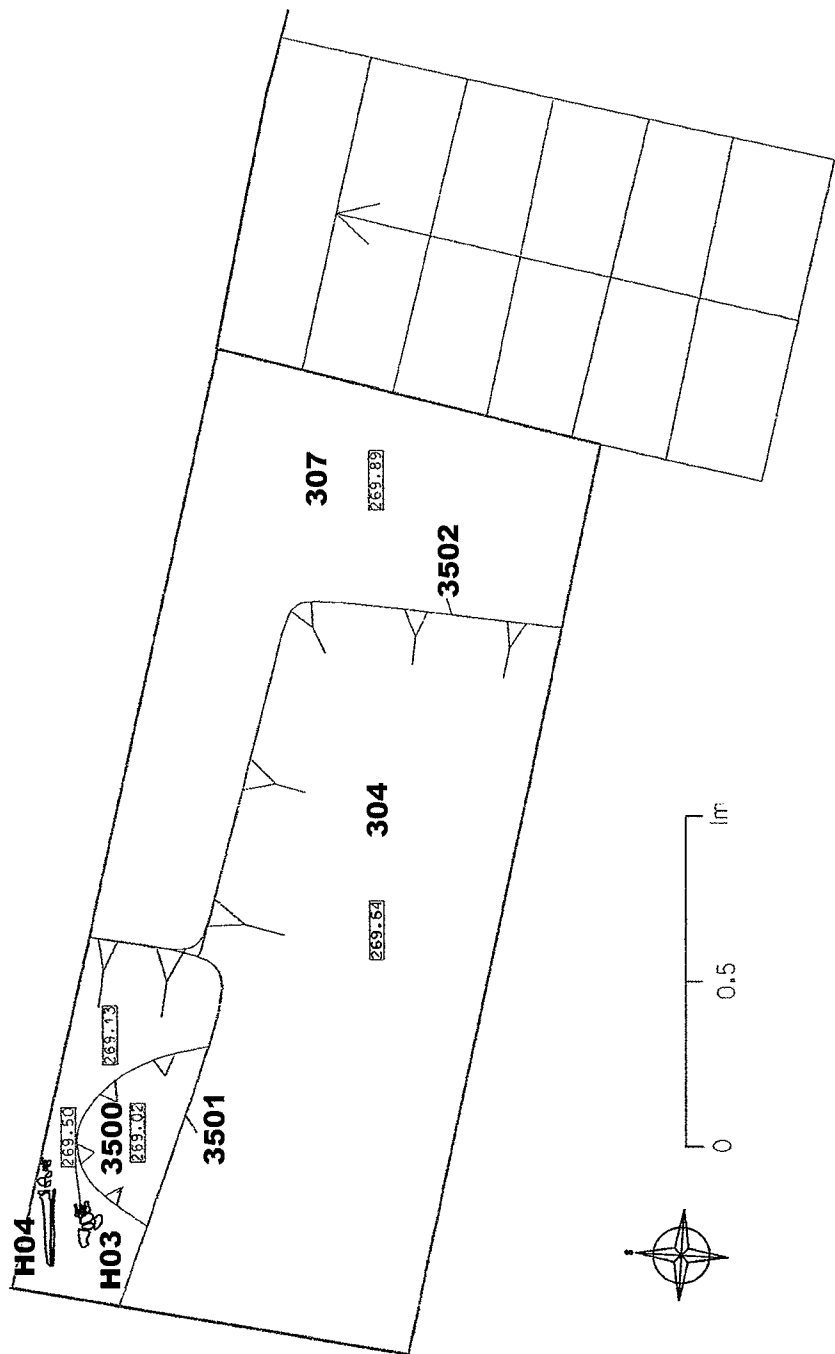
Obr. 21: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda III. Hroby H14, H15 a H16. Zhotovila firma GEO.CZ.

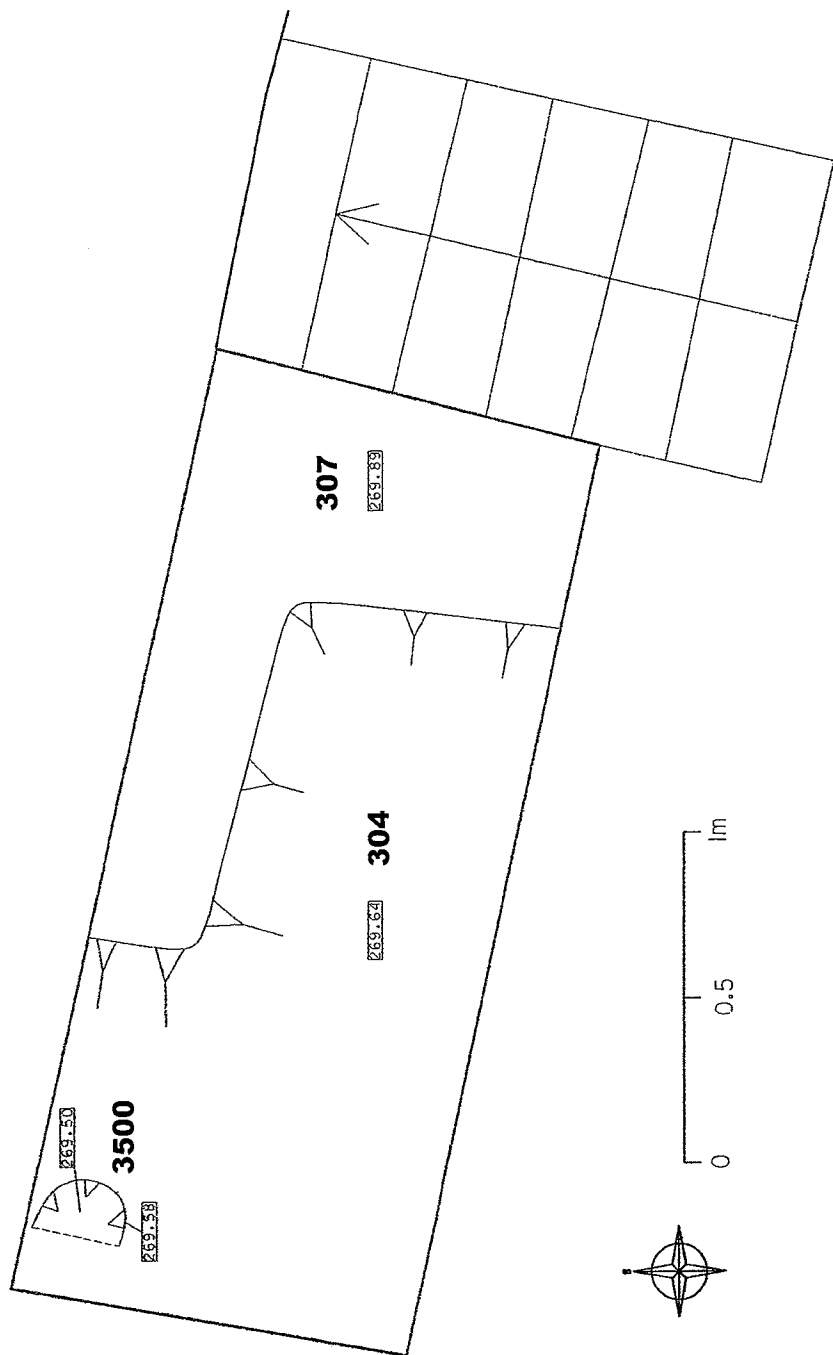
Obr. 22: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda III. Hrob H09.
Zhotovila firma GEO.CZ.

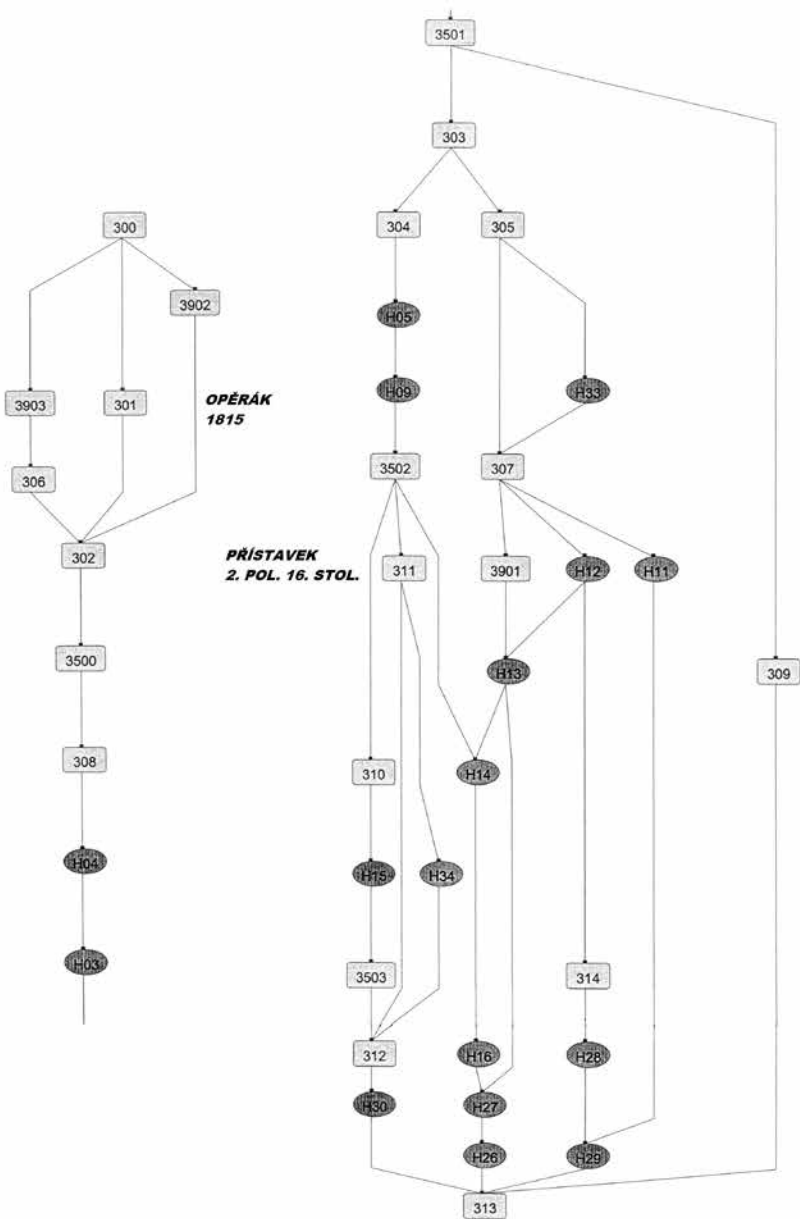
Obr. 23: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda III. Hrob H05.
Zhotovila firma GEO.CZ.

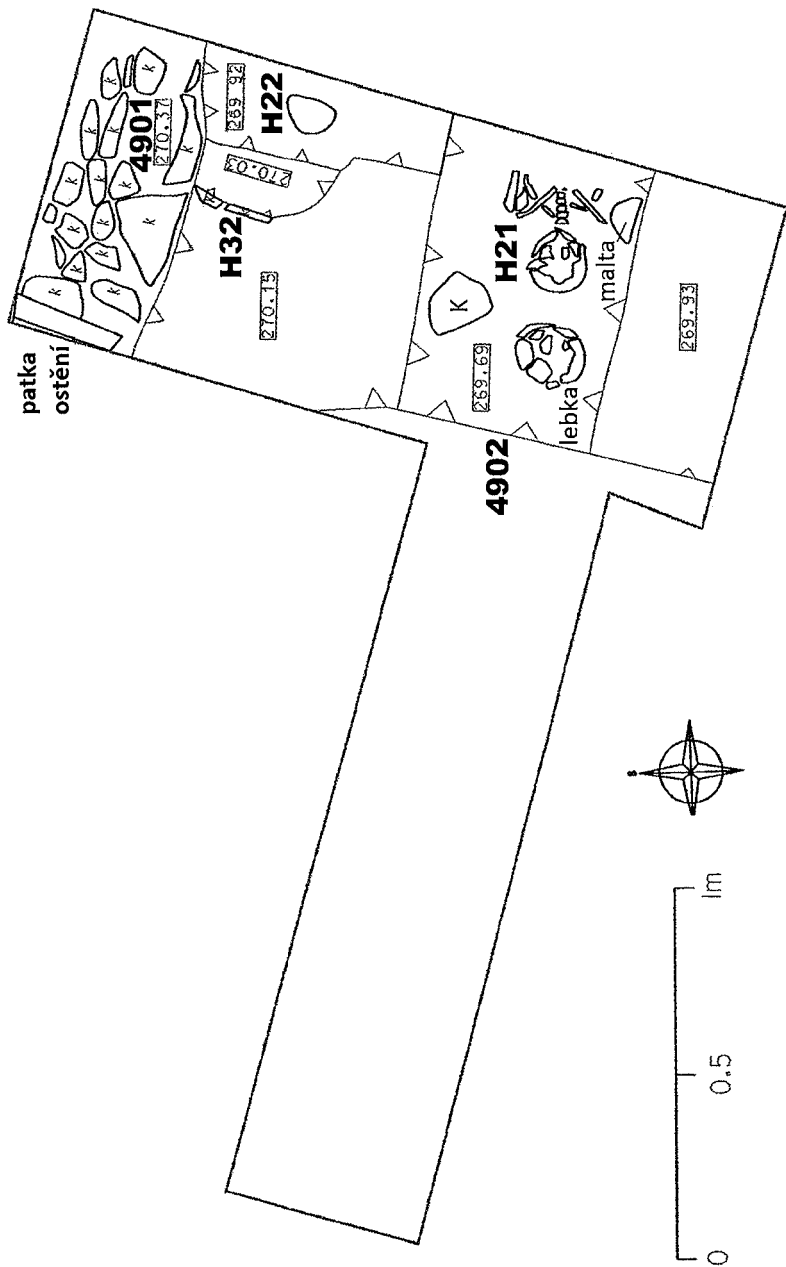
Obr. 24: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda III. Hroby H03 a H04, kůlová jamka 3500.
Zhotovila firma GEO.CZ.

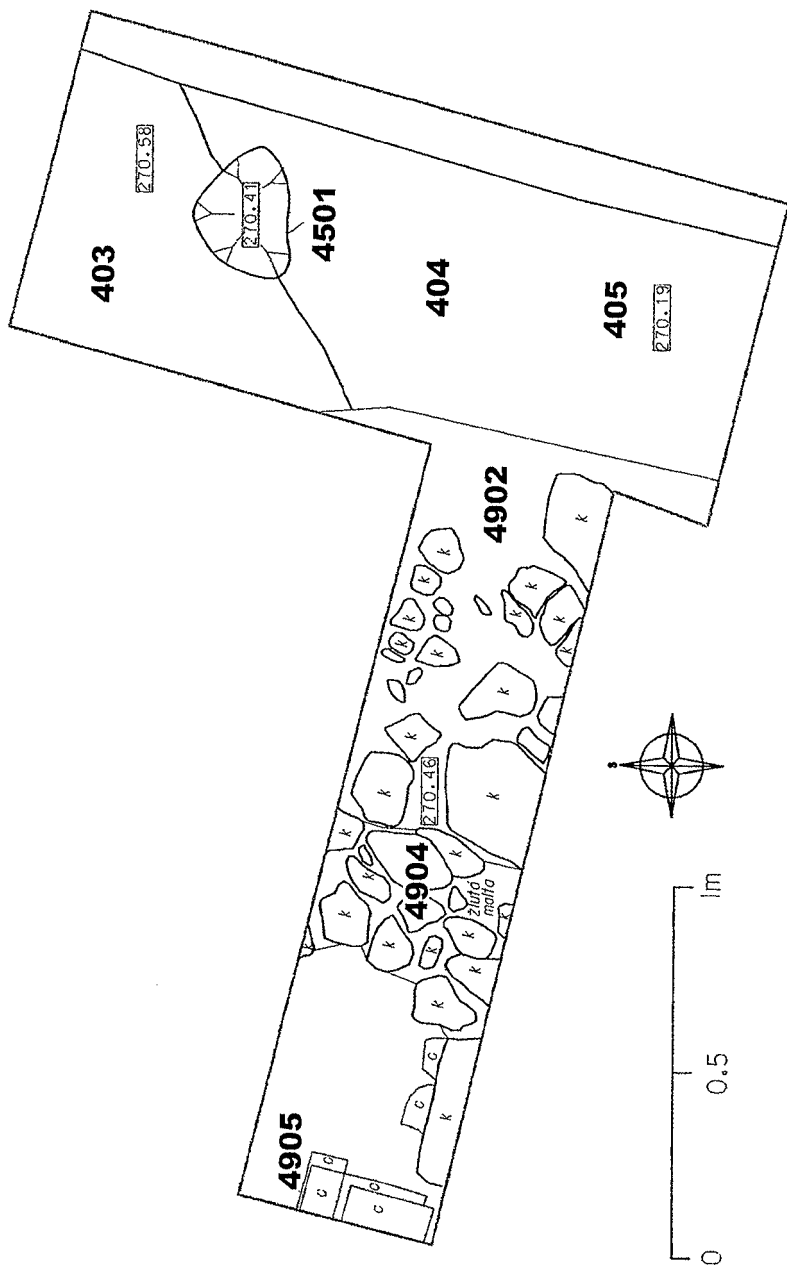
Obr. 25: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda III. Kůlová jamka 3500.
Zhotovila firma GEO.CZ.

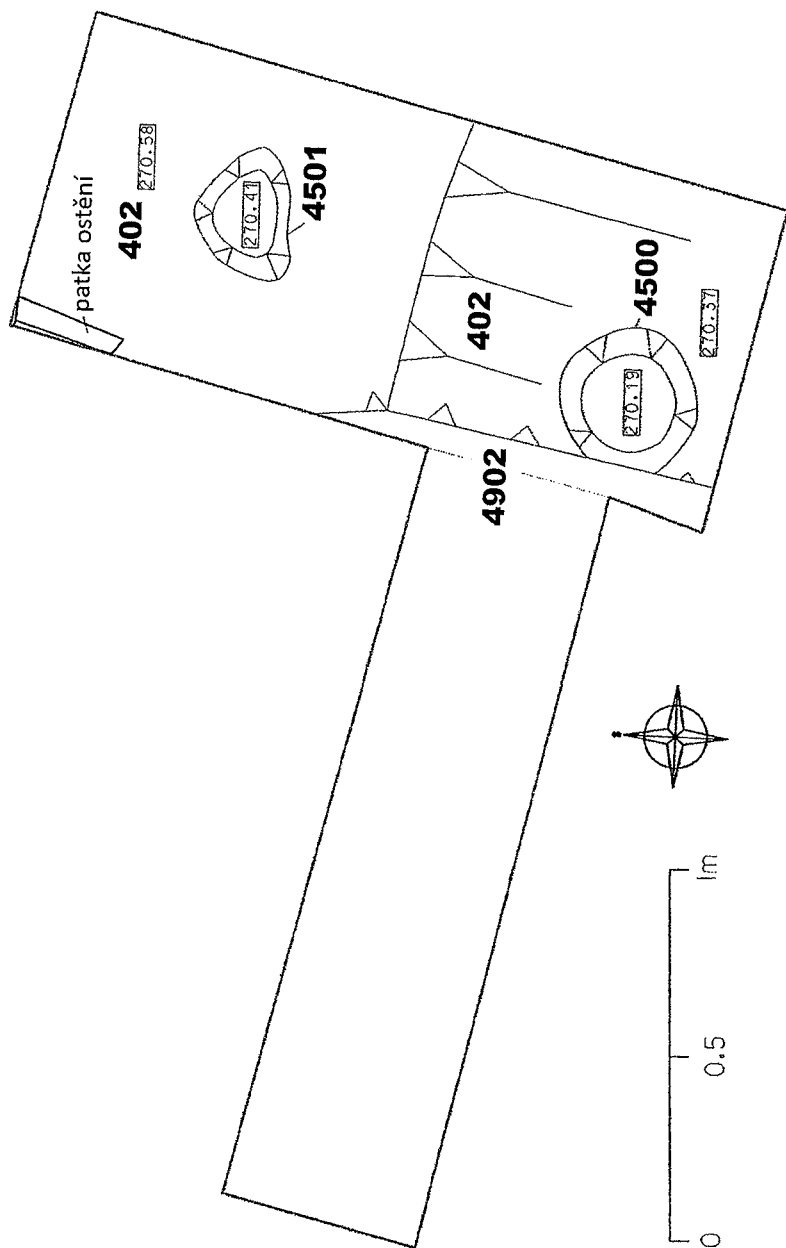
Obr. 26: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda III. Harrisův diagram stratigrafického vývoje. V programu Achr.Ed 1.4 sestavil J. Frolík.

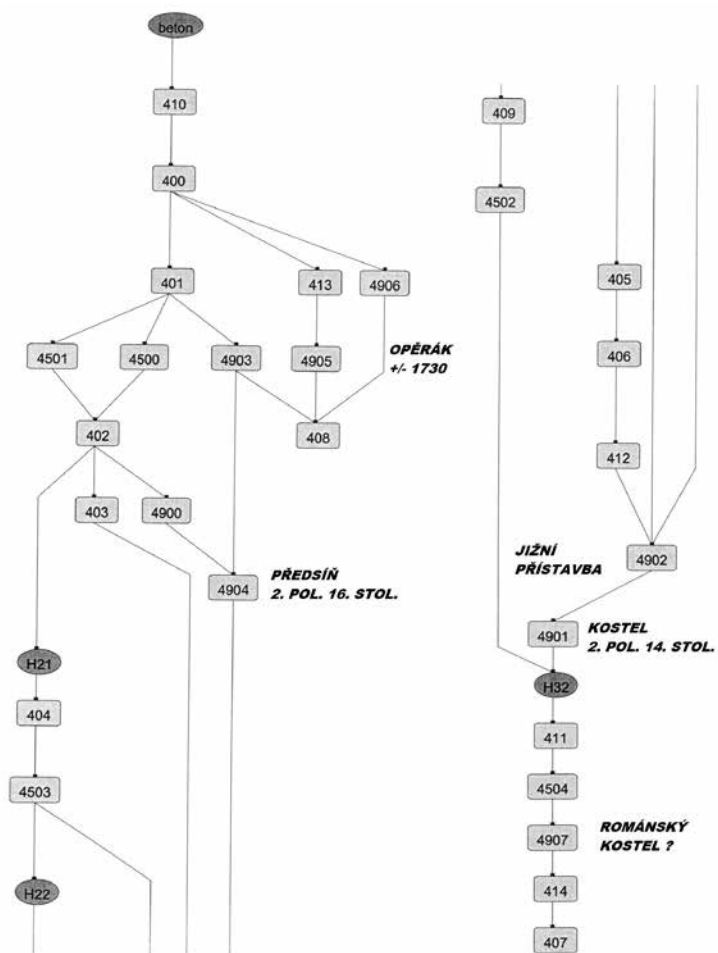
Obr. 28: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda IV. Hroby H21, H22 a H32 a zdiava 4901 a 4902. Zhotovila firma GEO.CZ.

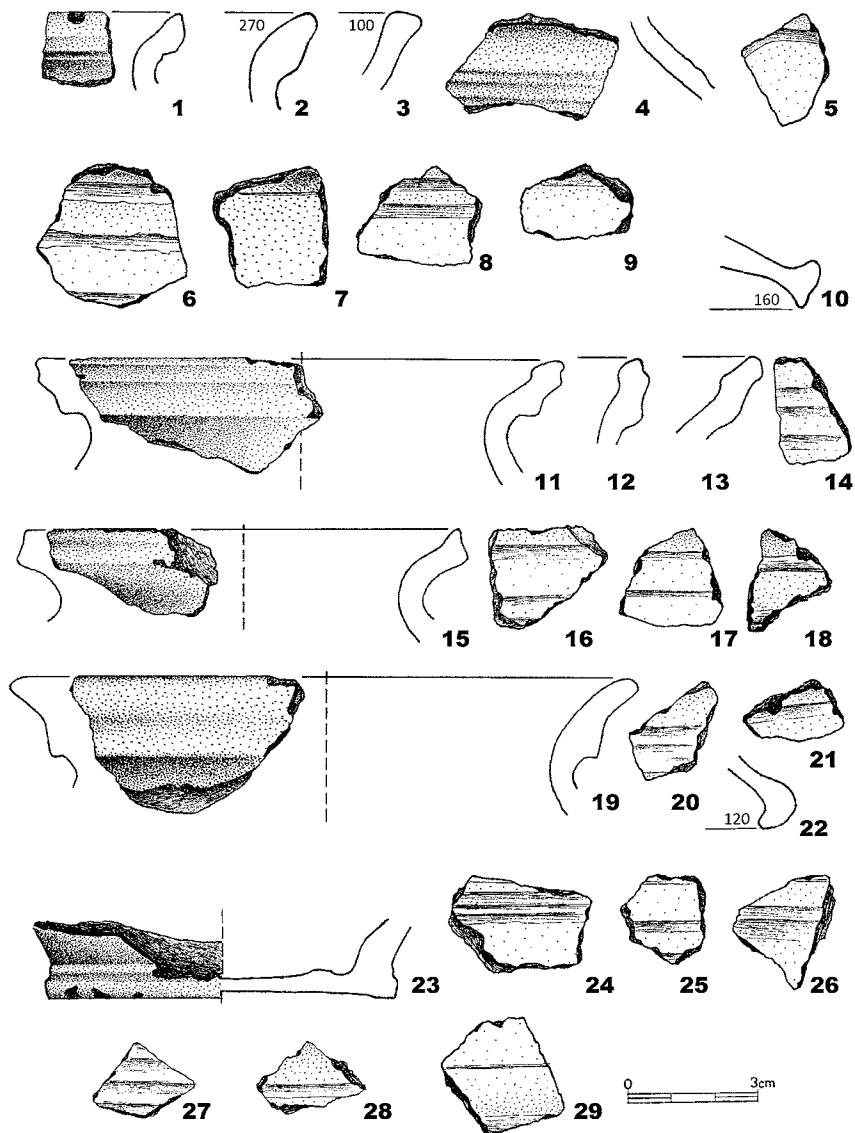
Obr. 29: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda IV. Zdiva 4902, 4904 a 4905 a kůlová jamka 4501. Zhotovila firma GEO.CZ.

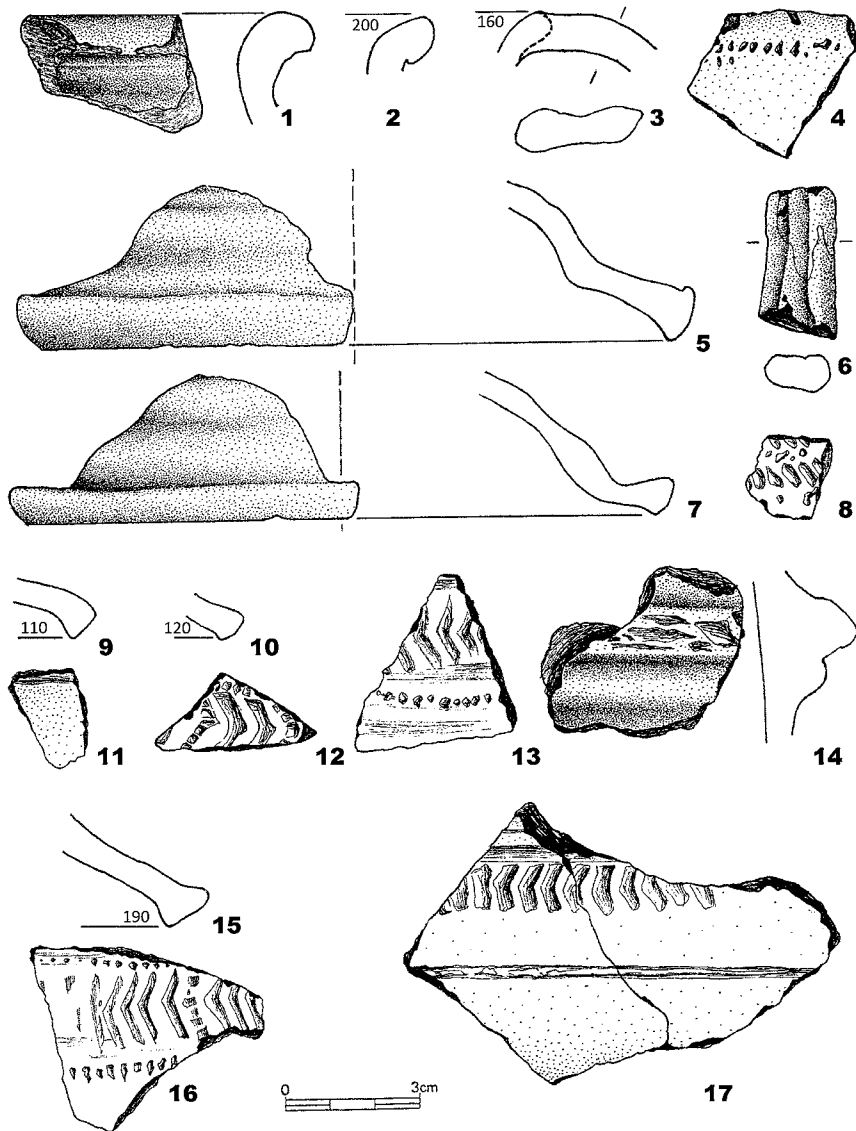
Obr. 30: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda IV. Kůlové jamky 4500 a 4501.
Zhotovila firma GEO.CZ.

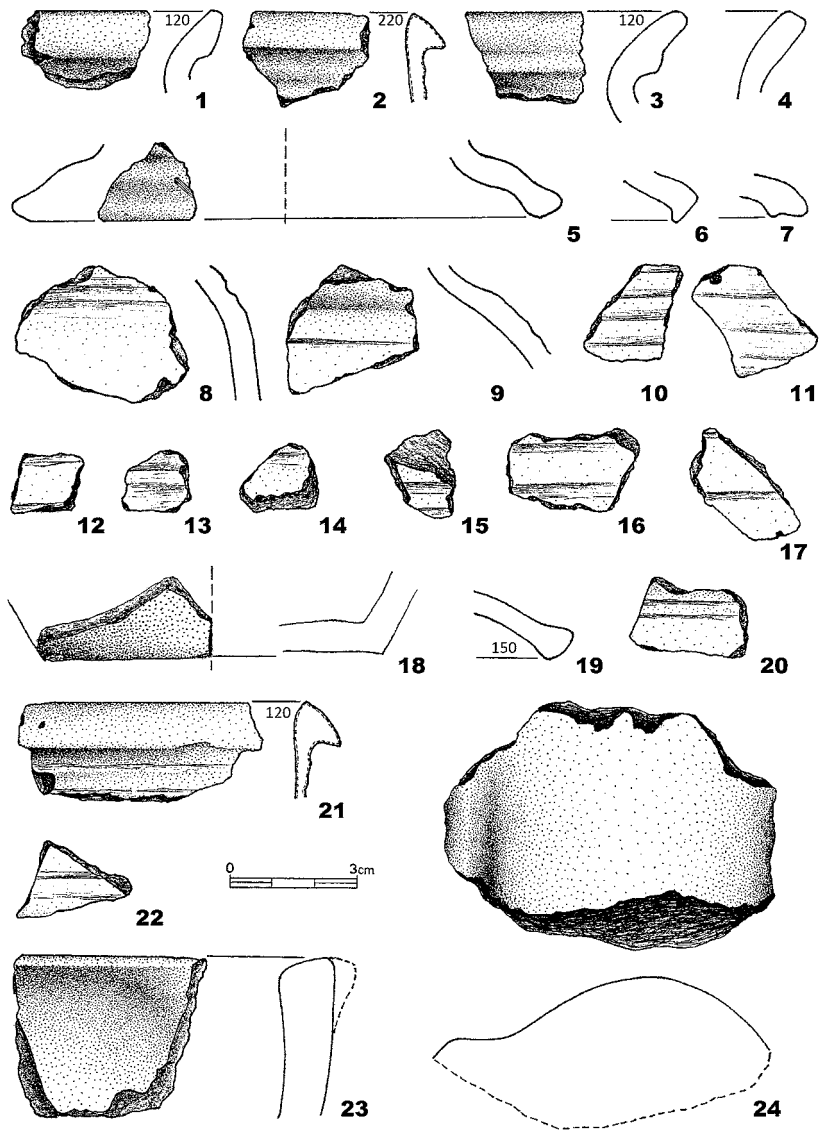
Obr. 31: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda IV. Harrisův diagram stratigrafického vývoje. V programu Achr.Ed 1.4 sestavil J. Frolík.

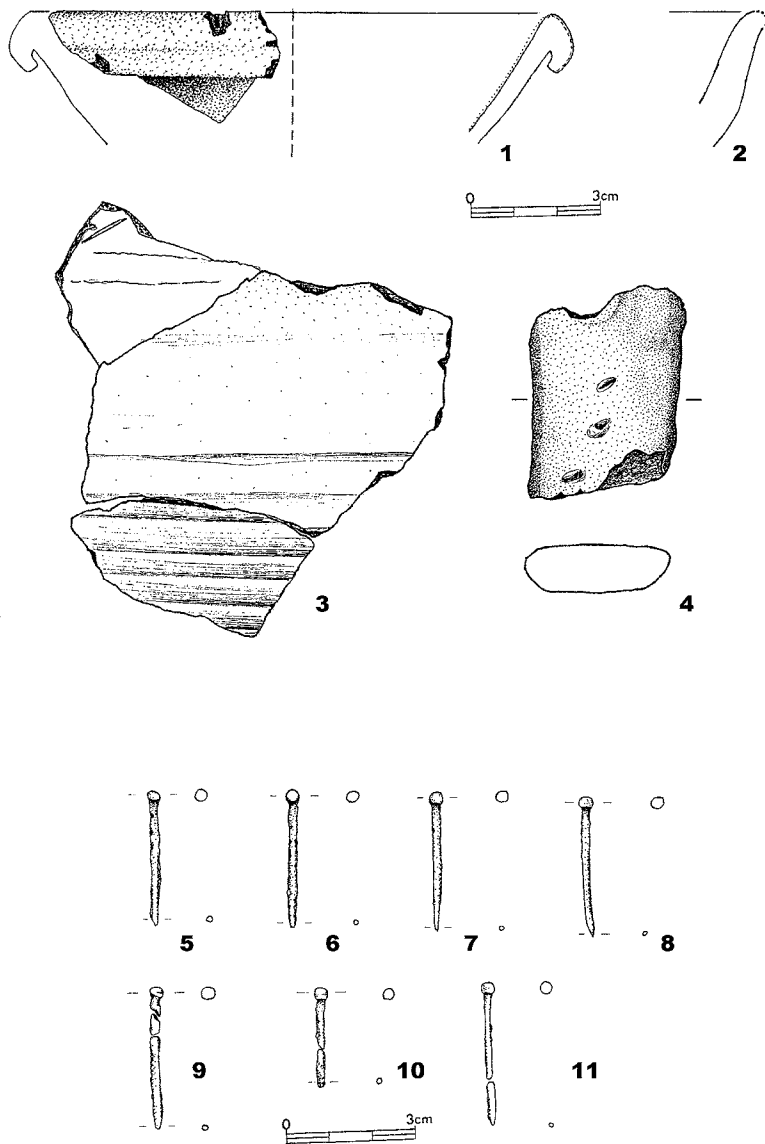
Obr. 32: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda I. 1–10 – uloženina 102; 11–22 – uloženina 107; 23 – uloženina 108 (hrob H10); 24–26 – uloženina 109 (hrob H17); 27–29 – uloženina 111 (hrob H18). Keramika. Kreslila V. Uramová.

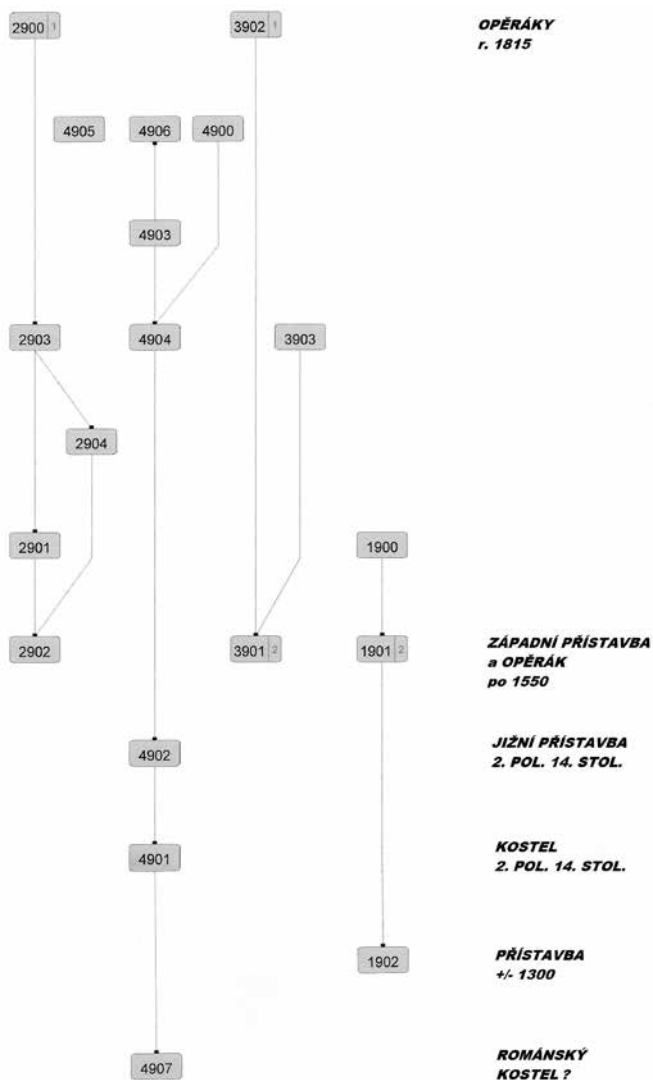
Obr. 33: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda II. 1–10, 12–14 – uloženína 201; 11 – uloženína 206; 15–17 – uloženína 203. Keramika. Kreslila V. Uramová.

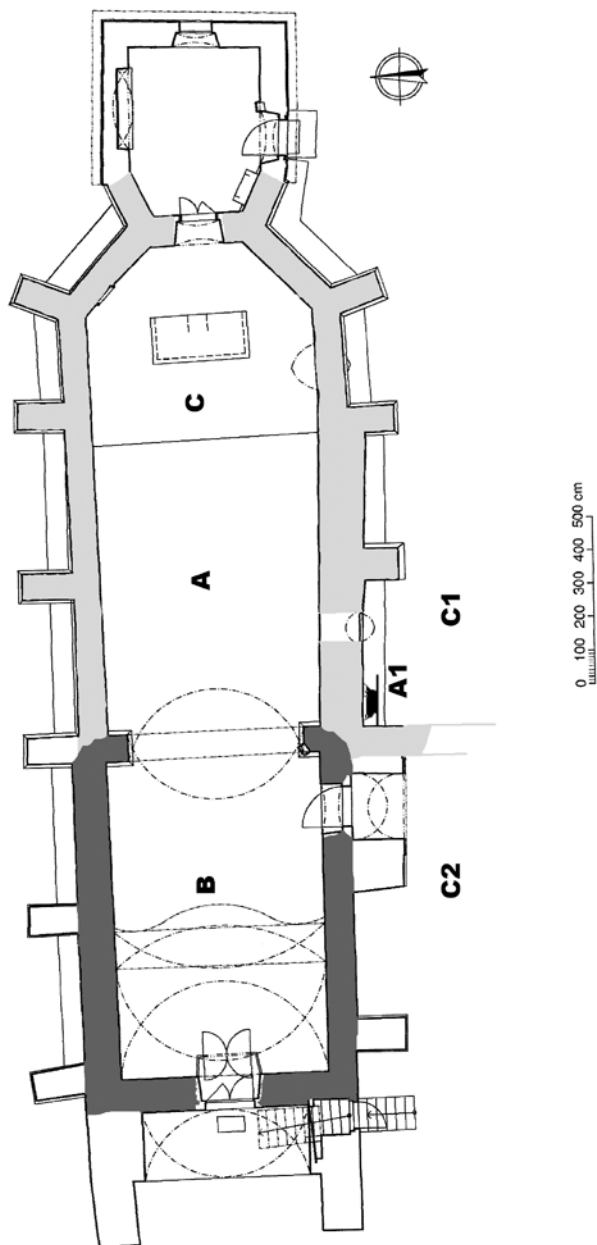
Obr. 34: Jezbořice, kostel sv. Václava. Sonda III. 1–17 – uloženina 307; 18 – uloženina 308 (hroby H03 a H04); 19–20 – uloženina 304 (hroby H05 a H09); 21–22, 24 – uloženina 305; 23 – sběr. 24 – pískovec, ostatní keramika. Kreslila V. Uramová.

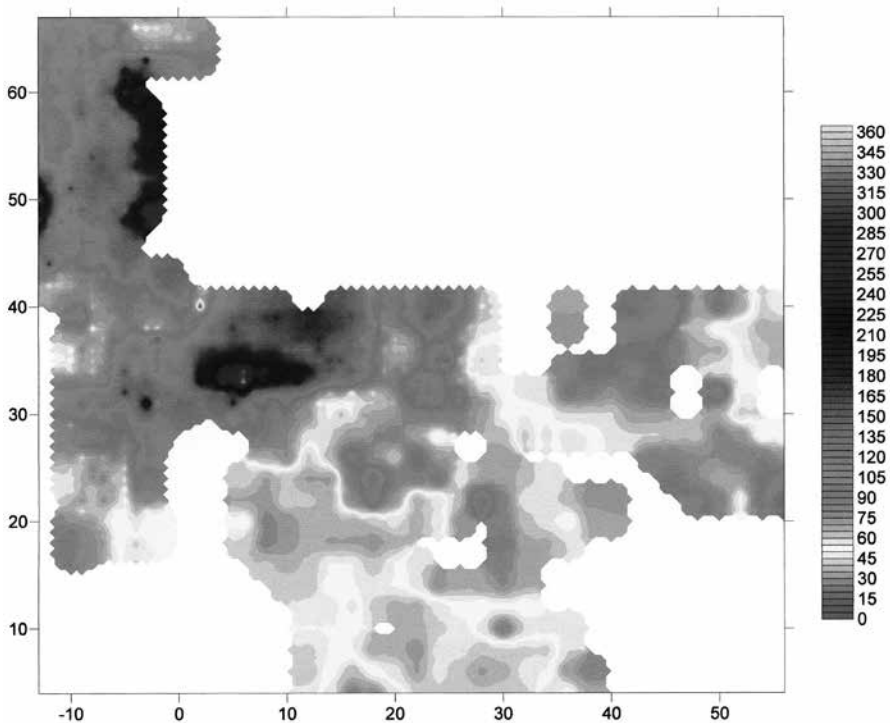
Obr. 35: Jezbořice, kostel sv. Václava. 1 – sonda IV, uloženína 402; 2 – uloženína 401; 3–4 – uloženína 404 (hrob H22); 5–11 – sonda III, uloženína 310 (hrob H15).
1–4 keramika, 5–11 bronz. Kreslila V. Uramová.

Obr. 36: Jezbořice, kostel sv. Václava. Harrisův diagram stratigrafického vývoje výzkumem odhalených zdív kostela a přístaveb. V programu Achr.Ed 1.4 sestavil J. Frolík.

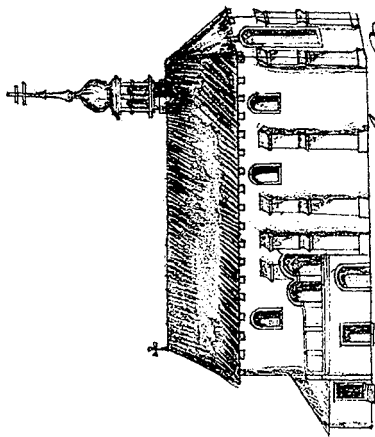
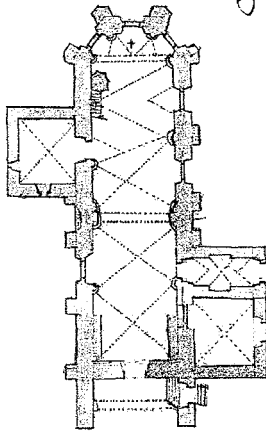
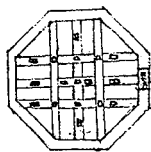
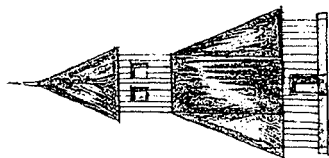

Obr. 37: Jezbořice, kostel sv. Václava. Půdorys kostela s označením nejstarších vývojových fází. A – místo nejstaršího (románského) kostela; A1 – torzo románského (?) zdiva; B – přístavba, kolem r. 1300 (?); C – kostel z 2. poloviny 14. století; C1 – plocha jižní přístavby s neznámým rozsahem jižním a východním směrem; C2 – plocha pokračování jižní přístavby indikovaná torzem dveřního ostění v dělicí zdi, celkový rozsah neznámý. Vyhotovil J. Frolík (podklad podle Zahradník–Václavík–Šeda 2005).

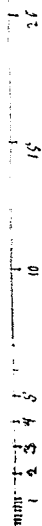

Obr. 38: Jezbořice, kostel sv. Václava. Výsledky geofyzikálního měření jižně od kostela, tmavší barvou vyznačeny anomálie indikující zřiva nebo jejich destrukce. Vyhotožil R. Křivánek.

*Architekt Johann Jakob
Friedrich*

*Architekt Johann Jakob
Friedrich*

Obr. 39: Jezbořice, kostel sv. Václava. Plán a pohled na kostel z r. 1754 s přístavbou na jhozápadní straně. Podle Zahradník–Václavík–Šeda 2005.

ST. WENCESLAS CHURCH OF JEZBOŘICE (DISTRICT PARDUBICE) AND ORIGIN OF BURIALS

The St. Wenceslas Church of Jezbořice is major monument in the village; however, its technical condition is poor (Fig. 1, Photo 1). Archaeological excavations with the use of trench pits generated a solid background for a project of reconstruction (Fig. 2). The Church is first mentioned in 1349. The village of Jezbořice dates back to the year 1131: as a part of the Olomouc Bishopric it was mentioned in the instrument written by Bishop Jindřich Zdík. The instrument further states that the bishop's homestead was bought by Zdík's predecessor Ota, a contemporary of Prince of Olomouc Ota II. Jezbořice remained a part of the homestead until 1491, when it joined with the Pardubice dominion, belonging to the House of Pernštejn at that time. Construction adjustments were expected around 1600. The repairs from 1729 until recently covered static aspects of the building, except the fire in 1791. The oldest preserved part of the building (the presbytery and east outside nave walls) originated in the last quarter of the 14th century. An extension was found south of the nave, indicated by an immured door frame. The north sacristy was probably broken down after 1769 and the new one built in the presbytery axis.

The trenches revealed new findings about the Church origins. An east-north oriented wall fragment was found under the basement walls of the Gothic section. We consider it an earlier (Romanesque?) predecessor located in the place of the east part of the Church, or at the place of the presbytery (Fig. 37, Photo 8). Considerations about substantial age of this wall are supported by a stone lined burial pit fragment (H32 – Fig. 28) which relates to the walls, as it was proven by stratigraphic research. In terms of chronology, we speak about the period of 11th – 12th centuries, which corresponds to the oldest mention of Jezbořice from around 1131. The Romanesque structure was replaced by a Gothic building in the last quarter of the 14th century in the scope of the east Church nave and presbytery (Fig. 37). This structure was completed by an annex at the south, accessible through a passage from the Church nave going to the west, as well as another door frame partially preserved in the body of a younger supporting wall at the south part of the Church (Photo 10). If the consideration about the scope of the extension is correct, then its continuation to the west looks strange – it seems that it respected an object standing in the extended Church nave. Trench No. I

touched the west nave wall (Photo 2). The probe supported its archaic image and it found out that it damaged at least two graves (H18, H19 – Fig. 5, 6); the next one is older, based on the stratigraphy (H20 – Fig. 4). Findings from the burial pit date the extension structure to the 13th century or a while later. The west nave walls date to the same period, which proves its substantial age, preceding the south Church extension. Construction period of the last quarter of the 14th century was joined additionally, replacing an even older religious structure. Building the extensions in the west and south, perhaps of a profane nature, demonstrate a long-term interest of the Olomouc Bishopric in Jezbořice, since it was a suitable stopover on the way from Olomouc to Prague (Fig. 37). Destruction of the annex is connected with the transfer of Jezbořice to the Pernštejn estate in 1491. A part of the construction adjustments was the connection of the Gothic nave with the older west part and completion of the Church by missing support walls (Photo 3).

Considering the relationship to individual structural adjustments of the Church and a relatively small volume of archaeological material, the burials in the Church vicinity were carried out at least between the 13th and 19th centuries. However, grave H32 shows even older origins. The graves contained remains of 31 individuals – 16 (51.6 %) young people and 15 (48.4 %) adults (6 women, 3 men and 6 non-defined individuals). The richest in findings were trenches No. I and III with 14 or 15 individuals. Anthropology set of Jezbořice contained a relatively extensive number of young people remains, including babies – fetuses and newborns of up to 0.5. year of age (55.2 %; 12 % of the buried were newborns). Similar situation was found in the East Bohemia in graves at churches of Chrast/Chrašice, Kostelec u Heřmanova Městce, Hrochův Týnec and also of the St. Jindřich Church in Nové Město Pražské. Increased concentration of young individuals may reflect the local burial practices. However, we lack relevant evidence for such statement. Findings of pathological deviations were relatively rare. An interesting exception is an asymmetric abrasion of teeth of a non-defined individual in grave 16 (Photo 12). The upper front teeth and premolars were abraded as much as to their roots in contrast to the mild abrasion of molar teeth, which most probably demonstrates a repeated but indeterminable work activity.

